

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Кафедра археології, спеціальних історичних
і правознавчих дисциплін
Департамент освіти і науки Хмельницької
обласної державної адміністрації
Управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ
АСПЕКТИ В ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ
ПРАВОНАВСТВА : ДОСВІД І ПРОБЛЕМИ**

**Тези III Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

Електронне видання

Кам'янець-Подільський – 2025

УДК 378.147:[37.011.3-051:34]](063)
ББК 74.580+67.0я341

Редакційна колегія:

В. А. Дубінський, перший проректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, к.і.н., доцент (голова); **О. М. Федьков**, завідувач кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін, д.і.н., професор (співголова); **А. Л. Глушковецький**, декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, к.і.н., доцент; **І. А. Ісакова**, к.і.н., начальник управління освіти, молоді та спорту Дунаєвської міської ради; **В. І. Адамовський**, к.і.н., доцент; **Ю. А. Хоптяр**, к.і.н., доцент; **С. М. Морозюк**, директор комунальної установи «Центр професійного розвитку педагогічних працівників Кам'янець-Подільської міської ради»; **А.В. Семенюк-Прибатьєн**, к.ю.н., старший викладач; **О. Л. Баженів**, к.і.н., доцент (відп. секретар).

Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 1 від 10 січня 2025 року)

Рецензенти: доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова **Місінкевич Л. Л.** (м. Хмельницький)
кандидат юридичних наук, доцент Київського університету права **Лінник Н. В.** (м. Київ).

Теоретико-методологічні та практичні аспекти підготовки вчителя правознавства: досвід і проблеми. Тези Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції (19.12.2024 р., м. Кам'янець-Подільський) / [ред. кол.: В. А. Дубінський (співголова), О. М. Федьков (співголова), А. Л. Глушковецький та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. 122 с.

Електронна версія тез конференції доступна за покликанням:
<https://kaf-asiptd.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/03/zbirnyk.pdf>

Збірник тез Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції, що відбулася 19-20 грудня 2024 року в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, містить тексти доповідей і повідомлень про теоретико-методологічні та практичні аспекти підготовки та діяльності вчителя правознавства, їхній досвід і проблеми.

Розрахований на науковців, освітян й усіх тих, хто причетний до підготовки й діяльності вчителів правознавства.

© Колектив авторів, 2025

ЗМІСТ

Адамовський В. І. Роль шкільної системи освіти в усвідомленні молоддю цінності прав людини та необхідності їх захисту	5
Боровець І. І. Історико-правовий зміст стародавньосхідної деспотії	9
Булдакова Я. С., Семенюк-Прибатень А. В. Педагогічні підходи до формування патріотичного виховання здобувачів освіти у багатокультурному суспільстві	13
Глушковецький А. Л., Хоптяр Ю. А. Кафедра археології, спеціальних історичних і правових дисциплін в процесі підготовки учителів правознавства (1952-2024 рр.)	17
Грубі Т. В. Урахування толерантності у формуванні громадянської компетентності учнів та студентів	30
Дубінський В. А., Пігович І. О. Навчальний комікс на уроці правознавства: дидактичні рекомендації	33
Єремєєв М. І., Семенюк-Прибатень А. В. Сучасні підходи до використання тестових завдань на уроках правознавства	39
Коляда І. А., Камбалова Я. М. Формування цифрових компетентностей як обов'язкова вимога професійного розвитку сучасних вчителів правознавства в умовах нової української школи	43
Луцик І. С. Досвід організації дистанційного навчання з правознавства	46
Магась-Демидас Ю. І. Стамбульська конвенція як джерело вивчення прав людини	51
Маховський Т. В., Семенюк-Прибатень А. В. Формування історичної та правознавчої компетентності у вищій освіті: теоретичний аспект	55
Мельник О. А. Вирішення ситуативних завдань під час викладання правознавства	58
Мороз Ю. С., Семенюк-Прибатень А. В. Теоретична та практична діяльність сучасного вчителя правознавства в умовах дистанційного навчання	62
Павлинський Ю. В., Гуцал В. А. Історія формування та розвитку пам'яткоохоронного законодавства в Україні в ХХ–ХХІ ст.	66
Рабцун О., Глушковецький А. Інноваційні підходи та розробки наочних матеріалів у викладанні правознавства	75

Рудницька О. П. Захист прав дитини в умовах збройних конфліктів	83
Семенюк-Прибатень А. В. Трансформація освітнього процесу в умовах воєнного часу: педагогічні стратегії та технології	87
Стоцька Д. С., Семенюк-Прибатень А. В. Теоретико-методологічні аспекти викладання кримінального права	89
Ткач С. А., Вавшко О. А. Методичний інструментарій активізації творчого рівня пізнавальної діяльності учнів / учениць на практичних заняттях з «Основ правознавства»	94
Фаріон А. В., Семенюк-Прибатень А. В. Підготовка вчителя правознавства у закладі вищої освіти	97
Федьков О. М., Маховський Т. В. Реалізація міжпредметних зв'язків на уроках правознавства та історії: сучасність та перспективи	101
Хоптяр Ю. А., Ярема О. О. Тематика правової системи України на уроках шкільного курсу «Основи правознавства»	104
Шевчук З. С. Перспективи формування академічної доброчесності студентами філологічних спеціальностей	111
Шендерук І. О. Формування громадянської компетентності здобувачів освіти крізь призму законодавчих змін	115
Відомості про авторів	120

РОЛЬ ШКІЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УСВІДОМЛЕННІ МОЛОДДЮ ЦІННОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НЕОБХІДНОСТІ ЇХ ЗАХИСТУ

У статті зроблено спробу з'ясувати роль і значення шкільної освіти в усвідомленні цінності прав людини. Підкреслюється важливість і необхідність для роботи в новому освітньому середовищі дотримання прав людини з метою захисту гідності і свободи кожної особи, а також сприяти розвитку поваги до цих прав через систему освіти. Тому вчителі та інші працівники повинні проходити спеціальну підготовку в цій сфері та освоїти методи викладання прав людини в школах.

Ключові слова: принципи, навчання, освіта, молодь, права людини, механізм захисту

Освіта в галузі прав людини повинна бути інтегрована в усі аспекти навчально-виховного процесу, починаючи з раннього віку, включаючи програми дошкільної освіти. Керівні принципи орієнтовані на заклади загальної середньої освіти та охоплюють як формальне, так і неформальне навчання.

ОБСЄ визнала важливість навчання правам людини серед учнів середніх шкіл, зазначивши, що держави-учасниці мають заохочувати обговорення питань прав людини та основоположних свобод у школах [1, п. 13.6.] і розробляти ефективні навчальні плани для всіх рівнів освіти [3, п. 42.3.]. Перший етап Всесвітньої програми ООН з освіти в галузі прав людини закликає уряди інтегрувати цю освіту в шкільні програми. ООН у своїй декларації також підкреслює заклади середньої загальної освіти як основну цільову групу для цієї освіти. Таку ж позицію займають і регіональні організації, зокрема Рада Європи, котра у 2010 році прийняла Хартію щодо демократичного виховання і освіти з прав людини [4] та Міжамериканський інститут прав людини, який у 2006 році запропонував навчально-методичну базу для включення правознавства до програм для учнів віком від 10 до 14 років [5].

Освіта в галузі прав людини є унікальним явищем і відрізняється від суміжних галузей, таких як освіта толерантності та недискримінації, освіта громадянства, освіта в дусі миру, а також міжкультурна та мультикультурна освіта. Керівні принципи базуються на ідеї, що ефективна освіта в галузі прав людини підтримує багато цілей і підходів, які існують у цих суміжних сферах, і що освіта з прав людини є процесом, який триває все життя.

Норми Декларації ООН зазначають, що «освіта і навчання у галузі прав людини охоплюють усі види виховної, освітньої, інформаційної, просвітницької та навчальної діяльності, спрямованої на заохочення загальної поваги і дотримання всіх прав людини та основоположних свобод. Навчання у галузі прав людини сприяє, серед іншого, запобіганню порушень прав людини формуванню в осіб відповідних знань, умінь і уявлень, розвитку їхніх здібностей і поведінки, можливості робити свій внесок у створення і заохочення універсальної культури прав людини» [2, стаття 2, п. 2.].

Також у ній задекларовано, що «освіта в галузі прав людини» охоплює: а) освіту про права людини, котра включає в себе забезпечення знання та розуміння норм і принципів прав людини, цінностей, що становлять їх основу, та механізмів їхнього захисту; б) освіту через права людини, що включає в себе навчання такими методами, які забезпечують повагу як до прав викладачів, так і до прав учнів; в) освіту задля прав людини, яка включає в себе наділення людини можливостями користуватися своїми правами і реалізовувати їх, а також поважати і підтримувати права інших» [2, стаття 2, п. 1].

Ці рекомендації зосереджені на забезпеченні ефективної освіти з прав людини для учнів середньої школи віком від 12 до 18 років і навчаються в школі. Для того, щоб освіта з прав людини була можливою у закладах середньої освіти, шкільні вчителі, фахівцями з підготовки вчителів та інші освітні працівники повинні знати, що таке освіта в галузі прав людини. Ці визначальні принципи відображають точку зору, що освіта в галузі прав людини, враховуючи її універсальну нормативну основу та підхід, який ґрунтується на правах людини, є унікальним явищем та відрізняється від суміжних сфер [6, с.13].

Документ є «живим» інструментом, який постійно вдосконалюється та доповнюється, відображаючи обговорення, присвячені забезпеченню якісної освіти з прав людини у закладах загальної середньої освіти. Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ ОБСЄ) тісно співпрацювало з досвідченими фахівцями-практиками у цій сфері. Перший проєкт керівних принципів був створений у співпраці з робочою групою, сформованою після семінару в Стамбулі. Фінальна версія документа була підготовлена з урахуванням пропозицій і рекомендацій додаткової групи експертів-практиків у сфері прав людини, які представляли всі географічні регіони ОБСЄ та різні професійні спільноти. До складу цієї групи увійшли вчителі та їхні асоціації, фахівці з педагогічної освіти, керівники навчальних закладів, представники неурядових організацій, міжурядових установ і національних інститутів з прав людини.

Основні принципи освіти в галузі прав людини для системи закладів загальної середньої освіти розроблені на основі чинних політичних і методичних документів, створених ООН, регіональними органами з прав людини та іншими організаціями [6]. Зокрема, документ базується на нормативній базі зобов'язань ОБСЄ у сфері людського виміру, регіональні стандарти та механізми захисту прав людини, зокрема ті, що функціонують у межах Ради Європи. Також він враховує основні міжнародні договори з прав людини та рішення їхніх моніторингових органів, серед яких:

- Конвенція про права дитини;
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права;
- Конвенція про права осіб з інвалідністю;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права;
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;
- Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень;
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, які принижують гідність, видів поводження і покарання;
- Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей [7].

У базових принципах зазначається, що освіта в сфері прав людини має бути впроваджена в середній школі шляхом інтеграції питань, пов'язаних з правами людини, у програми обов'язкових предметів або шляхом створення нових курсів та спеціальних дисциплін. Це формальне навчання має доповнюватися неформальними формами освіти, як у освітньому закладі, так і поза ним, наприклад, факультативами, роботою в гуртках, участю в проєктах, екскурсіями, а також іншими заходами, такими як семінари або круглі столи.

Керівні принципи були створені для закладів загальної середньої освіти, але також можуть бути застосовані в неформальній освіті молоді, яку організують інші установи. Вкрай важливо, щоб принципи прав людини були впроваджені у культуру та повсякденне життя як окремого класу, так і всієї школи, з тим, щоб права людини стали реальним досвідом, який учні зможуть «пережити» в рамках шкільної системи. Повага людської гідності учнів, вчителів і всіх членів шкільної спільноти є необхідним, щоб уроки прав людини органічно поєднувалися з атмосферою в класі та школі і надихали учнів на повагу до прав людини та їх реалізацію в повсякденному житті.

Водночас основні принципи не можуть охопити всі особливості середніх шкіл, в яких вивчатимуться права людини, зокрема культурні, політичні чи історичні аспекти, а також індивідуальний досвід учнів у цій сфері. Також ці рекомендації не враховують специфічні потреби учнів, зокрема тих, хто навчається в умовах військового конфлікту, після його завершення або під час надзвичайних ситуацій, чи тих, хто може залишити школу через різні обставини (наприклад, через бідність, проблеми зі здоров'ям чи насильство). Викладачам і фахівцям, які розробляють програми з прав людини, слід самостійно коригувати їх, щоб найкращим чином врахувати ці ситуації та потреби учнів, зробивши навчання максимально ефективним і надаючи учням нові можливості у цій сфері.

Нарешті, ці керівні принципи не є обов'язковим стандартом і не можуть бути універсальними. Вони, перш за все, слугують зразком для створення якісних освітніх програм або довідником для тих, хто планує, розвиває чи аналізує освітню діяльність пов'язану з правами людини. Базові принципи визначають орієнтири для короткострокового застосування, які можуть бути використані у середньостроковій і довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Підсумковий документ Віденської зустрічі держав - учасниць На ради з безпеки та співробітництва в Європі від 19 січня 1989 р. пп. 13.4-13.7; URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU89416> (дата звернення 17.11.2024); Стратегія ОБСЄ з протидії загрозам безпеки і стабільності у XXI столітті від 2 грудня 2003 р. п. 40 URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/17508.pdf> (дата звернення 18.11.2024).

2. Декларація Організації Об'єднаних Націй щодо освіти та навчання у галузі прав людини : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 66/137 від 19 грудня 2011 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_declarations/hr_education.shtml (дата звернення 18.11.2024).

3. Документ Московської наради Конференції з людського виміру НБСЄ від 3 жовтня 1991 р. п. 42.3. URL: https://zakon.cc/law/document/read/994_084 (дата звернення 17.11.2024).

4. Хартія Ради Європи про виховання демократичної громадянськості і освіту в галузі прав людини: посібник. Київ: Основа, 2017. 44 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/lnsh172/0053377.pdf> (дата звернення 17.11.2024).

5. Development of specific human rights concepts in the curriculum for students from 10 to 14 years of age: Inter-American Report on Human

Rights Education / Inter-American Institute of Human Rights. Costa Rica: San Jose, 2008. First Edition. 94 p.

6. Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи: посіб. / Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини. Київ : ВАІТЕ, 2016. 52 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/7/262226.pdf> (дата звернення 17.12.2024).

7. Основні документи з прав людини. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні: веб-сайт. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/key-human-rights-documents> (дата звернення 17.12.2024).

Боровець І. І.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ СТАРОДАВНЬОСХІДНОЇ ДЕСПОТІЇ

У повідомленні здійснено загальний огляд суті та характерних рис стародавньосхідної деспотії. Окреслено дискусію між науковцями щодо теорії гідромонополії як головної причини виникнення такої форми державного правління.

Ключові слова: деспотія, Стародавній Схід, іригація, централізація, страх, суспільна ієрархія, правитель, жрецьтво, громади.

Активізація авторитарних тенденцій у державно-правових системах сучасних країн Азії, Африки та Південної Америки (так званого «глобального Півдня»), що потенційно можуть кардинально змінити актуальний світопорядок, спонукають до поглибленого вивчення витоків такого методу управління.

Стародавньосхідна деспотія в Ассирії, Вавилоні, Єгипті, Хеттському царстві, Індії, Китаї, Персії та ін. за своїм змістом є антиподом західній моделі демократії та гуманізму. На особливості цього режиму звертали увагу ще античні автори (Арістотель), а основу сучасної концепції заклали мислителі епохи Просвітництва (Ш. Монтеск'є, Ч. Беккарія та ін.). Дана проблема стала предметом дослідження зарубіжних (М. Вебер, К. Вітфогель, А. Альфагано, Р. Мінуті, Т. Осборн) та сучасних українських (О. Козинець, С. Джолос) вчених.

Соціолог М. Вебер помітив зв'язок між іригаційними системами та природою азійських політичних структур у стародавньому Єгипті та інших країнах Сходу [2]. Цю ідею в середині ХХ ст. розвинув К. Вітфогель, сформулювавши класичну теорію стародавньосхідного деспотизму (так звана гіпотеза гідромонополії), згідно якої першопричиною

формування такого режиму була необхідність організації великих мас населення та бюрократичне управління ними задля спорудження іригаційних систем і підтримка їх функціонування [5].

Водночас А. Тойнбі назвав такі висновки спробою відродити пропагандистський міф про «хорошу» Європу та «погану» Азію. Більше того, він підкреслив, що всі найгірші випадки тотальної влади та жорстокого зловживання нею мали місце у регіонах, де сільське господарство залежить від кількості саме природніх опадів, а не там, де застосовується штучне зрошення. І навпаки, в областях з високою культурою іригації (Ломбардія, Нідерланди) не встановилася деспотія [4, р. 3-5]. Р. Адамс, спираючись на свій багаторічний досвід археологічних розвідок у Стародавній Месопотамії, також наголосив, що для тамтешньої іригаційної цивілізації не були характерні риси деспотії. На його переконання, фундаментальною перевагою іригації є порівняно високий рівень аграрної продуктивності, а його неможливо досягнути деспотичним контролем над суспільством [1, р. 1, 9].

Деспотизм є всеохопним, він не розділяє суспільне буття на особисте (індивідуальне) та публічне (колективне, державне) [3, р. 249]. Базовою основою і обов'язковою умовою успішного функціонування деспотичних режимів Стародавнього Сходу був всеохопний страх перед володарем: *«якщо в деспотичній державі государ хоча б на мить опустить загрозливу руку, якщо він не може негайно знищувати осіб, які посідають перші місця в державі, то все пропало...»* [7, с. 26].

Характерними рисами стародавньосхідної деспотії є: централізована держава з повноцінною системою адміністрації, фінансовою та судовою системами; необмежені повноваження спадкового глави держави; монарх обожнювався і був одноосібним законодавцем, вищим суддею та верховним власником землі; світська та духовна гілки влади об'єднувалися в одній особі; наявність в державі чисельного бюрократичного апарату [10, с. 33].

За такої форми правління зберігалися значні пережитки первісно-общинного ладу, була відсутня приватна власність на землю та наявне колективне рабоволодіння з первісними формами патріархального рабства. Земельні ділянки ділилися на два типи: державні та громадські. Перші належали безпосередньо правителю або жрецтву. Другі були у спадковому володінні численних громад, які платили державі поземельний податок. Однак навіть після сплати податку і виконання натуральних повинностей, не лише члени громад, але і їх верхівка, не могли розпоряджатися землею [6, с. 9-10].

На чолі державної ієрархії знаходився володар-деспот (фараон, патесі-лугаль, цар, раджа), якому безпосередньо підпорядковувався пануючий в державі духовний культ. Він керував за посередництва першого чиновника (джаті, візир, нубанда), від якого йшли «нитки» управління до поліції, суду, керівників територіально-адміністративних одиниць, скарбника, низки начальників (царської охорони, військового відомства, громадських робіт тощо) [11, с. 17]. Тобто, на першому чиновнику де факто лежав головний тягар відповідальності за державні справи. У разі його успішної діяльності слава діставалася все ж таки володарю, а в разі невдачі – на нього очікувало негайне і публічне покарання, часто у формі страти.

Важливим елементом стародавньосхідної деспотії була відповідна ідейна обробка масової свідомості тогочасним носієм і виразником пропаганди – жрецьвом. Служителі культу релігійно-міфологічними аргументами системно і цілеспрямовано прищеплювали думку про незмінність буття, божественне походження та призначення одноосібних правителів, їм відводилася монопольна роль у підтримці безпеки, правосуддя, елементів соціальної справедливості в суспільстві. Натомість територіальна громада своїм консерватизмом, відчуженістю від зовнішнього світу, небажанням втручатися в політику сприяла перетворенню центральної влади в деспотію [6, с. 9].

Необхідно зауважити, що в історії Стародавнього Сходу мали місце і певні винятки – періоди в різних регіонах, які не підпадають під ознаки деспотичного режиму. Наприклад, у добу Нововавилонського царства влада володаря була обмежена жрецькими, а також військовою знаттю (переважно з халдеїв) [9, с. 72]. Для історії стародавньоіндійського державотворення характерний унікальний досвід ранньокласових республік – так звані «гани» і «сантхи». Так, посада глави держави в гані була виборною і змінною, фактично він здійснював виконавчу владу. Будь які накази та розпорядження видавалися головою виконавчої влади тільки від імені гани. Найбільш важливі питання вирішувалися в раді кшатрїїв-раджей, куди входили вожді знатних родин цієї варни. Склад ради досягав 500 осіб. Обраний правитель республіки залежав від даного органу. Джерела вказують на існування народних зборів вільних громадян перших трьох варн, де також розглядалися державні справи [8, с. 41-42].

Отже, стародавньосхідну деспотію можна вважати своєрідним «раннім дитинством» сучасної цивілізації. Оскільки, як відомо, саме в цьому віці варто шукати глибинні причини комплексів і проблем дорослої сформованої особистості, тому й без аналітичного вивчення й

врахування досвіду стародавньосхідної державно-правової традиції неможливо виконати головне актуальне завдання сьогодення – пошук, на основі обопільних компромісів, спільної платформи для Заходу та Сходу як базову необхідність подальшого поступу людства.

Список використаних джерел:

1. Alfagano A. Oriental Despotizm and the Asiatic Mode of Production: A Modern-Day Critique. 19 p. URL: <https://kb.osu.edu/server/api/core/bitstreams/d34ee7b3-5089-53f6-970c-122277267d6b/content> (дата звернення – 21.12.2024).

2. Minuti R. Oriental Despotism. EGO. European History Online. URL: <https://www.ieg-ego.eu/en/threads/models-and-stereotypes/from-the-turkish-menace-to-orientalism/rolando-minuti-oriental-despotism> (дата звернення – 23.12.2024).

3. Osborne T. Power Degree Zero: Montesquieu, Tocqueville, Despotism. *Journal of Political Power*. 2022. № 15(2). P. 243-261.

4. Tagliaferri T. Materials for the Study of the Work and Thought of Arnold J. Toynbee. *Writings on the Empires in World History*, VI. 2022. February, 8. 6 p.

5. Wittfogel K. A. *Oriental despotism: A Comparative Study of Total Power*. Nes Haven, USA : Yale University Press, 1957. 550 p.

6. Андрущенко С. В., Козинець О. Г. *Поняття східної деспотії. Проблеми захисту прав та свобод людини та громадянина : тези Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (м. Чернігів, 14-15 травня 2015 р.)*. Чернігів : ЧНТУ, 2015 С. 8-10.

7. Джолос С. В. Деспотія як форма державного режиму: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Випуск 30. Том 1. С. 25-30.

8. Колодій А. М., Дурнов Є. С., Щербатюк В. М. Суспільний та державно-правовий розвиток Стародавньої Індії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Том 29. № 4. С. 37-52.

9. Лубський В. І., Лубська М. В. *Історія релігій: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.]*. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 776 с.

10. Середа А. М., Удовика Л. Г. *Історія держави і права країн Стародавнього світу: навчальний посібник у схемах і таблицях для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Правознавство»*. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. 340 с.

11. Яремчук В. Д. *Історія держави і права зарубіжних країн: дефініції, схеми, таблиці: навч. посібник*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 244 с.

Булдакова Я. С.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Семенюк-Прибатень А. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У БАГАТОКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У тезах досліджується поняття педагогічного підходу, його сутність і значення для формування патріотичного виховання здобувачів освіти у багатокультурному суспільстві; дається визначення підходів та обґрунтовується їхнє місце і роль в структурі педагогічної освіти.

Ключові слова: *патріотичне виховання, багатокультурне суспільство, мультикультурна освіта, громадянська ідентичність, педагогічні технології.*

Патріотичне виховання в умовах багатокультурного суспільства є однією з ключових компонентів сучасної педагогіки. Україна, як держава з багатою етнокультурною палітрою, потребує нових підходів до формування громадянської свідомості молоді. Війна, глобалізація, соціальні трансформації та виклики, пов'язані з інтеграцією у європейський і світовий простір, вимагають розробки таких педагогічних стратегій, які поєднують повагу до національних цінностей із толерантним ставленням до культурного різноманіття. Формування патріотичного виховання має враховувати не лише історичні, мовні й культурні аспекти, а й сучасні реалії, серед яких інклюзія, інтеграція внутрішньо переміщених осіб та розширення міжнаціонального діалогу. Виховання здобувачів освіти в дусі громадянського патріотизму, який визнає й інтегрує різні культурні традиції, є важливим для зміцнення соціальної згуртованості, національної ідентичності та демократичних цінностей.

У сучасному світі відбуваються дуже серйозні культурно-історичні зміни, які мають далекосяжні наслідки для всіх сфер життя – від психології до геополітики. Сучасна людина, хоче вона того чи ні, все ще залишаючись громадянином своєї країни в політико-правовій площині, в культурно-побутовій сфері стає громадянином світу. Це неминучий наслідок глобалізації, її економічного і комунікаційного аспектів. Водночас патріотизм у класичному розумінні нерозривно пов'язаний зі ставленням особистості до своєї національної культури, з прагненням зберегти її та розвивати. Під національною культурою розуміємо

сукупність досягнень нації в матеріальному і духовному виробництві, які використовуються для її подальшого розвитку. Щодо досягнень, то вони закріплюються не тільки в матеріальних предметах як результаті розвитку науки, мистецтва і виробництва, а й у відносинах, колективних формах життя: звичаях, моралі, суспільній моралі [9, с. 65].

Саме тому одним із ключових принципів Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді є принцип полікультурності, який передбачає інтеграцію української культури в європейський і світовий простір. Для цього необхідно створювати відповідні передумови: формувати в дітей і молоді відкритість, толерантне ставлення до різноманітних ідей, цінностей, культур, мистецтв і вірувань інших народів. Важливо розвивати здатність розрізняти спільне й відмінне в різних культурах, усвідомлюючи українську культуру як невіддільну частину загальнолюдської [2, с. 59].

Сьогодні, зважаючи на цей принцип, патріотичне виховання молоді здійснюється за такими напрямками, як державний, соціальний, військовий, психолого-педагогічний, правовий [5]. Зауважимо, що поняття патріотизму охоплює складну природу взаємин між особистістю та суспільством, а також між особистістю й державою. У світовій гуманітарній і педагогічній науці існують різні підходи до його визначення [2, с. 59].

Підходи детально описують, як реалізувати виховний процес на практиці. Вони можуть бути різними залежно від педагогічної філософії, досвіду викладача та особливостей учнів. Іншими словами підхід у педагогіці – це визначення головних компонентів в освітньому процесі, вирішення яких дозволить досягати оптимальних результатів у навчанні, вихованні та розвитку суб'єктів учіння, і концентрація науково-педагогічних зусиль для їх реалізації [7, с. 97].

Основні педагогічні підходи до формування патріотичного виховання [1, с. 151-175; 3, с. 76-77]:

1. Ціннісний підхід – акцент на формуванні базових цінностей: любові до Батьківщини, поваги до культури, мови, історії, соціальної справедливості.
2. Інтегративний підхід – об'єднання різних дисциплін (історія, література, мистецтво) для глибшого розуміння патріотизму. Це необхідно, адже історична освіта справляє величезний вплив на історичну та національну свідомість, сприяє становленню компетентності та патріотизму [9, с.64].
3. Комунікативний підхід спрямований на цільові норми культури й часто трактує регулювання взаємодії як фіксовану сукупність

знань. Тому, основною метою такого підходу є навчання комунікації (запит інформації, запрошення тощо, однак при цьому вербальні функції в багатьох випадках недостатньо тільки контекстуалізувати. Недавні дослідження в області теорії комунікації довели, що успішне спілкування між людьми з різними культурними передумовами також може бути обумовлено взаємодією міжкультурної компетентності партнерів [4, с. 202-203].

4. Системний підхід виховання розглядається як складова частина єдиного освітнього процесу, що враховує всі аспекти (уроки, позакласну діяльність, сімейне виховання). Зокрема, ефективність патріотичного виховання підвищиться за умови активізації взаємодії педагогів та сім'ї у залученні дітей до спільної патріотичної діяльності. Підхід забезпечує цілісність і взаємозв'язок між навчанням і вихованням [10, с.22].
5. Компетентнісний підхід допомагає узгоджувати освітні системи в глобалізованому світі для надання молодій людині елементарних можливостей інтегруватися до різних соціумів, самовизначатися в житті, вибудовувати свою професійну діяльність тощо [6, с. 72].
6. Інноваційний підхід - використання сучасних освітніх технологій, ігор, цифрових інструментів для залучення учнів у виховний процес. Щоправда, тут може бути, що такий підхід до викладання культури може привести до певної рутини в навчально-виховному процесі, відпрацювання механічних відповідей і стереотипних способів пояснення культур і міжкультурної взаємодії [4, с. 203].
7. Ігровий підхід - застосування гри як основного методу виховання. Участь у квестах, настільних іграх, рольових сценаріях на тему історії та культури. Зокрема, краєзнавча робота спрямована на формування знань про рідний край, його людей, їхні звершення, адже велика Батьківщина і людські чесноти починаються від рідного порога, своєї вулиці, школи, краю [8, с. 40].
8. Інтегративно-варіативний підхід - поєднання кількох підходів залежно від специфіки аудиторії та теми [1, с. 151-175; 3, с. 76-77].

Отже, в умовах багатокультурного суспільства формування патріотичного виховання здобувачів освіти потребує використання різноманітних педагогічних підходів, які сприятимуть інтеграції різних культурних цінностей. Це дозволить сформувати особистість, яка шанує власну культуру, розуміє важливість єдності та толерантності в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Pedagogical Approaches to Intercultural Competence. Development Edited by Christine E. Poteau. Cambridge Scholars Publishing. 2020. 181 p.
2. Кендзьор П. І. Переосмислення поняття патріотизму у контексті перспективи розвитку полікультурного виховання в Україні. *Педагогічні науки*. Випуск 3 (85). С. 58-63.
3. Кожокаріу В. М. Педагогічні підходи до розвитку міжкультурної компетентності: Рецензія на книгу. *Молдавський журнал освіти та соціальної психології*. 2020. №4 (2). С. 72-77.
4. Лутай Н. В., Бесараб Т. П., Маструсеріо К. Навчання міжкультурної компетенції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2021. Вип. 11 (79). С. 202-205.
5. Методичні рекомендації щодо організації патріотичного виховання дітей. URL: <https://school11.pp.ua/vchitelska/50-pedagog-organizator/pa-dopomogu-klasnomu-kerivniku/79-metodichni-rekomendatsiji-shhodo-organizatsiji-patriotichnogo-vikhovannya-ditej> (дата звернення: 15.11.2024).
6. Пензенік О. Педагогічні умови формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти. *Педагогічний дискурс*. 2021. Вип. 31. С. 71-77.
7. Сікорський П. Основні педагогічні підходи та їх вплив на формування навчальних технологій. *Освітні обрії*. 2021. №1 (52). С. 96-100.
8. Стеценко Н. М. Особливості організації патріотичного виховання школярів у сільській загальноосвітній школі. *Українські педагоги про національно-патріотичне виховання*: зб. матеріалів Всеукр. наук. практ. семінару. Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 39-40.
9. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів: теорія і практика: моногр. / Авт. кол.: Александрова О. С., Левітас Ф. Л., Салата О. О., Шепетяк О. М., Матвійчук О. Є., Петрошук Н. Р. та ін.; Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 172 с.
10. Шевцова І. В. Активізація взаємодії педагогів та сім'ї у залученні дітей до спільної патріотичної діяльності. *Українські педагоги про національно-патріотичне виховання*: зб. матеріалів Всеукр. наук. практ. Семінару. Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 21-22.

Глушковецький А. Л.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Хоптяр Ю. А.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

**КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ І ПРАВОВИХ
ДИСЦИПЛІН В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ ПРАВознавства
(1952-2024 рр.)**

Досліджується процес утворення, становлення та розвиток сучасної кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін, встановлюється викладацький склад кафедри, науково-дослідні, навчально-методичні здобутки, правова підготовка учителів правознавства.

Ключові слова: *дослідження, вчені, кафедра, історичний факультет, викладацький склад, реорганізація, наукові праці, наукові конференції, правознавство.*

Структурні підрозділи історичного факультету спільно відіграють визначальну роль в організації освітнього процесу, науково-дослідної роботи та інших напрямків діяльності, тому дослідження їх походження, становлення, реорганізації зокрема, має чимале значення у вивченні історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка взагалі.

Сучасна кафедра археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін упродовж багатьох років за рядом показників, у тому числі науково-дослідної роботи, утримувала першість. В історії університету кафедра має своє походження, що пов'язане з утворенням, назвами, складом, показниками та іншим.

Витоки кафедри поринають у 1952 р. коли, внаслідок поділу існуючої кафедри історії, утворилось два підрозділи: кафедра загальної історії та кафедра історії народів Росії. Першим завідувачем кафедри історії народів Росії став ректор Кам'янець-Подільського педагогічного інституту імені В. П. Затонського, кандидат історичних наук, доцент І. С. Зеленюк (1909-1966).

У середині 1950-х рр. інститут, як і вся УРСР, пережив чергову хвилю репресій. Це виявилось в закритті історичних факультетів у Житомирському, Ніжинському і Чернівецькому педінститутах. Не обминув цієї лихої долі й історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту [4, с. 150]. Через «скорочення штатів» у 1956 р. за розпоря-

дженням Міністерства освіти УРСР історичний факультет педінституту припинив свою роботу, при цьому історикам четвертокурсникам дали можливість закінчити інститут, а студентів-істориків молодших курсів перевели до Станіславівського педінституту [1, с. 5]. В зв'язку з цим кафедру історії народів Росії знову об'єднали з кафедрою загальної історії у кафедру історії [2, с. 18].

Лише у 1964 р. в складі історико-філологічного факультету рішенням того ж Міністерства освіти УРСР відновили історичний відділ, а з ним і кафедру історії [2, с. 18]. Викладання історичних дисциплін тоді забезпечували молоді кандидати історичних наук: М. Ф. Александра, І. С. Винокур, Л. А. Коваленко, А. О. Копилов, Ф. А. Петляк, О. Д. Степенко. Завідувачем був призначений кандидат історичних наук Л. А. Коваленко, який у 1965 р. здобув учений ступінь доктора історичних наук [2, с. 19-20; 4, с. 170].

У середині 1960-х рр. викладацький колектив К-ПДІ поніс важку втрату. У грудні 1966 р. трагічно загинув перший завідувач кафедри історії народів Росії, ректор К-ПДІ І. С. Зеленюк (1909-1966) [2, с. 20].

На початку травня 1968 р., Рада Кам'янець-Подільського педагогічного інституту імені В. П. Затонського ухвалила рішення про поділ історико-філологічного факультету на два самостійних. У зв'язку з відновленням роботи історичного факультету уже наступного 1969 р. кафедра історії зазнала чергової реорганізації і на її базі утворилося одразу дві: кафедра історії СРСР і УРСР (завідувач – Іон Срулевич Винокур) і загальної історії (завідувач – Леонід Антонович Коваленко). Завідувачем кафедри І. С. Винокур працював до 2005 р. (36 років). На кафедрі історії СРСР і УРСР на той час працювали викладачі: доценти І. С. Винокур, П. Ф. Щербина, М. Ф. Довгань [2, с. 20], О. Д. Степенко [4, с. 440], Ю. М. Тарасов [4, с. 474], асистенти В. А. Радіоненко [2, с. 20], Б. М. Кушнір [4, с. 266], старший лаборант А. Ф. Гуцал [4, с. 120].

Викладачі кафедри активно займалися не тільки навчально-виховною, але й науково-дослідною роботою тому уже в 1970-х рр. побачили світ солідні монографічні праці: І. С. Винокур «Історія та культура черняхівських племен» (1972), «Давні слов'яни на Дністрі» (1977), П. Ф. Щербина «Судова реформа на Правобережній Україні» (1974) [2, с. 22].

Крім того у 1971 р. за ініціативою Інституту історії АН УРСР та головної редакції Української радянської енциклопедії АН УРСР з видавництва вийшло масштабне історико-краєзнавче видання «Історія міст і сіл УРСР» у 26-ти томах. Серед багаточисельного авторського колективу знаходилися і викладачі кафедри історії СРСР і УРСР. Свої публікації

до «Історії міст і сіл УРСР. Хмельницька область» подали: І. С. Винокур [11, с. 297-323; 576-583], О. Д. Степенко [11, с. 200-209], В. А. Радіоненко [11, с. 226-231], Б. М. Кушнір [11, с. 324-332; 583-591].

У другій половині 1970-х – початку 1980-х рр. поступово зростала чисельність викладацького складу кафедри історії СРСР і УРСР. У 1977 р. після закінчення навчання у К-ПДПІ, був залишений працювати на посаді старшого лаборанта кафедри М. Б. Петров [5, с. 348]. Завершивши навчання в аспірантурі у 1978 р. до колективу кафедри повернувся уже на посаду асистента А. Ф. Гуцал [4, с. 120]. В жовтні 1979 р. ректор К-ПДІ А. О. Копилов запросив на роботу на посаду асистента кафедри О. М. Завальнюка [5, с. 153]. Крім того, до викладацької роботи приступили історики О. Т. Щур (1981 р.) [5, с. 620], В. І. Якубовський (1984) [5, с. 631] та І. І. Щегельський. З кафедри суспільних дисциплін у 1984 р. перейшов І. В. Рибак [5, с. 404].

Одним із пріоритетних напрямків роботи кафедри у 1960-80-ті рр. були перманентні археологічні розкопки, які очолював професор І. С. Винокур за участі А. Ф. Гуцала, М. Б. Петрова, В. Ф. Мегея, І. І. Щегельського та інших. Практично це були постійнодіючі експедиції, що досліджували проблему літописних давньоруських міст Поділля і Південно-Східної Волині (Бакота, Губин, Ізяслав, Кам'янець-Подільський, Полонне та інші). Починаючи з 1963 р., І. С. Винокур присвятив 17 літніх польових сезонів комплексному вивченню адміністративного центру Пониззя XII-XIII ст. – літописній Бакоті і завершив свою працю виданням, тепер уже відомої, книги «Бакота» (співавтор П. А. Горішний), яка здобула визнання і популярність серед широкого загалу громадськості та науковців [4, с. 73]. Чимало польових сезонів було пов'язано з дослідженням поселення східних слов'ян V-VIII ст. н. е. поблизу с. Бернашівка Могилів-Подільського району Вінницької області. Одним із важливих результатів цих досліджень стало відкриття першої в Європі ювелірної майстерні слов'ян середини I тис. н. е. За матеріалами цих досліджень пізніше була опублікована спеціальна монографія «Слов'янські ювеліри Подністров'я» [3, с. 10]. На початку 1980-х рр. І. С. Винокуру, разом з М. Б. Петровим пощастило дослідити і зафіксувати залишки двоповерхового міського будинку XII-XIII ст. у Старому місті Кам'янця-Подільського. Цим було підтверджено функціонування міського давньоруського посаду XII-XIII ст. у місті над р. Смотрич [3, с. 11].

Кафедра СРСР і УРСР розширювала професійні горизонти підготовки фахівців. У 1979 р. запроваджувалася нова спеціальність «Держава і право», що передбачало підготовку студентів, майбутніх учителів

«Правознавства» в середній школі, тому збільшився щорічний прийом студентів до 90 осіб [2, с. 23]. У зв'язку з цим навчальний процес збагатився рядом нових правових дисциплін, а кафедра поповнилася фахівцями-правовиками, які утворили на кафедрі секцію права. Так, на кафедрі з 1982 р. почав працювати військовий юрист І. С. Філімонов. Він був призначений відповідальним за секцію правовиків до якої входили: В. М. Зінчук, М. А. Зенюк, В. А. Кулінський, І. І. Мозолевський, В. А. Талько, В. О. Коротун, пізніше О. С. Озімовський, С. Б. Почапінський, Ю. А. Хоптяр (1987 р.) [2, с. 24]. Нині викладання правових дисциплін забезпечують кандидати наук В. І. Адамовський, О. Л. Баженнов, А. В. Семенюк-Прибатень, Ю. А. Хоптяр.

У 1970-1980-х рр. тривало зростання кваліфікації науково-педагогічних кадрів. У 1978 р. завідувач кафедри І. С. Винокур захистив докторську дисертацію на тему: «Історія та культура черняхівських племен лісостепового Дністро-Дніпровського межиріччя (перша половина I тис. н. е.). Захист успішно відбувся у Інституті археології АН УРСР [3, с. 10]. У тому ж році дисертацію на здобуття вченого ступеню доктора юридичних наук захистив П. Ф. Щербина [4, с. 542], а у 1981 р. докторську дисертацію на тему: «Селянська колонізація Південного Уралу періоду феодалізму» вдалося захистити Ю. М. Тарасову [4, с. 475]. Кандидатські дисертації захистили М. Ф. Довгань «Діяльність КПУ по виконанню рішень XXII з'їзду КПРС в галузі народної освіти (1961-1965 рр.)» (1971 р.) [4, с. 131], О. М. Завальнюк «Селянський аграрний рух на Правобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)» (1980 р.) [5, с. 152], І. В. Рибак «Селянські комітети (товариства) взаємодопомоги Української УРСР (1921-1932 рр.)» (1982) [5, с. 404], О. Т. Щур «Боротьба комсомольців і молоді Поділля проти німецько-фашистських загарбників в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.» (1983 р.) [5, с. 621], В. І. Якубовський «Давньоруські пам'ятки XII-XIII ст. верхів'їв річок Південного Бугу і Случа» (1984) [5, с. 631].

У 1981 р. за успіхи, досягнуті в галузях навчально-виховної, науково-дослідної і громадської роботи завідувачу кафедри І. С. Винокуру було присвоєно почесне звання «Заслужений працівник вищої школи УРСР» [3, с. 10].

Наукові здобутки кафедри поповнили нові монографічні праці професора І. С. Винокура «Історія лісостепового Подністров'я та південного Побужжя» (1985) [2, с. 25], О. М. Завальнюк (у співавторстві) «Історіографія Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні» (1987) [5, с. 153], І. С. Винокур, А. Ф. Гуцал, В. І. Якубовський «Довідник з археології України ...» (1984) [2, с. 25] та інші.

Поруч із здобутками кафедра несла і важкі втрати. У 1981 р. пішов з життя М. Ф. Довгань (1924-1981).

Початок 1990-х рр. позначився для кафедри історії СРСР і УРСР новими змінами. Викладачі, студентський загаль не залишилися байдужими до процесів, що сколихнули всю країну, призвели до розпаду СРСР та утворення незалежної Української держави. Не дивно, що саме історики вітали зміни в суспільно-політичному житті, пов'язуючи з ними надії на майбутнє. Адже тоді відкривалися широкі можливості дослідження раніше закритих та непопулярних тем, розпочалася робота по ліквідації, так званих, «білих плям» історії, тепер можна було відкрито говорити й писати про багаторічну боротьбу українців за свою незалежність, про яскраві сторінки українського державотворення, про тих хто віддав життя за незалежність України, проте під тиском тоталітарної комуністичної ідеології були забуті, а їх імена спляжені та навішані на них ярлики зрадників.

У зв'язку з цим у 13 жовтня 1990 р. за наказом ректора А. О. Копилова на підставі рішення вченої ради, кафедра історії СРСР та УРСР зазнала реорганізації внаслідок чого утворилася кафедра історії України, а кафедра історії СРСР, після розпаду СРСР 1991 р., дістала нову назву – кафедра історії Східної Європи та археології. Такі зміни позначилися на якісному показнику кафедри, адже на утворену кафедру історії України перейшли доценти О. М. Завальнюк, М. Б. Петров, О. Д. Степенко, В. І. Якубовський старші викладачі Б. М. Кушнір та І. І. Щегельський. На звільнені місця у 1990-х рр. на кафедру прибули: кандидати історичних наук В. С. Прокопчук, В. О. Савчук, асистент А. Б. Турняк (за сумісництвом) [2, с. 32], ст. лаборант В. А. Гуцал (1993).

В умовах розбудови незалежної України, йдучи шляхом реформ та оновлення, кафедра історії Східної Європи та археології як головне завдання поставила збереження наукових та освітніх традицій попередніх поколінь. Кандидатську дисертацію на тему: «Селянський рух в Лівобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)» у грудні 1990 р. у Київському університеті імені Т. Г. Шевченка захистив Ю. А. Хоптяр [5, с. 556]. У 1993 р. кандидатську дисертацію «Політичні партії і селянство в Правобережній Україні (1905-1907 рр.)» там само успішно захистив О. М. Федьков [2, с. 28]. У листопаді 1995 р. вчене звання доцента за плідну науково-педагогічну діяльність отримав Ю. А. Хоптяр [5, с. 556].

У 1990-ті рр. вийшли у світ нові монографічні праці кафедральних вчених: І. С. Винокура (у співавторстві) «Буша» (1991), «Бакота» (1995), О. М. Федькова (у співавторстві) «Національний рух України на початку ХХ ст.» (1995), І. В. Рибак «Зіньків в історії Поділля» (1995).

Силами викладачів кафедри видавалося ряд посібників для вчителів, студентів, учнів, серед них: І. С. Винокур, І. В. Рибак (у співавторстві) «Нариси історії Поділля: на допомогу вчителю» (1990), І. С. Винокур (у співавторстві) «Історія України. У трьох частинах» (час. 1,2 – 1995, част. 3 – 1996), «Історія Поділля і Південно-Східної Волині» (1993), «Давня і середньовічна історія України» (1997) [2, с.30].

У 1992 р. на кафедрі відкрито аспірантуру зі спеціальності «Археологія», а першим аспірантом став В. П. Мегей. У тому ж році до аспірантури за спеціальністю «Історія» вступив, випускник К-ПДІ 1987 р., В. В. Малий, який працював з 1987 р. головою студентського профкому інституту. Під час навчання в аспірантурі велику допомогу у написанні дисертації надавав науковий керівник, професор М. Г. Кукурудзяк. В січні 1997 р., на вченій раді Чернівецького державного університету імені Ю. Федьковича, відбувся захист дисертації на тему: «Етносоціальні процеси на Поділлі (1861-1914 рр.)». Успішний захист дисертації відкрив перспективи роботи у вищій школі, тому в 1997 р. В. В. Малого, за наказом ректора професора А. О. Копилова, було призначено на посаду старшого викладача кафедри історії Східної Європи та археології К-ПДІ. В. В. Малий викладав курс «Історію Росії ХІХ – поч. ХХ ст.» та ряд правознавчих дисциплін, а 2002 р. отримав звання доцента [8, с. 9-10].

З 1998 р. викладачі кафедри забезпечували навчально-виховний процес магістратури, що тоді відкрилася на історичному факультеті. Першими магістрантами стали: І. В. Іосіпова, В. В. Костюченко, Е. В. Крочак, І. В. Олійник, Т. Г. Цішківська та інші [2, с.30].

За ініціативою деканату історичного факультету викладачі, у тому числі кафедри, здійснили благодійні внески університетській бібліотеці (близько 2 тис. примірників). Зокрема, книги надійшли від А. О. Копилова, О. М. Завальнюка, Б. М. Кушніра, О. М. Федькова, С. А. Копилова, А. С. Хоптяра та інших. Тоді Ю. А. Хоптяр презентував бібліотеці 38 томів видання «Української повстанської армії» (Видання Торонто-Львів), а також «Літопис Української повстанської армії» в 4-х томах (Видання Торонто-Київ).

Поступово відбувалася природна ротація професорсько-викладацького складу. Пішли з життя професори кафедри Ю. М. Тарасов (1912-1995), П. Ф. Щербина (1910-2001).

Початок ХХІ ст. позначився новими здобутками професорсько-викладацького складу кафедри Східної Європи та археології. Під такою назвою кафедра функціонувала до 2003 р., проте була перейменована знову у кафедру народів Росії і спеціальних історичних дисциплін.

Нове тисячоліття поставило перед викладачами нові завдання в науковій та педагогічній сферах, які сьогодні успішно вирішуються. Дбаючи про матеріальну базу факультету, зусиллями ректора університету професора О. М. Завальнюка, декана історичного факультету професора С. А. Копилова та професора кафедри Ю. А. Хоптяра було створено у 2003 р. кабінет правознавства, що помітно вплинуло на якісне викладання правових дисциплін кафедри [2, с. 41]. У 2008 р. на історичному факультеті запроваджено спецкурс «Історія українського конституціоналізму», який підготував професор Ю. А. Хоптяр [6, с. 13].

В умовах початку нового тисячоліття, ставилися жорсткі вимоги, щодо якісного складу викладачів кафедри, проходило інтенсивне зростання кваліфікації науково-педагогічних працівників. Оновлення назви кафедри співпало з оновленням її викладацького складу – у 2003 р. на кафедрі розпочав роботу А. А. Лубчинський. Одразу три викладачі поповнили склад кафедри у 2004 р. – В. І. Адамовський, О. Л. Баженов, В. С. Прокопчук, а з 2007 р. – А. Л. Глушковецький. З 2002 р. по 2022 р. працювала на кафедрі старший лаборант В. Ф. Неборак, а з 2007 р. посаду завідувача науково-дослідною лабораторією археології обійняв старший лаборант В. А. Гуцал.

Молоді викладачі задовго до початку роботи на кафедрі займалися науково-дослідною роботою, що незабаром логічно завершилася захистом дисертацій. Так, у 2004 р. кандидатську дисертацію успішно захистив В. І. Адамовський «Депортація населення України в I пол. XX ст.: причини, наслідки, шляхи повернення на батьківщину», у 2005 р. – О. Л. Баженов «Давньоруське Пониззя серед. XII – серед. XIII ст.: соціально-економічний, військово-політичний, культурно-духовний аспекти», у 2006 р. – А. А. Лубчинський «Соціально-економічні зміни в аграрному секторі України в 20-х рр. XX ст.», у 2008 р. – А. Л. Глушковецький «Вибори до Державної думи і встановлення парламентаризму в Російській імперії (1906-1912 рр.) (На матеріалах Подільської губернії)».

Одним із пріоритетних напрямків діяльності викладачів кафедри залишалася археологія. З 1997 р. та впродовж початку 2000-х рр. І. С. Винокур разом зі своїми учнями В. П. Мегеєм, О. І. Журком проводив розкопки на місці городища літописного болохівського міста Губина, що в Старокостянтинівському районі Хмельницької області, і виявив надзвичайно цінні й цікаві знахідки щодо історичної топографії, конструкції фортифікаційних споруд, житлових будинків XII-XIII ст. Результати археологічного дослідження одного з важливіших центрів Болохівської землі знайшли глибокий аналіз у колективній монографії

(І. С. Винокур, О. І. Журко, В. П. Мегей, В. І. Якубовський) «Літописний Губин XII-XIII ст. Болохівська земля» (2004).

Викладачі кафедри, її оновлений склад, підтримуючи давні традиції досягли помітних результатів у науковій діяльності, що дало можливість кілька років виборювати університетську першість. Вийшли в світ нові монографічні дослідження і навчальні посібники: І. С. Винокур «Черняхівська культура: витоки і доля», І. В. Рибак «Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921-1991 рр.)», Ю. А. Хоптяр «Основи конституційного права» (2000), А.Ф.Гуцал «Давні міри, число та календар. Матеріали курсу лекцій для студентів історичного факультету «Допоміжні історичні дисципліни» (2001), Ю. А. Хоптяр «Основи права (Курс лекцій)» (2002) [6, с. 13], Ю. А. Хоптяр (у співавторстві) «Місцеве самоврядування Хмельниччини: нариси історії місцевих громад Ярмолинецького району» (2004) [7, с. 21].

За вагомих доробок в розвитку історичної науки доктор історичних наук, у 2001 р. професор І. С. Винокур був обраний академіком АНВШ України, а І. В. Рибак та В. С. Прокопчук – член-кореспондентами УАІН [2, с. 34].

З 2004 по 2016 рр. на кафедрі у К-ПНУ імені Івана Огієнка працював В. С. Прокопчук випускник історико-філологічного факультету 1967 р. педагог, доктор історичних наук (2009), професор (2011), академік Української академії історичних наук України, Заслужений працівник освіти України (1993), лауреат премії Героя України академіка Петра Тронька (2013), Почесний краєзнавець Хмельниччини (2019), член НСКУ та НСЖУ. Саме у період роботи на кафедрі В. С. Прокопчук у 2009 р. захистив у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича докторську дисертацію на тему: «Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х рр. ХХ – поч. ХХІ ст.» [13]. В університетський період з-під пера В. С. Прокопчука вийшло ряд праць, що стали відомими на всю країну: «Під егідою Українського комітету краєзнавства: моногр., 2004. 312 с.»; «Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х рр. ХХ – поч. ХХІ ст.: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту: моногр., 2005 600 с.»; «Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х рр. ХХ – поч. ХХІ ст.: етапи, форми, напрямки діяльності: моногр., 2009. 600 с.»; «Шкільне краєзнавство: навчальний посібник. 2011. 336 с.»; «Дунаєвеччина: край і люди: моногр., 2013. 352 с.»; «Пам'яткоохоронна діяльність подільського православного духовенства в ХІХ – на поч. ХХ ст. 2016. 308 с.»; «Бібліотеки Поділля (друга половина ХІХ – поч. ХХ ст.): монографія. 2016. 256 с.».

А тим часом життя вносило свої корективи і після 36-літнього перебування на посаді завідувача кафедри у 2005 р. І. С. Винокур перейшов на постійну роботу до м. Києва у Славістичний університет, де очолив кафедру країнознавства. І у цей дуже короткий в часі київський період життя і науково-педагогічної діяльності, І. С. Винокур не знижував темпів роботи. Небажаючи поривати зв'язки з кафедрою історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін К-ПНУ, І. С. Винокур погодино викладав курс археології на історичному факультеті. Востаннє Іон Срулевич приїжджав до Кам'янця-Подільського 2006 р., у березні вичитав теоретичний курс з археології, а влітку, уже практично, очолив чергову 43 археологічну експедицію для продовження розкопок городища с. Губин. У вересні 2006 р. І. С. Винокур, через важку хворобу, відійшов у вічність ...

Ректор К-ПДУ академік АНВШ України О. М. Завальнюк новим завідувачем призначив кандидата історичних наук, професора І. В. Рибак, який працював на цій посаді 12 років, до квітня 2017 р.

Новопризначений завідувач кафедрою одразу включився у роботу. Пріоритетним напрямком діяльності залишалася науково-дослідна робота, а також праця над проведенням процедури ліцензування магістратури за спеціальністю 8.02030203 «Архівознавство», а також спеціалізацію «Правознавство». У зв'язку з цим на базі кафедри було проведено ряд конференцій самого представницького рівня. Так, міжнародні науково-практичні конференції «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків і сучасність» пройшли 14-15 травня 2005 р. та 5-6 жовтня 2006 р. 20-21 вересня 2012 р. з успіхом пройшла Всеукраїнська науково-практична конференція: «Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів національного архівного фонду України», яку кафедра організувала разом з керівництвом Держархіву Хмельницької області на чолі з його директором, випускником історичного факультету, кандидатом історичних наук В. Г. Байдичем [12].

Друга половина 2000-х рр. продовжувала відзначатися підготовкою та виданням все нових і нових монографій, підручників та посібників викладачами кафедри. На той час побачили світ роботи авторів: І. В. Рибак «Історія України у проблемному викладі, в особах, термінах, назвах і поняттях» (2005) [6, с. 549], Ю. А. Хоптяра «Етнологія» (2005) [6, с. 550], В. С. Прокопчука «Дунеевеччина в іменах» (2006) [6, с. 552], А. Ф. Гуцала «Давні календарні міри, монети та письмо» (2006), В. В. Малога «Історія народів Росії (1861-1917 рр.)» (2006), І. В. Рибак

«Історія народів Росії нової доби (початок XIX – XX ст.), І. В. Рибак «Новітня історія Росії радянської доби (1917-1941 рр.)» (2006), Ю. А. Хоптяра «Історія Росії XVIII ст.» (2006), В. І. Адамовського «Ешелони у вічність. Депортація населення України у I пол. XX ст.» (2007), В. С. Прокопчука (у співавторстві) «Дунаєвщина в іменах: Біобібліографічний довідник» (2007), Ю. А. Хоптяра «Родовід Хоптярів» (2007), І. В. Рибак «Новітня історія радянської доби 1917-1991 рр.», І. В. Рибак «Хмельниччина. Наш край в історії України» (2007), В. В. Малога «Етносоціальні процеси на Поділлі у 1861-1914 рр.» (2008), В. С. Прокопчука «Інституалізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х рр. XX – XXI ст.: етапи, форми, напрямки діяльності» (2008), В. С. Прокопчука «Кондрацький Франц Андрійович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти», В. С. Прокопчука «Я спасіння шукав для народу (Мелентій Смотрицький в долі України)», В. С. Прокопчука (у співавторстві) «Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту: Історичний нарис» (2008), В. О. Савчука «Досвід міжнародної діяльності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: здобутки і перспективи» (2008), І. В. Рибак «Індивідуальне фермерське господарство Поділля у добу НЕПу» (2008), В. В. Малога «Історія народів Росії XIX ст. (до 1861 р.)» (2008), Ю. А. Хоптяра «Етнологія. (Вид.-2-е)», Ю. А. Хоптяра «Історична термінологія» (2008) [6, с.543-582], О. Л. Баженова «Історія та культура Давньоруського пониззя» (2009), Ю. А. Хоптяра «Історична термінологія (Вид.-2-е)» (2009), А. Л. Глушковецького «Демографія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії в Державних думах Російської імперії» (2010), Ю. А. Хоптяра «Етнологія. (Вид.-3-є)» (2010), Ю. А. Хоптяра «Селянський рух в Лівобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)» (2010), А. А. Лубчинського «Два шляхи, два вибори» (2010), Ю. А. Хоптяра, В. І. Адамовського «Основи правознавства» (2011), О. Л. Баженова «Історія первісного суспільства» (2016) та інші.

Тривав кваліфікаційний ріст викладачів кафедри. У 2006 р. вчена рада Кам'янець-Подільського державного університету за успішну навчально-виховну та науково-дослідну працю обрала на посаду професора кафедри Ю. А. Хоптяра [7, с. 8], а в 2009 р. – В. В. Малога [8, с. 10].

Викладачі кафедри не залишались осторонь відносно участі у загальнодержавних колективних історичних проектах, як, наприклад, створення енциклопедичних видань, довідників, збірників документів та інше. Так, серед багаточисельного авторського колективу істориків України та зарубіжжя 11-томної Енциклопедії історії України знаходять-

ся професори І. В. Рибак [9, с.63-64] та Ю. А. Хоптяр [10, с. 858-860]. Публікація І. В. Рибак в Енциклопедії історії України стосувалася історії м. Кам'янця-Подільського, а Ю. А. Хоптяра – постаті Столипіна П. А. та його аграрної реформи.

З часом до кінця першого десятиліття 2000-х рр. літні викладачі кафедри пішли на заслужений відпочинок а саме: В. А. Радіоненко, І. С. Філімонов, І. І. Мозолевський. Перейшли на інше місце роботи: В. О. Коротун, О. С. Озімовський, С. Б. Почапінський, В. А. Талько. Нажаль перше десятиліття не обійшлося без втрат. Відійшли у вічність В. В. Малий (1960-2010), О. Т. Щур (1929-2012).

Друге десятиліття 2000-х рр. відзначалося подіями пов'язаними з модернізацією навчально-виховного процесу в світлі прийняття нового законодавства про освіту. Кафедри історичного факультету перейшли на нові програми навчання. Зникали одні навчальні дисципліни, збільшувалися години на викладання інших предметів і інше.

Чергова реорганізація кафедри припала на 2014 р., тоді, в зв'язку з агресією Росії та розв'язання гібридної війни в Криму і на Донбасі, змінилася назва кафедри, яка здобула сучасне звучання – кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін.

І знову втрати не обійшли колектив кафедри. 23 квітня 2017 р. після важкої і тривалої хвороби помер завідувач кафедри І. В. Рибак. Тому у травні 2017 р. за наказом ректора К-ПНУ імені Івана Огієнка професора С. А. Копилова посаду завідувача зайняв кандидат історичних наук, професор О. М. Федьков.

Новим здобутком кафедри у грудні 2017 р. став захист Федьковим О. М. докторської дисертації на тему: «Українська соціал-демократична спілка в суспільному житті Наддніпрянської України початку ХХ ст.», що проходив в Інституті історії України НАН України.

У зв'язку з переходом на нові навчальні програми та зміни спеціальності 2022 р. кафедра у черговий раз змінила свою назву на кафедру археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін.

Кафедра забезпечує викладання 25 нормативних навчальних курсів, 4 спецкурси і спецсемінари. Викладачі кафедри проводять значну роботу щодо забезпечення навчального процесу авторськими підручниками та посібниками (В. І. Адамовський, О. Л. Баженов, А. Л. Глушковецький, В. А. Гуцал, О. М. Федьков, Ю. А. Хоптяр). Більшість навчальних посібників рекомендовано Міністерством освіти і науки України для впровадження в освітній процес.

Науково-педагогічний колектив та аспіранти кафедри активно займаються науково-дослідною роботою, оприлюднюють результати

дослідницьких пошуків у фахових журналах та збірниках наукових праць, беруть участь у конференціях, конгресах, семінарах. Усі викладачі із вченими ступенями мають свої монографії. Лише за останніх п'ять років науковий доробок членів кафедри склав понад 523 друковані аркуші. На кафедрі постійно рецензуються дисертації та автореферати дисертантів. Викладачі здійснюють наукове керівництво дисертаціями, кваліфікаційними, курсовими роботами.

Працівники кафедри систематично підвищують свою професійну майстерність. Упродовж останнього часу науковці пройшли планове підвищення кваліфікації, зокрема доцент А. Л. Глушковецький стажувався у Житомирському державному університеті імені Івана Франка, професор Ю. А. Хоптяр – Прикарпатському державному університеті імені Василя Стефаника.

Кафедра археології, спеціальних історичних і правових дисциплін неодноразово виборювала першість серед більш ніж 40 кафедр нашого університету, але попри вагомі здобутки, колектив кафедри не зупиняється на досягнутому.

Нині на кафедрі працює 9 працівників із них 7 науково-педагогічних працівників:

1. Федьков Олександр Миколайович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри.
2. Адамовський Володимир Іванович – кандидат історичних наук, доцент.
3. Баженов Олександр Львович – кандидат історичних наук, доцент.
4. Глушковецький Анатолій Леонідович – кандидат історичних наук, доцент.
5. Гуцал Віталій Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії археології.
6. Семенюк-Прибатень Анна Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент.
7. Хоптяр Юрій Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент.
8. Стульська Марина Вікторівна – старший лаборант.
9. Павлинський Юрій Віталійович – завідувач науково-дослідної лабораторії археології (сумісник).

Таким чином, сучасна кафедра археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін, крокуючи в ногу з історією університету, історичного факультету пройшла славний історичний шлях, а її попередніми періодами та названими були:

1. Кафедра історії народів Росії – 1952-1956 рр. (завідувач І. С. Зеленюк);
2. Кафедра історії – 1956-1968 рр. (з 1962 р. завідувач Л. А. Коваленко);
3. Кафедра історії СРСР і УРСР – 1969-1991 рр. (завідувач І. С. Винокур);
4. Кафедра історії Східної Європи та археології – 1991-2003 рр. (завідувач І. С. Винокур);
5. Кафедра історії народів Росії – 2003-2014 рр. (завідувачі: І. С. Винокур, І. В. Рибак);
6. Кафедра архівознавство, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін – 2014-2022 рр. (завідувачі: І. В. Рибак, О. М. Федьков).
7. Кафедра археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін – 2022- н. ч. (завідувач: Федьков О. М.).

В історії кафедри чимало яскравих здобутків, проте попереду не легка праця, спрямована на підготовку висококваліфікованих кадрів: істориків, археологів, правовиків.

Список використаних джерел:

1. Рибак І. В. Кафедра історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін: здобутки та перспективи. *Кліо*. 2012. Спецвипуск.
2. Копилов С. А., Газін В. В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 76 с.
3. Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці: науково-документальне та бібліографічне видання / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, наукова бібліотека, кафедра історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін; [укл.: О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук, О. Б. Комарницький]. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. 228 с.
4. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. Т. 1. 796 с.
5. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. Т. 2. 928 с.
6. Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 928 с.
7. Юрій Анатолійович Хоптяр (до 55-річчя від дня народження і 35-річчя науково-педагогічної діяльності): біобібліографічний покажчик / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка; [редкол.: С. А. Копи-

лов, Л. В. Клімчук (відп. ред.) та ін.; укладачі: В. Г. Байдич, О. Г. Погорілець]. (Серія «Постаті в освіті і науці»; вип.22). Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2016. 52 с.

8. Василь Малий – людина, педагог, вчений / Уклад. О. Б. Комарницький. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. 60 с.

9. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Авт. В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2007. Т. 4.: Ка-Ком. 518 с.

10. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Авт. В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2012. Т.9.: Прил. С. 929 с.

11. Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область. У 26 т. Київ : УРЕ, 1971. 706 с.

12. Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України : науковий збірник за підсумками Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 20-21 вересня 2012 р. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. 388 с.

13. Прокопчук В. С. Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х рр. ХХ – ХХІ ст. : етапи, форми, напрями діяльності. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. 600 с.

Грубі Т. В.

*Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

УРАХУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ

У дослідженні розкрито доцільність урахування принципу толерантності у формуванні громадянської компетентності учнів та студентів. До засадничих принципів виховання громадянської компетентності віднесено такі: дотримання законності; повага до прав і свобод людини; забезпечення конфіденційності; неупереджене ставлення до особистості, толерантність. Підкреслено, що у формуванні громадянської компетентності набуття толерантності є складовою та пріоритетом базової та вищої освіти, оскільки концептуальною основою поряд із визначенням культурної різноманітності української нації є налагодження міжкультурного діалогу та взаємодії різних етнічних груп в українському суспільстві.

Ключові слова: толерантність, формування громадянської компетентності, здобувачі освіти.

Розбудова України як демократичної та орієнтованої на європейські цінності держави ставить перед освітою завдання щодо застосування принципу толерантності у формуванні громадянської компетентності. У переліку основних громадянських компетентностей, наведеному у підручнику з громадянської освіти поряд з такими компетентностями, як «берегти українські традиції та духовні цінності; усвідомлювати національну пам'ять та її вплив на суспільно-політичні процеси; знати європейські цінності, принципи демократії; розуміти права і свободи людини, вміти відстоювати власні права та права інших», значне місце посідає компетентність – «розуміння власної громадянської (державної), національної та культурної ідентичності, повага інших культур та етносів; розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, повага до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, добросовісності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та розв'язувати конфлікти» [1]. Це свідчить про обов'язковість у структурі та змісті громадянської компетентності учнів та студентів дотримання принципу толерантності.

Проблема толерантності в контексті особистісного розвитку становить значний інтерес І. Беха, С. Бричок, Н. Кічук, Н. Колесніченко, С. Крука, Н. Тробюк, О. Троїцької та ін.

Тлумачення толерантності у вітчизняному освітньо-науковому просторі отримало активне поширення наприкінці ХХ ст., коли було ухвалено такий міжнародний документ, як Декларація принципів толерантності, затверджений Резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО у листопаді 1995 року. Документ подає таку дефініцію цього поняття: «здатність до поваги, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Толерантність визначається єдністю у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливорює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру» [2].

Вітчизняні науковці активно вивчають концепт «толерантність». У процесі творчих пошуків над змістовими характеристиками його дефініції В. Орловська [3], отримує такі типи за різними критеріями: 1) спрямованість: толерантність до інших (зовнішня) – переконливе бачення щодо наявності в інших оригінальної позиції чи думки; можливість уникати конфліктів через багатоаспектне сприйняття оточення, допустимість існування різних думок; толерантність внутрішня (вну-

трішня стійкість) – збереження рівноваги у непередбачуваних ситуаціях: (пов'язаних з ризиками, страхами, побоюваннями невпевненістю у власних діях); 2) динаміка: природна толерантність – характеризується виявами відкритості, допитливості, довірливості (притаманна малим дітям); етична толерантність – передбачає особистісну асоціацію міжособистісна; моральна толерантність – характеризується довірою, асоціюється із сутністю або внутрішнім «Я» людини (вона охоплює як повагу до цінностей інших, так і прийняття власного внутрішнього світу, що спонукає особистість до витримки у напружених ситуаціях та конфліктах).

Для здобувачів освіти толерантність передбачає володіння відповідними нормами, способами і засобами їх здійснення. Особистісна і громадянська компетентність визначається як інтегральна якість особистості, яка забезпечує стійкість в умовах, що швидко змінюються, та не перешкоджає розвитку індивідуальних здібностей і талантів.

У формуванні громадянської компетентності набуття толерантності є складовою та пріоритетом базової та вищої освіти, оскільки концептуальною основою поряд із визначенням культурної різноманітності української нації є налагодження міжкультурного діалогу та взаємодії різних етнічних груп в українському суспільстві. Громадянське суспільство щодо міжкультурної взаємодії сприяє визнанню різноманіття культур, спрямовує вільний розвиток культур національних меншин, визнає унікальність та неповторність кожної окремої групи, забезпечує реалізацію їх прав на участь в освітньо-культурних процесах суспільства. Вивчення, усвідомлення та розуміння культури інших народів сприяє вихованню в учнів та студентів таких якостей, як взаємоповага, солідарність, підтримка, без яких неможливим є формування громадянської компетентності.

Серед шляхів і методів формування громадянської компетентності з урахуванням принципу толерантності найбільш дієвими вважаємо індивідуальні (консультації, індивідуальні кейс-проекти, творчі завдання) та групові (походи, робота у групах, тренінги). Доцільним є також проведення з педагогічними працівниками у межах заходів удосконалення громадянської компетентності методичних занять («Традиції толерантності у різних професійних групах»), проблемних семінарів-дискусій (із запрошенням видатних людей краю), наукових конференцій «Толерантна особистість – професіонал та громадянин».

Отже, у формуванні громадянської компетентності набуття толерантності є складовою та пріоритетом як базової, так і вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Васильків І. Д. Громадянська освіта. Інтегрований курс, рівень стандарту. [Підручник для 10-го класу закладів загальної середньої освіти]. Тернопіль : Астон, 2018. 256 с.
2. Декларація принципів толерантності від 16.11.1995 № 995_503 / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503., ст. 1.1 (дата звернення 09.12.2024).
3. Орловська О. В. Толерантність та її сутнісні характеристики. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2012. № 5. С. 159-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_37 (дата звернення 05.12.2024).

Дубінський В. А.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Пігович І. О.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

НАВЧАЛЬНИЙ КОМІКС НА УРОЦІ ПРАВОЗНАВСТВА: ДИДАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У статті зроблено спробу з'ясувати доречність впровадження до навчального процесу з правознавства методів візуалізації на прикладі використання навчального коміксу. У зв'язку з чим, визначено сутність графічної історії, розкрито її дидактичне значення й видове різноманіття.

Ключові слова: *комікс, мальовпис, графічна історія, урок правознавства, візуалізація, інноваційні методи навчання.*

Інформаційна насиченість сьогодення, стрімкий розвиток цифрових технологій та нові вимоги до системи шкільної правознавчої освіти потребують упровадження інноваційних інструментів та методів навчання, спроможних сформуванати у здобувачів ключові компетентності для особистої реалізації та розвитку в майбутньому. Наразі традиційні засоби навчання правознавства втрачають популярність через низький рівень сприйняття й засвоєння інформації учнями, що народилися і зростають у світі, де цифрові технології стали невід'ємною складовою повсякденного життя. Водночас зростають потреби у візуальному отриманні інформації, що зумовлено кризою читання

та сприйняття учнями тексту [1]. Воднораз, навчальну інформацію доречно доповнювати візуальними дидактичними розробками, однією з яких є навчальний комікс, використання якого набуває поширення в освітніх закладах. Відомо, що *«комікси – це графічно-оповідний жанр, серія малюнків з короткими текстами, що утворює цільну розповідь»* [2, с. 559]. Сьогодні у наукових і публіцистичних матеріалах набуває поширення використання його українського відповідника – мальопис.

Шлях становлення коміксу був довгим та складним. Спочатку лубок – декоративну тиражовану картинку з прозовим або віршованим текстом, що друкувалася у монастирських друкарнях [3]. Важко визначити точний час появи жанру коміксу в Україні. На думку Л. Скорбатюка, перші комікси з'явилися в 30-х рр. ХХ ст. у журналі «Червоний перець». На той час комікс-стрипи вже були популярними в Європі та США, друкувалися у газетах і відзначалися різноманітною тематикою. Редактор «Червоного перцю» Б. Фрідкін використав цей формат у журналі й став одним із перших авторів коміксів.

Пізніше графічні історії друкували у газетах та журналах «Комар», «Перець», «Перчення», «Веселка» тощо. Варто відзначити, що у радянські часи термін «комікс» вважався буржуазним, тому його замінили на «книжки-картинки» [4]. Найактивніший період появи українських мальописів розпочався з незалежністю України. Водночас з'являлися мальописи різних жанрів, наприклад, пригодницько-історичний, супергероїка, фентезі, наукова фантастика, комікс для дітей, гумористичний, сучасний роман, кримінальний, навчальний [5].

Освітнянці зацікавилися дидактичними можливостями графічних історій й почали їх вивчати. Викладачі Вінніпезького університету (Канада) С. Ріфкінд і С. Брендон виділили такі чотири основні типи коміксів:

- стрип – карикатурні смужки чи окремі панелі, надруковані у газетах;
- цифровий – мальописи у цифровому вигляді з можливістю публікації;
- вебкомікс – опублікований, виключно онлайн, на вебсайтах;
- графічний роман – повна історія у вигляді окремого видання.

[6, р. 4]

Проблема ефективності використання навчального коміксу як дидактичного засобу досліджується у багатьох наукових працях. На думку М. Лавренової, емоційно забарвлена інформація в мальописі пробуджує почуття, тому краще засвоюється [7]. Є. Даниленко переконаний, що з кожним роком збільшується кількість учнів із образним мисленням, тому виникає потреба в наочності. Також автор звертає

увагу на зацікавленість школярів читати та аналізувати комікси, не навчаючи інформацію напам'ять, а розуміючи її зміст. Це в свою чергу активізує пізнавальну діяльність та мислення [8]. В. Юрженко застерігає, що комікс не може замінити навчальну літературу, однак погоджується з його дидактичним потенціалом [9]. Л. Остапенко та О. Соловійова вбачають значимість мальовисів саме у наочності, наводячи результати досліджень Девіда Раппа щодо сприйняття інформації [10]. Використання на уроках історії методів сформованих на принципі візуалізації інформаційного ресурсу дослідила С. Ганаба. Питання практичної підготовки майбутніх вчителів щодо використання навчальних коміксів на уроках історії розглянуто у публікації І. Пігович [11]. Таким чином, графічні історії, як сучасний спосіб візуалізації, сприяють систематизації інформації та роблять її доступнішою для пояснення, що зацікавлює учнів на уроці.

Розробкою й впровадженням навчальних коміксів в навчальний процес займається турецький вчений М. Шентюрк [12]. Проведене ним дослідження засвідчує ефективність їх використання на заняттях, що сприяє підвищенню мотивації до вивчення навчального предмету. Водночас співробітники відділення історичної дидактики та політичної освіти Зальцбурзького університету, розробивши завдання для компетентнісно орієнтованої роботи з коміксами, фотографіями, живописом, карикатурами, плакатами та малюнками-реконструкціями на уроках історії та суспільствознавства [13, р. 21-23]. Отримані результати підтверджують, що візуальне представлення певної події дозволяє учням краще уявити та зрозуміти як зміст, так і контекст, а художнє оформлення та персоніфікація постатей викликають до них інтерес. Усе це сприяє кращому запам'ятовуванню та осмисленню навчального матеріалу, мотивуючи учнів до подальшого вивчення навчальної дисципліни.

Водночас навчальні комікси успішно використовуються в освітніх системах багатьох країн світу, а також їх впроваджують у освітніх установах і закладах на державному рівні [14]. Проаналізувавши наукову й навчально-методичну літературу, можна зробити висновок, що в Україні вони почали з'являтися лише на заняттях природничої та мовно-літературної освітніх галузей й майже відсутні на уроках правознавства. Це спонукає на ідею створення навчальних коміксів вчителями правознавства самостійно або спільно з учнями на таких уроках. Тому висловлюємо власні дидактичні рекомендації щодо організації подібної роботи на уроках правознавства в закладі загальної середньої освіти (9 клас).

На початку роботи важливо визначити платформу для створення коміксів. Вона має містити велику кількість шаблонів сцен, персонажів, предметів і бути безкоштовною для використання в навчальних цілях. Пропонуємо StoryboardThat (<https://www.storyboardthat.com/>). Це – зручний конструктор, який не вимагає професійних навичок роботи, однак надає можливість редагувати позиції персонажу й вираз його обличчя. Він має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, тому нескладно користуватися названим сервісом. Англomовний інтерфейс також не стане на заваді, адже виникнення проблем легко вирішує автоматичний перекладач у браузері.

Першим кроком до створення графічної історії стає вибір правознавчої теми, адже навіть для написання міні-історії необхідно добре володіти навчальним матеріалом, знати усі деталі події та ознайомитися з суб'єктами правовідносин (наприклад, у сімейному праві – подружжя, батьки та діти; у трудовому – адміністрація та робітник; у цивільному – спадкодавець і спадкоємець). Напевно є доречним надавати можливість учням обирати їх самостійно, згідно власних уподобань. Варто зауважити, що довільний вибір теми є вдалим рішенням, оскільки в результаті отримуєте водночас цікаві й змістовні роботи з різних ситуацій правознавчого характеру.

Другий крок – розробка історії майбутнього мальовпису, тобто версія змісту – сюжет та написання сценарію (наприклад, у цивільних правовідносинах успадкування за законом і заповітом). На нашу думку, це краще виконується у груповому форматі, що дозволяє розподілити завдання й розвинути навички роботи у команді. Готовий сценарій необхідно розбивати на фрагменти – кадри коміксу й визначати для кожного з них такі елементи: місце події, ключові дії, предмети в кадрі та персонажів. Кожен із них складався з 3-х частин: заголовку, зображення з діалогом та короткого опису, що дає можливість краще описати ситуацію.

На етапі визначення фрагментів виникають найбільші труднощі, адже не всім одразу вдається чітко виділити у своїй історії найголовніші моменти для зображення у кадрі. Потрібно визначити, яку інформацію подавати візуально, а яку розміщувати текстом у блоці опису кадру. Однак, важливо не зловживати великими описами, оскільки за ними втрачається головний зміст коміксу, тому ми рекомендуємо виділяти лише основні моменти (наприклад, у відносинах між адміністрацією підприємства та робітником визначати основні етапи розгляду індивідуального трудового спору). Звертаємо увагу на те, що

кожен фрагмент повинен бути пов'язаний з попереднім, інакше учень не зрозуміє навчального матеріалу та змісту коміксу.

На наступному кроці важливо попрацювати над розстановкою персонажів та кількістю діалогів у кожному кадрі. Тут проговорюються між собою всі репліки, аналізується відповідно до опису кадра, міркується над влучністю сказаного та додається гумористичне забарвлення, де це доречно. Досвід засвідчує, що діалоги у вигляді хмарки-«бульбашки» не повинні містити багато тексту та заповнювати більшу частину зображення. Адже комікс – це візуальний інструмент, тому він не може перенавантажуватися текстом. Цей аргумент спонукає до щонайменших дрібниць відобразити усю ситуацію в кадрі, продумуючи кожну деталь, позицію персонажів та їхній вираз обличчя.

Готову мініатюру варто розміщувати на сторінці згідно класичної моделі, розподіливши лист на чотири квадрати. Звичайно, можна не обмежуватися чотирма кадрами, а подати матеріал на 6-8, однак важливо, щоб навчальний комікс не був занадто довгим, інакше це призведе до втрати його ефективності на уроці правознавства.

Сучасні креативні художники часто експериментують з формою рамок та архітектонікою листа. Тому ми переконані, що у навчальних коміксах цього робити не варто, оскільки таке подання матеріалу може відволікати учнів від основного змісту. Радимо уникати використання додаткових прикрас, звертаємо увагу на необхідність змістовної та цікавої інформації з курсу правознавства.

Отже, інтеграція різноманітних методів візуалізації освітнього контенту допомагає у створенні інноваційних дидактичних інструментів, серед яких яскравим прикладом є навчальні комікси. Вони сприяють розвитку пам'яті, креативного та критичного мислення, формуванню когнітивних навичок та загальному підвищенню ефективності освітнього процесу з курсу правознавства у закладі загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Ганаба С. Візуалізація як принцип побудови й реалізації методів навчання історії. *Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 13: На пошану доктора історичних наук, професора Валерія Степанкова. С. 79.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

3. Донець О., Баканурський А. Лубок. Енциклопедія Сучасної України. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. URL: <https://esu.com.ua/article-58935> (Дата звернення: 23.09.2024).

4. Назарова Є. «Укрмен» та інші супергерої. Як розвивається українська індустрія коміксів. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-rozvyvayetsya-ukrayinska-industriya-komiksiv/29641200.html> (Дата звернення: 23.09.2024).

5. Белов Д. О. Український комікс у сучасному бібліотечно-інформаційному просторі. *Інформація та соціум*. Київ, 2021. С. 30–31. URL: <https://ijas.donnu.edu.ua/article/view/11439> (Дата звернення: 10.09.2024).

6. Rifkind C., Brandon C. How comics work, 2019. 20 p. URL: <https://www.uwinnipeg.ca/1b19/docs/how-comics-work-web-cc-by-nc-nd.pdf> (Дата звернення: 10.09.2024).

7. Лавренова М. Практичне застосування коміксів на заняттях мовно-літературної освітньої галузі. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. Київ, 2020. Вип. 1. С. 41–46.

8. Даниленко Є. Зарубіжний досвід використання дидактичних коміксів. *Біологія і хімія в школі: Науково-методичний журнал*. 2011. № 6. С. 29–32.

9. Юрженко В. В. «Коміксування» змісту навчального процесу: позитивні чи негативні тенденції для розвитку технологій освітньої діяльності? *Педагогіка*. Київ, 2015. Т. 7. № 1–2. С. 165–170.

10. Остапенко Л. П., Соловійов О. К. Дидактичний потенціал коміксів. URL: https://elib.institutemvd.by/bitstream/MVD_NAM/1817/1/Ostapenko.pdf (Дата звернення: 22.09.2024).

11. Пігович І. Навчальні комікси та їх використання на уроках історії (з досвіду організації практичної підготовки студентів на історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). *Проблеми дидактики історії. Зб. наук. праць*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 15. С. 203–215.

12. Şentürk M. The effect of educational comics and educational cartoons on student attitude and motivation in social studies course. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*. 2022. Vol. 7. Issue 17. P. 390. URL: https://www.researchgate.net/publication/359053414_THE_EFFECT_OF_EDUCATIONAL_COMICS_AND_EDUCATIONAL_CARTOONS_ON_STUDENTS_ATTITUDE_AND_MOTIVATION_IN_SOCIAL_STUDIES_COURSE (Дата звернення: 02.10.2024).

13. Ammerer H., Windischbauer E. Diagnoseaufgaben mit Bildern. *Kompetenzorientierter Unterricht in Geschichte und Politischer Bildung*. Wien : Edition polis, 2011. 84 p.

14. Юрженко В. В. «Коміксування» змісту навчального процесу: позитивні чи негативні тенденції для розвитку технологій освітньої ді-

яльності? Біоресурси і природокористування. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2015. Т. 7 (1-2). С. 165–170.

Єремєєк М. І.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Семенюк-Прибатень А. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ НА УРОКАХ ПРАВОЗНАВСТВА

У тезах виокремлено сучасні тенденції використання тестових завдань на уроках правознавства, визначено роль контролю знань за допомогою тестів. Проаналізовано негативні та позитивні сторони використання тестових завдань, окреслено перспективи застосування штучного інтелекту для оптимізації роботи вчителя при підготовці тестів.

Ключові слова: *тестові завдання, правознавство, штучний інтелект, компетентності, ЗЗСО, здобувачі освіти.*

Згідно з новим Державним стандартом базової середньої освіти [2] правознавство, як і громадянська освіта та історія, відносяться до громадянської та історичної галузі освіти, не виділяючись в окрему освітню галузь. Відтак навчальний курс «Основи правознавства» має на меті сформувати в здобувачів освіти низку ключових (вільне володіння державною мовою, громадянські та соціальні компетентності та ін.) та предметних (інформаційна, логічна, аксіологічна, практично-поведінкова та ін.) компетентностей [5]. Для втілення поставлених цілей освітнього процесу (розвиток вищезазначених компетентностей, особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток здобувача освіти) в контексті реалізації НУШ ключовим питанням залишається розробка оперативної системи контролю знань учнів, позбавленої суб'єктивізму з боку педагога та налаштованої на об'єктивність оцінювання знань, умінь, навичок та рівня сформованості компетентностей школяра.

Метою нашого дослідження є висвітлення проблеми сучасних підходів до використання тестових завдань на уроках правознавства крізь призму формування ключових та предметних компетентностей.

Над проблемою працювали: Т. Ткаченко, Т. Соловйова, О. Ткаченко, які в статті «Тестовий контроль знань учнів на уроках історії та основ правознавства в ЗЗСО» [4] з'ясували навчально-методичні та розвиваючі можливості тестового контролю знань, умінь, навичок здобувачів освіти. Зважаючи на компетентнісний підхід у навчанні, вагомою є праця Т. Ремех «Компоненти і прояви правової компетентності учня» [5], в якій розкрито питання компетентнісного підходу до навчання учнів правознавства. Ю. Буланов у статті «Використання тестових технологій для формування предметних компетентностей здобувачів освіти на уроках історії та в позаурочний час» [1] з'ясував питання формування предметних компетентностей шляхом використання тестових технологій.

Водночас, тестовий контрольний знань у більшій мірі використовується педагогами на уроці контролю та корекції знань, тобто проводиться лише за кінцевим результатом, що не сприяє систематичності та всебічності аналізу досягнень здобувачів освіти у процесі оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками. Відтак систематичне використання вчителем тестових завдань на кожному уроці забезпечить педагога об'єктивною інформацією про рівень знань та сформованість компетентностей.

Зважаючи на велику наповненість класів учителю досить складно перевірити виконання домашнього завдання у формі індивідуального опитування, а фронтальне опитування не дає об'єктивної інформації про рівень знань окремого учня, тому тестовий формат може допомогти індивідуалізувати освітній процес в умовах наповненості класів. Відтак варто зауважити й на тому, що усне опитування є провідним методом перевірки знань на уроках основ правознавства, оскільки формує низку ключових компетентностей (вільне володіння державною мовою та ін.) та предметних (аксіологічна, інформаційна та ін.), а також сприяє розвитку зв'язного мовлення здобувачів освіти. Учитель може поєднати ці два види контролю знань на уроці або ж чергувати їх використання на різних етапах уроку.

Водночас, тестові завдання можуть використовуватися як форма домашнього завдання у двох варіантах: 1) виконання здобувачами освіти тестових завдань вдома (до прикладу, на освітній платформі «Всеосвіта», сервіс якої блокує відкривання інших вкладок та унеможливорює списування); 2) складання учнями тестових завдань, що сприяє глибокому осмисленню матеріалу підручника та додаткових джерел інформації, стимулює їхню пізнавальну активність, розвиває в них мисленнєві операції – аналіз, синтез, порівняння тощо.

Цікавою є методика використання тестових завдань на уроках узагальнення та систематизації. Група дослідників [4] виділяють варіант проведення «тесту-хвилинки», ознакою якого є обмеженість у часі та незначна кількість тестових завдань (5-10 тестів). Розуміємо, що такий варіант проведення тестування не передбачає використання завдань з відкритою відповіддю, які можуть надати вчителю якісніший показник сформованості навчальних компетентностей, однак позитивом такого тесту є те, що за допомогою цього педагог може дізнатися про сформованість у здобувачів освіти термінологічного апарату з тієї чи іншої теми.

Користь використання тестових завдань можлива лише за умови дотримання низки принципів, які варто враховувати при складанні завдань: 1) чіткість формулювання усіх складових тесту – інструкції, тексту завдання та правильної відповіді; 2) унеможливлення вгадування, шляхом збільшення варіантів відповідей та зміною розташування правильної відповіді; 3) перевірка в тестовому завданні тільки одного елементу знання, вміння чи навички або ж сформованості однієї компетентності; 4) науковість та достовірність тестового матеріалу; 5) відповідність тестового матеріалу до вікових та індивідуальних особливостей розвитку здобувачів освіти.

Зважаючи на входження в царину освіти штучного інтелекту (далі – ШІ), педагогу важливо максимально використати ШІ для оптимізації своєї роботи. Зокрема, вчитель за допомогою ШІ може генерувати тестові завдання на освітній платформі «На урок». Учителю для створення тестових завдань потрібно лише завантажити достовірну інформацію для створення відповідного навчального продукту і звернути увагу на правильність конструювання елементів тесту, адже ШІ не завжди структуровано генерує питання та варіанти відповідей [3, с. 112]. Таким чином, педагог, використовуючи можливості ШІ, виконує тільки контролюючу роль у створенні тестових завдань, а також оптимізує свою роботу, зменшуючи витрати часу.

Поширюються практики використання комп'ютера при проведенні тестового контролю, що сприяє систематичному відстеженню якості та динаміки навчальних досягнень учнів, підвищенню пізнавальних інтересів здобувачів освіти за допомогою використання інформаційно-комп'ютерних технологій, можливість здійснювати самоконтроль здобувачем освіти, отримання достовірної інформації про сформованість знань, умінь, навичок та системи компетентностей [1].

Розуміємо, що тестові завдання, як і будь-яка інша форма контролю знань, має свої переваги на недоліки. Серед переваг у методич-

ній літературі прийнято виділити такі: 1) високий рівень об'єктивності оцінювання результатів оцінювання; 2) подолання суб'єктивізму; 3) швидкість і систематичність оцінювання; 4) оптимізація роботи педагога; 5) індивідуалізація освітнього процесу. До негативної сторони використання тестових завдань можна віднести: 1) тести – це «мовчазна» форма перевірки знань, яка позитивно не впливає на рівень розвитку володіння державною мовою; 2) перевірка результату, а не способу його отримання; 3) висока вірогідність вгадування; 4) унеможливлення перевірки способів мислення здобувачі освіти [4, с. 116].

Зауважимо, що тестовий контроль сприяє перевірці низки структурних елементів правової компетентності здобувача освіти. За допомогою виконання тестів або ж самостійним складанням тестових завдань здобувачем освіти педагог має змогу перевірити інформаційний та логічний складники правової компетентності, які передбачають роботу з підручником, додатковою літературою та використанням понятійно-категоріального апарату [5].

Отже, зважаючи на все вищевикладене можемо зробити висновок, що тестовий контроль, не зважаючи на свої недоліки, сприяє вирішенню навчальних завдань поставлених у ході освітнього процесу, що виявляється в оволодінні здобувачами освіти знаннями, уміння та навичками та формуванні відповідних компетентностей. Використовуючи тестові завдання на уроці, учитель перебирає на себе роль спостерігача, який допомагає учням навчатися самостійно, усвідомлюючи свої помилки та сильні сторони, що відповідає концепції «суб'єкт-суб'єктного» навчання. Водночас, використання тестових завдань унеможливорює прояви суб'єктивізму зі сторони педагога та сприяє об'єктивності (оцінюється не особистість учня, а рівень його навчальних досягнень) оцінювання результатів учбової діяльності здобувачів освіти, формуванню їхньої пізнавальної активності та глибокої внутрішньої мотивації, що значно впливає на подальші якісні характеристики освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Буланов Ю. Використання тестових технологій для формування предметних компетентностей здобувачів освіти на уроках історії та в позаурочний час. *Досвід роботи сучасного вчителя: практичні розробки та теоретичні надбання: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Полтава, Україна, 07 квітня 2020 року). Полтава: Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. URL: <http://surl.li/mgngzo> (дата звернення: 10.11.2024).

2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti> (дата звернення: 09.11.2024).

3. Єремеек М. Майбутні перспективи розвитку штучного інтелекту в освіті України. *Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. Вип. XX. С. 110-114.

4. Ткаченко Т., Соловйова Т., Ткаченко О. Тестовий контроль знань учнів на уроках історії та основ правознавства в ЗЗСО. *Український літопис*. 2024. № 3. С. 110-119.

5. Ремех Т. Компоненти і прояви правової компетентності учня. *Народна освіта. Електронне наукове фахове видання*. Вип. №3 (27). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3741 (дата звернення: 12.11.2024).

Коляда І. А.

*Український Державний університет
імені Михайла Драгоманова*

Камбалова Я. М.

*Український Державний університет
імені Михайла Драгоманова*

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ВИМОГА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ВЧИТЕЛІВ ПРАВОЗНАВСТВА В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Тези присвячено проблемі інноваційних підходів до формування цифрових компетентностей учителів правознавства в умовах Нової української школи. Автори підкреслюють необхідність для роботи в новому освітньому середовищі не лише традиційних знань, а й інноваційних цифрових компетенцій таких, як цифрова грамотність, управління інформацією та онлайн-комунікація.

Ключові слова: цифрова грамотність вчителів, цифрова компетентність, відкриті онлайн-курси, штучний інтелект, цифрові симулятори.

В умовах цифрової трансформації, коли інформаційні технології кардинально змінюють усі сфери суспільного життя, питання профе-

сійного розвитку викладачів набуває нового змісту. Для Нової української школи професійний розвиток викладачів є критично важливим для забезпечення високої якості освіти та відповідності новим вимогам суспільства. Необхідністю стає не лише володіння традиційними знаннями, а й цифровими компетностями, необхідними для роботи в новому освітньому середовищі.

На відміну від традиційних методів професійного розвитку педагогів, які уже не можуть ефективно відповідати на виклики, пов'язані з постійними змінами в освітніх технологіях, інноваційні підходи стають ключовими не тільки для забезпечення високої якості освіти, але й для підвищення конкурентоспроможності закладів освіти, адаптації до глобальних змін і забезпечення сталого розвитку суспільства.

Професійний розвиток учителів правознавства в умовах Нової української школи вимагає інтеграції новітніх цифрових інструментів та технологій в освітній процес, що забезпечує не тільки опанування нових знань, а й формування компетенцій, необхідних для роботи в умовах цифрового середовища. Особливо важливими компетенціями в сучасному цифровому середовищі є цифрова грамотність, управління інформацією та онлайн-комунікація [5].

Сучасні вчителі правознавства мають вміти швидко оцінювати й аналізувати нову інформацію для створення актуального та корисного навчального контенту [2]. Це, зокрема, пов'язано з постійним оновленням законодавчої бази в українській державі, що передбачає прийняття цілої низки нових законів та внесення великої кількості змін та уточнень до вже прийнятих раніше законів.

Однак виклики, з якими стикаються сучасні освітяни, виходять за межі простої технологічної грамотності. Вони стосуються також критичного мислення, креативності, вміння співпрацювати в цифрових просторах та постійного навчання нових навичок, які стрімко змінюються під впливом технологічного прогресу.

Сучасними інноваційними інструментами нині є масові відкриті онлайн-курси (МООС), штучний інтелект, цифрові симулятори та створення інтерактивних освітніх середовищ, які можуть суттєво покращити професійний розвиток педагогів і підвищити їхню готовність до адаптації в умовах цифрової трансформації.

Масові відкриті онлайн-курси (МООС) – це цифрові платформи, що дозволяють викладачам вивчати нові дисципліни та підвищувати кваліфікацію у зручний для них час. Вони надають доступ до великого обсягу ресурсів та міжнародного досвіду, дозволяючи викладачам бути обізнаними з останніми освітніми трендами.

У ролі цифрових симуляторів виступають віртуальні середовища для моделювання навчальних ситуацій та відпрацювання нових методів викладання. Це забезпечує можливість практичного освоєння нових підходів без ризику для освітнього процесу.

Один з останніх винаходів людства штучний інтелект (AI) – це адаптивні платформи, що використовують AI для персоналізації освітнього процесу та прогнозування потреб вчителів у професійному розвитку. Вони аналізують індивідуальні прогалини у знаннях та пропонують відповідні навчальні матеріали.

Інтерактивні освітні середовища створюються для підвищення якості професійного розвитку викладачів. Ці технології забезпечують можливість інтерактивного занурення в освітні процеси, що робить навчання більш ефективним і цікавим.

Традиційні методи професійного розвитку здебільшого були прив'язані до фізичних локацій, таких як конференції, семінари та тренінги, де навчання здійснювалося в очній формі. Педагоги повинні були відвідувати заняття в заздалегідь визначений час, що часто обмежувало їхню можливість працювати в зручному для них темпі [1].

З появою цифрових технологій ці обмеження почали втрачати актуальність. Інноваційні підходи, наприклад такі як масові відкриті онлайн-курси (MOOC), дозволяють викладачам навчатися в будь-який час і з будь-якої точки світу, що забезпечує значно більшу гнучкість. Штучний інтелект дозволяє системам автоматично виявляти прогалини в знаннях і пропонувати персоналізовані курси, що підвищує ефективність навчання [3]. Тому зараз його активно застосовують у сучасних платформах професійного розвитку, забезпечує індивідуалізований підхід до навчання, адаптуючи контент під потреби кожного педагогічного працівника. Важливою умовою професійного розвитку сучасних вчителів стає поширене у провідних країнах світу використання провідних цифрових платформ (EdX, Coursera, FutureLearn), які дозволяють викладачам здобувати нові компетенції в онлайн-форматі, що значно підвищує доступність і гнучкість навчання. Нині в Україні основними платформами для професійного розвитку є Prometheus та платформи університетів. Цифрові інструменти впроваджуються в основному на локальному рівні. На жаль, значною проблемою є нерівність у доступі до цифрових інструментів серед викладачів [4].

Водночас, для сучасних здобувачів освіти надзвичайно важливою є онлайн-комунікація для підтримання постійної взаємодії з учителем та однолітками, створення умов для активного обговорення актуальної інформації та зворотного зв'язку.

Висновки. Цілком очевидно, що традиційні методи підвищення кваліфікації вже не відповідають сучасним вимогам, зокрема через швидку зміну освітніх технологій та необхідність цифрових компетентностей.

Сучасним вчителям правознавства рекомендується розробляти індивідуальні плани професійного розвитку, впроваджувати цифрові платформи та підтримувати змішане навчання. Тому необхідною в сучасних умовах є технічна підтримка викладачів, а також державне фінансування програм підвищення кваліфікації.

Список використаних джерел:

1. Жукова Т., Черновол Є., Різак Г. Стратегії адаптації та розвитку вищої освіти у післявоєнний період: аналіз інноваційних підходів, їх вплив на якість освіти та результати вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 3 (37). С. 210–222. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3\(37\)210-222](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)210-222) (дата звернення: 12.11.2024).

2. Іваненко Н., Герасименко Ю., Костенко В. Інноваційні підходи щодо модернізації філологічної освіти та науки України: відповідь на виклики воєнного часу. *Академічні візії*. 2023. № 18. URL: <https://academyvision.org/index.php/av/article/view/281> (дата звернення: 15.11.2024).

3. Шишкіна М., Носенко Ю. Перспективні технології з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів. *Фізико-математична освіта*. 2023. № 1 (38). С. 66–71. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737995/> (дата звернення: 16.11.2024).

4. Sancar R., Atal D., Deryakulu D. A new framework for teachers' professional development. *Teaching and teacher education*. 2021. № 101. Art. 103305. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2021.103305> (date of access: 15.11.2024).

5. Starkey L. A review of research exploring teacher preparation for the digital age. *Cambridge Journal of Education*. 2020. № 50(1). P. 37–56. URL: <https://doi.org/10.1080/0305764X.2019.1625867> (date of access: 15.11.2024).

Луцик І. С.

Кам'янець-Подільський ліцей № 15
Кам'янець-Подільської міської
ради Хмельницької області

**ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
З ПРАВОЗНАВСТВА**

У статті описано досвід організації дистанційного навчання на уроках правознавства. Визначено проблеми, що виникають під час організації навчального процесу. Наведено приклади проведення основних етапів уроку онлайн. Подано покликання на інтернет ресурси, які можна використати під час вивчення курсу правознавства.

Ключові слова: дистанційне навчання, офлайн, мультимедійні технології навчання, критичне мислення, діалогічне навчання, інтернет ресурси, хмарні сервіси Google, сайти, платформи, практичні заняття, вивчення нового матеріалу, рефлексія, Lino, Storyjumper.

Сьогодні «дистанційне навчання» сприймається як можливість, хоча на початку його запровадження – жах для всіх учасників навчально-виховного процесу. Вчителям прийшлося досить швидко, розробити всі можливі механізми забезпечення навчального процесу та ознайомити з ними батьків і дітей, навчити як користуватися засобами дистанційного навчання. Потрібно було врахувати різні рівні технічної забезпеченості учнів в класі, що призвело до відмови від більшості запропонованого онлайн продукту для навчання. Поступово відкрилися нові можливості дистанційного навчання – нові онлайн платформи, готові відеоуроки, онлайн завдання, нові дослідження, методичні рекомендації для організації онлайн навчання тощо. Вчителі отримали досвід роботи, який тепер дозволяє реалізувати змішаний формат навчання. Саме він зберігається і сьогодні.

Викладаючи правознавство в 9-х класах, я теж зіткнулася з подібними проблемами. Мою роботу полегшило те, що я використовувала мультимедійні засоби навчання на уроках і була знайома з більшістю пропонуванних продуктів мережі «Інтернет». Наявність власного блогу, робота з відеоматеріалами, з продукцією хмарних сервісів Google дало можливість організувати роботу. Прекрасно усвідомлюючи, що перенасиченість уроків використанням різних онлайн сервісів не припустима і використання нових платформ має бути узгоджене з технічними можливостями гаджетів учнів, я визначила основні продукти Google для організації онлайн уроку. Створення Classroom, для організації навчання, значно покращило роботу з учнями. Використання Zoom для проведення онлайн уроку було відкинута через потребу скачувати цю програму, а не всі учні могли це дозволити, тому прийшлося використовувати Meet. Поступово сформувалися улюблені платформи, сервіси для роботи на уроці, які учні засвоїли з легкістю, що забезпечувало двосторонній зв'язок під час навчання.

Дистанційне навчання відкрило нові можливості у вивченні правознавства. В Classroom розташовувалися всі завдання та покликання, які

учні могли опрацювати самостійно і з вчителем на онлайн уроці. На початку уроку для перевірки вивченого матеріалу, чи для актуалізації навчальної діяльності успішно використовувала тести створені в Google формах. Ця форма дозволяє створювати різнорівневі, компетентісно орієнтовані завдання. Також використовувала напрацювання колег розміщені на сайті <https://naurok.com.ua>. Ці тести можна пропонувати в режимі реального часу та слідкувати за проходженням та успішністю учнів, можна запланувати на певний час проходження.

Під час вивчення нового матеріалу доцільно працювати з нормативно-правовими джерелами, легкий доступ до яких, ознайомлення з ними та їх опрацюванням, тепер вийшло на новий рівень. Робота з порталом <https://zakon.rada.gov.ua> дозволила всім учням в класі одночасно переглядати, зачитувати, коментувати любий із нормативно-правових актів, який вивчався на уроці. Документ за покликанням можна опрацьовувати і самостійно та під час виконання домашнього завдання. Перегляд відео матеріалу чи покликання на нього для самостійного опрацювання, теж стало більш доступним. Водночас, суттєво зріс контент пропонованої відеопродукції для вивчення тем з правознавства. Доречно опрацьовувати відео матеріал і застосовувати методику діалогічного навчання, це сприяє розвитку критичного мислення учнів, а використання продукції сайтів «YouTube», Всеукраїнська школа онлайн дає таку можливість. Наприклад, використання мультиплікаційного фільму «Ти і поліція» під час вивчення адміністративного права, чи перегляд «День в історії. Завершився Нюрберзький процес» під час вивчення теми про права і свободи людини і громадянина. Варто врахувати, що більшість контенту в мережі російськомовного, навіть створеного українськими авторами, що унеможливає його використання на уроках, або потребує дублювання українською.

Під час виконання практичних завдань можна використати роботу з офіційними сайтами органів влади. Наприклад, вивчаючи тему «Органи державної влади в Україні. Місцеве самоврядування», виконуючи практичну роботу «Звернення громадян» доречно зайти на сайт місцевої влади та ознайомитися з роботою Кам'янець-Подільської міської ради. Для вивчення діяльності територіальних громад та участі у житті громади можна ознайомитися з інформацією про громадський бюджет та перейти на платформу прямої демократії «ДЕМ.Громадський бюджет». На цій платформі можна знайти своє місто, свою громаду та ознайомитися з проектами, які подані на голосування, чи були вже реалізовані. Учні мають можливість попрацювати з оригінальними документами, побачити, як правильно оформити певну ідею та як відбу-

вається голосування за проєкт, а в позаурочний час навіть відвідати та особисто переконатися чи він реалізований. Також учням пропонується об'єднатися в групи та створити власні проєкти, які б вони хотіли реалізувати. Кожна група представляє свій варіант на онлайн уроці, тут у допомозі може стати використання презентацій, по завершенню можна зробити опитування в гугл формах і визначити переможця. Інший приклад проведення практичного заняття є використання дошки «Ліно». На ній учні можуть ознайомитися із розміщеними матеріалами і виконати завдання, розмістивши стікери з відповіддю на дошці. Наприклад, при вивченні теми про демократію та вплив на неї медіа, можна попрацювати із завданнями на дошці «Свобода мас медіа, як показник демократії суспільства». Вчитель може слідкувати за розміщеними відповідями учнів, коментувати їх, може задати таке завдання на самостійне опрацювання, що дуже зручно в часи відсутності світла чи інтернету. Під час вивчення прав людини і дитини можна запропонувати роботу дітям у програмі «Storyjumper» і створити власну книгу «Права дитини».

Для закріплення вивченого матеріалу можна використати дидактичні ігри «Демократія» чи про безпеку дітей в інтернеті «Інтерленд», виконати тест або практичне завдання. Головне врахувати той факт, що через обмежений час ведення онлайн уроків, відповідно до вимог організації дистанційного навчання, урок треба чітко розпланувати. Рефлексія має проводитися синхронно, а використання подібних завдань дає змогу учням попрацювати над закріпленням вивченого матеріалу в асинхронному варіанті. Це дає додатковий час для роботи на уроці над опрацюванням нового матеріалу. Саме тому варіант з іграми чи практичним завданням є найбільш дієвими.

Дистанційне навчання навчило швидко реагувати на вимоги навчального процесу. Підтвердило, що використання онлайн уроків при яких зберігається пряме спілкування з учнями, підтримується двостороннім зв'язком, що є найкращим варіантом і не дозволяє допустити освітніх втрат. Навчання учнів висловлювати власну думку, займати позицію у проблемному питанні та чітко пояснювати своє бачення – все це можливе і під час «дистанційки». Сьогодні, коли школи навчаються офлайн, знову можна працювати в класах, спілкуватися з учнями, разом опрацьовувати матеріал, а використання інтернет ресурсів вийшло на новий рівень. Тепер здобутки дистанційного навчання дозволяють збільшити можливості для учнів в опрацюванні додаткового матеріалу, розвитку критичного мислення та в формуванні нових компетентностей. В роботі з обдарованими учнями, з учнями

які потребують додаткової уваги, використання інтернет ресурсів стає на допомогу вчителю. Виклики нашого часу диктують нові умови і здобуті навички дистанційного навчання можуть стати в нагоді в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання організації дистанційного навчання: Наказ МОН № 1115 від 08.09.2020. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/77021/ (дата звернення: 11.11.2024 р.).

2. Когут І. Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році: аналіз проблем і наслідків. 2021. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-v-umovah-pandemiyi-analiz-problem-i-naslidkiv/> (дата звернення: 11.11.2024 р.).

3. Конституція України. URL: <https://surl.li/aiopnn> (дата звернення: 12.11.2024 р.).

4. Куц Д., Молодик К. 7 кроків до найцікавіших онлайн-уроків: покрокова інструкція. 2023. URL: <https://nus.org.ua/articles/7-kroktiv-do-najtsikavishyh-onlajn-urokiv-pokroкова-instruktsiya/> (дата звернення: 12.11.2024 р.).

5. Лотоцька А., Пасічник О. Організація дистанційного навчання в школі. Методичні рекомендації. 2020. 71 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyuna%20osvita-2020.pdf> (дата звернення: 14.11.2024 р.).

6. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні: Наказ МОН № 563 від 15.05.2023 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89142/ (дата звернення: 14.11.2024 р.).

7. Про проєкт. URL: <https://lms.e-school.net.ua/about> (дата звернення: 14.11.2024 р.).

СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розкривається зміст Стамбульської конвенції та її значення у вивченні прав людини, що гарантуються в Україні.

Ключові слова: права людини, Стамбульська конвенція, домашнє насильство, ратифікація, запобігання.

В Україні є доволі гострою проблема домашнього насильства. У суспільстві частими є випадки нерозуміння меж дозволеної поведінки щодо іншої особи у сім'ї, а також небажання представників правоохоронної системи невідкладно реагувати на випадки домашнього насильства. «Самі розберуться», «Чоловік і дружина – одна сатана», «Діти любі, а за прутину держи», «Бий дитину, поки поперець, а не позовж лавки лежить» – на жаль, ці та інші подібні приказки досі зберігають актуальність у системі моральних цінностей багатьох українців.

Невтішним є той факт, що впродовж останніх років кількість випадків домашнього насильства зростає. Пандемія COVID-19 поглибила низку соціально-економічних проблем та замкнула багатьох українських громадян у межах їхніх домівок, що істотно загострило проблеми гендерної, фінансової нерівності, міжособистісного спілкування. Як наслідок – у період карантину подвоїлась кількість дзвінків на національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства. За даними Офісу Генерального прокурора, кількість кримінальних справ, пов'язаних із домашнім насильством, зростає майже вдвічі. Зокрема, якщо у травні 2019 року їх було 795, то у травні 2020 було відкрито 1511 кримінальних справ. При цьому слід враховувати, що постраждалі часто не звертаються до правоохоронних органів, побоюючись їхньої байдужості, а також нерозуміння чи навіть помсти з боку членів своєї родини. Тому насправді таких випадків на багато більше [1].

Ще одним фактором, який посилює домашнє насильство, є російсько-українська війна. Вона поглиблює стресовий стан людей, загострює матеріальні, психологічні негаразди. За 2024 рік, порівняно з попереднім роком, випадків домашнього насильства побільшало на 36%. Тільки за перших 5 місяців 2024 року за ст. ККУ 126-1 «Домашнє насильство» було зареєстровано 1521 кримінальних проваджень [4].

З огляду на все сказане надзвичайно важливого значення набуває правова освіта, яку потрібно здійснювати серед різних вікових катего-

рій громадян, починаючи зі шкільного віку. Школярі повинні бути обізнані щодо етичних меж поведінки у сім'ї для того, щоб захистити свої власні права та бути спроможними у дорослому віці створити міцну родину в атмосфері взаємної турботи й поваги.

Одним із нормативно-правових актів, про який повинні знати здобувачі освіти, є «Конвенція Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (Стамбульська конвенція) – це міжнародна угода Ради Європи, котра криміналізує та попереджує насильство проти жінок, а також спрямована на захист постраждалих обох статей від домашнього насильства [2]. Прийняття цього документа стало революційною подією у сфері забезпечення людських прав, оскільки, за статистикою, насильство проти жінок є однією з найпоширеніших форм порушень прав людини у світі.

Конвенція була відкрита для підписання 11 травня 2011 року у Стамбулі (звідки й походить її назва) та набула чинності 1 серпня 2014 року. Першою її ратифікувала Туреччина. Станом на сьогодні Стамбульську конвенцію ратифікувало 45 держав, документ залишається відкритим для підписання.

Для України важливим кроком у сфері запобігання й боротьби з домашнім насильством стала її ратифікація Верховною Радою України 20 червня 2022 року. Документ зобов'язує Україну ввести більш жорсткі санкції за домашнє насильство, створити нові інститути захисту та здійснювати ефективні заходи з запобігання домашнього насильства.

Водночас, у травні 2024 року парламент в цілому ухвалив закон, який передбачає заборону закриття справ про домашнє насильство, збільшення термінів відповідальності, запровадження адміністративної відповідальності за сексуальні домагання тощо [5].

Стамбульська конвенція містить визначення понять «насильство стосовно жінок», «домашнє насильство» тощо. Жертвою визнається будь-яка фізична особа, що піддається поведінці, зазначеній у вищевказаних визначеннях. Насильством є фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання, що завдаються жертві.

Документ складається із 12 глав, у яких міститься 81 стаття. Цілями Конвенції є захист жінок від усіх форма насильства, його недопущення та ліквідація; розробка всеосяжних рамок, політики та заходів для захисту всіх жертв насильства стосовно жінок і домашнього насильства та надання їм допомоги, заохочення міжнародного співробітництва в цій сфері; підтримка та надання допомоги організаціям і правоохоронним органам в ефективному співробітництві у сфері формування комплексного підходу до ліквідації насильства стосовно жінок і до-

машнього насильства. Конвенція застосовується до всіх форм насильства стосовно жінок, у тому числі домашнього, застосовується в мирний час і в ситуаціях збройного конфлікту. Сторони зобов'язуються вживати всіх необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення належної уваги до недопущення, розслідування, покарання та забезпечення компенсації стосовно актів насильства, які підпадають під сферу застосування Конвенції та вчинені недержавними учасниками. Держава повинна заохочувати й підтримувати діяльність неурядових організацій та громадянського суспільства, які активно діють у боротьбі з насильством.

З цією метою сторони повинні: збирати відповідні статистичні дані, підтримувати дослідження стосовно всіх форм насильства, регулярно здійснювати опитування населення, оприлюднювати інформацію для громадськості [2].

Ст. 66 Конвенції передбачає функціонування групи експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства (ГРЕВІО). Вона складається з 10-15 осіб з урахуванням гендерного та географічного балансу. Члени обираються за прозорою процедурою з осіб із високими моральними якостями, відомих за їхню визнану компетенцію в галузі прав людини, гендерної рівності, насильства стосовно жінок і домашнього насильства або надання допомоги та захисту жертвам. Два члени ГРЕВІО не можуть бути громадянами однієї держави. Експерти обираються Комітетом Сторін з кандидатів, призначених сторонами на чотири роки, з правом переобрання один раз [2].

ГРЕВІО – незалежний моніторинговий орган, який відповідає за надання експертної оцінки впровадження Стамбульської конвенції. Після набрання чинності Конвенцією він надсилає опитувальник державі, яка її ратифікувала. Питання однакові для усіх держав-членів. ГРЕВІО збирає інформацію про країну з різних джерел, зокрема офісу омбудсмена, громадських об'єднань. Інформація, одержана від останніх, залишається конфіденційною. Крім аналізу опитувальника та інформації, експерти здійснюють візит до країни, який триває 5-10 днів, за погодженням з органами влади відвідують всі необхідні інституції, ознайомлюються з громадськими організаціями, які спеціалізуються на правах жінок. На основі цього ГРЕВІО готує проєкт звіту, який узгоджується з органами влади. Після ухвалення звіт публікується. Увесь цей процес триває від 1 до 1,5 року. ГРЕВІО також видає загальні рекомендації [3].

Ст. 67 передбачає функціонування Комітету Сторін у складі представників сторін цієї Конвенції. Він скликається Генеральним секре-

тарем Ради Європи. Наступна стаття визначає спеціальну процедуру розслідування щодо випадків насильства [2].

Отже, Стамбульська конвенція є важливим правовим документом у боротьбі з насильством проти жінок та домашнім насильством, захисту жертв насильства. Ратифікація її Україною стала значним кроком в утвердженні прав людини.

Вивчення Стамбульської конвенції сприяє формуванню у здобувачів освіти розуміння поняття й значення міжнародного права, принципів рівності статей, боротьби з дискримінацією, виховує нове покоління громадян, здатних поважати ближнього, реалізовувати себе в середовищі взаєморозуміння та поваги до людської особистості, захищати свої права. Аналіз документа дозволяє краще зрозуміти сутність реформування національного законодавства, зв'язок між національним правом та міжнародними зобов'язаннями.

Список використаних джерел:

1. Gercheva D. Пандемія COVID-19 загострила проблему домашнього насильства. *United Nations Development Programme*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/blog/pandemiya-covid-19-zahostryla-problemu-domashnoho-nasylstva> (дата звернення: 11.11.2024 р.).

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 11.11.2024 р.).

3. Моніторинг виконання державою Стамбульської конвенції: роль GREVIO (підсумки обговорення). *Юрфем.ua. Асоціація жінок-юристок України*. URL: <https://jurfem.com.ua/monitorynh-vykonannya-derzhavoyu-stambulskoyi-kinventsii-rol-grevio-pidsumky/> (дата звернення: 11.11.2024 р.).

4. На 36% побільшало випадків домашнього насилля в Україні за 2024 рік. *Опендатабот*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2024-5> (дата звернення: 11.11.2024 р.).

5. Проєкт Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41104> (дата звернення: 11.11.2024 р.).

Маховський Т. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Семенюк-Прибатень А. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ТА ПРАВОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У тезах виокремлено сутність понять «компетентність», «професійна компетентність» та «компетентність майбутнього вчителя». Дослідниками окреслено основні елементи правознавчої та історичної компетентності при підготовці педагогів у закладі вищої освіти.

Ключові слова: здобувач вищої освіти, історія, компетентність, правознавство.

Сучасні процеси діджиталізації та інтеграції, що відбуваються в системі «Нової української школи», вносять свої корективи у підготовку майбутніх вчителів історії та правознавства. Важливим елементом підготовки здобувача вищої освіти є формування у нього професійних компетентностей, які слугують запорукою ефективності майбутньої педагогічної діяльності. Тому вбачаємо актуальним визначення основних елементів історичної та правознавчої компетентностей, що мають бути сформованими у здобувачів вищої освіти по закінченню навчання у ЗВО.

З'ясування змісту та значення, способів формування професійної компетентності майбутніх педагогів стала основою наукових розвідок Т. Бакки, К. Баханова, Т. Грицької, О. Пометун, Л. Рябовол, В. Снагощенко, О. Федотової та ін. Дослідниками акцентовано увагу на сутності поняття «компетентність», окреслено проблеми професійної підготовки вчителів історії та правознавства тощо.

Першочерговим завданням вбачаємо визначення сутності компетентності. Її можна трактувати як інтегративну якість високомотивованої особистості, яка проявляється в готовності до реалізації особистісного потенціалу під час виконання продуктивної діяльності. Водночас В. Снагощенко визначає окрему професійну компетентність. Її дослідниця трактує досить широко: як своєрідний психічний стан, що дозволяє діяти відповідально та самостійно, як здатність людини виконувати покладені на неї обов'язки як професійну готовність до щоденної діяльності [4, с. 160]. О. Костенко визначає поняття професійної компетентності для вчителів історії та правознавства та характеризує його як сукупність усіх повноважень у педагогічній сфері

діяльності, для успішного виконання яких студент повинен володіти знаннями та вміннями, мати такі особистісні якості, котрі сприятимуть ефективному виконанню поставлених завдань [2, с. 82].

О. Федотова, аналізуючи особливості історичної компетентності студента, зазначає, що її варто розглядати в контексті готовності здобувача освіти до усвідомлення історико-культурних та національних надбань [5, с. 126]. На думку дослідниці, компетентність базується не тільки на знанні історичних процесів, а й на вмінні передавати цю інформацію наступним поколінням.

Історична, правова компетентності майбутнього педагога передбачають поєднання внутрішньої, мотивованої, особистісної готовності до майбутньої педагогічної діяльності з практичними й теоретико-методичними навичками. Як зазначає Л. Рябовол, учитель правознавства має сприяти формуванню в учнів системи загальнолюдських, національних та особистісних цінностей, а також ціннісних орієнтирів, забезпечуючи умови для свідомого вибору моделей поведінки, що відповідають потребам і викликам української держави, демократичного устрою та інформаційного суспільства [3, с. 141].

Зважаючи на означене, проаналізуймо ключові складники базових компетентностей майбутнього вчителя історії та правознавства. Зокрема, історична компетентність містить такі елементи, як: логічний (критична усвідомленість та логічний аналіз історичних подій, явищ та процесів); хронологічний (вміння орієнтуватись у різних історичних періодах; простежувати «плинність історії»); інформаційний (передбачає самостійний аналіз інформації з подальшим її використанням на репродуктивному та творчому рівнях); аксіологічний (розуміти множинність альтернатив історії, аналізувати окремі історичні події нестандартно, враховуючи усі мілкі деталі) [5, с. 127].

Правознавча компетентність майбутнього педагога включає такі компоненти: правозахисний, що забезпечує забезпечення та захист прав усіх учасників освітнього процесу; правовиховний, який охоплює правове виховання учасників освітнього процесу та правове інформування суб'єктів освітнього процесу під час виконання; діагностично-прогностичний (використання діагностичних методик у навчальному процесі з дотриманням прав суб'єкта, прогнозування розвитку правових умінь, навичок); управлінський (здійснення організації та управління навчальним процесом на правових засадах та згідно з чинним освітнім законодавством [1].

Отже, компетентність – це поєднання знань, навичок, умінь та особистісних установок, які сприяють професійній та соціальній реаліза-

ції особистості. Формування правової та історичної компетентностей майбутніх вчителів є основним складником їхньої професійної підготовки. Це забезпечує розвиток у студентів розуміння основ правової системи, знання основних історичних подій та явищ, а також застосування цих знань на практиці. Вони повинні мати здатність аналізувати правові документи, розуміти механізми функціонування державних органів, а також оцінювати історичні процеси з позицій сьогодення.

Правова компетентність включає знання Конституції, прав і обов'язків громадянина, законодавчих процедур, а також здатність захищати свої права та права інших людей у правовому полі. Це важливо не тільки для особистого розвитку майбутніх педагогів, але й для виховання у школярів поваги до законів і правопорядку.

Історична компетентність, своєю чергою, вимагає від майбутніх вчителів розуміння історичного контексту, аналізу причинно-наслідкових зв'язків у подіях минулого та їх впливу на сучасність. Це також виховуватиме у школярів критичне мислення, навички аналізу та вміння оцінювати інформацію з різних джерел, що особливо важливо в умовах інформаційного суспільства, впровадженням «Нової української школи» та переходом до компетентнісного, індивідуально-орієнтованого навчання.

Список використаних джерел:

1. Клочкова Д. М. Основні критерії формування правової компетентності майбутнього вчителя. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2009. № 23 (186). Ч. 3. С. 207–212.
2. Костенко О. Формування правової компетентності майбутніх учителів історії і правознавства в теорії та практиці вищої школи. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Історичні науки*. 2018. Вип. 5. С. 76-91.
3. Рябовол Л. Т. Професійна компетентність учителя правознавства як умова формування правової компетентності учнів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини*. 2011. Ч. 1. С. 137–143.
4. Снагощенко В. Професійна компетентність майбутнього вчителя історії. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи: збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи»*, Київ, 05 березня 2020 р. Київ : Педагогічна думка, 2020. С. 159–162.
5. Федотова О. О. Формування історичної компетенції у студентів закладів вищої освіти. *Importance of Soft Skills for Life and Scientific*

Мельник О. А.

Кам'янець-Подільський ліцей №3
Кам'янець-Подільської міської ради
Хмельницької області

ВИРІШЕННЯ СИТУАТИВНИХ ЗАВДАНЬ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА

У повідомленні визначаються особливості викладання курсу правознавства в закладі загальної середньої освіти відповідно до Державного стандарту. Характеризуються ключові компетентності, що формуються на уроках правознавства. Акцентується увага на використанні методу ситуативних завдань, його дидактичному змісті та методиці застосування на уроці правознавства.

Ключові слова: правознавство, Державний стандарт, ключові компетентності, ситуативні завдання.

Процеси реформування системи шкільної правознавчої освіти відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту», та зміни згідно державного стандарту передбачають реалізацію принципів гуманізації освіти, її демократизації, методологічну переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його основних компетентностей [1], оскільки саме такий шлях дозволяє досягати педагогічним працівникам помітних результатів в освітній діяльності. Компетентнісний підхід, як відомо, визначає не лише професіоналізм учителя, а й здатність педагога навчити, уміння дати ґрунтовні, і що важливо, на мою думку, свідомі знання учням.

Вивчення правознавства та громадянської освіти у сучасній українській школі відіграє ключову роль у формуванні правової культури молодого покоління. Воно забезпечує учнів знаннями про права та обов'язки громадян, функціонування державних органів, а також навчає застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях. Упровадження Державного стандарту освіти стало значною віхою у розвитку шкільного курсу правознавства, адже саме він визначає рамки та орієнтири для його організації.

Згідно з Державним стандартом базової середньої освіти, навчання правознавства має ґрунтуватися на компетентнісному підході, інтеграції та практичній спрямованості [2]. Правознавство орієнтоване

на формування в учнів не лише знань, але й умінь і навичок застосувати їх у повсякденному житті. Учні мають опанувати такі ключові компетентності:

- **Громадянська компетентність.** Розуміння прав і свобод людини, знання своїх обов'язків перед державою і суспільством.
- **Правова грамотність.** Уміння орієнтуватися у правових документах, таких як Конституція України, Цивільний кодекс, законодавство про права дитини тощо.
- **Критичне мислення.** Аналіз правових ситуацій та прийняття обґрунтованих рішень.
- **Практична спрямованість.** Акцентується увага на застосуванні знань у реальному житті. Наприклад, учні навчаються:
 - захищати свої права;
 - вирішувати правові конфлікти;
 - розуміти роботу державних інституцій (суди, поліція, органи місцевого самоврядування).
- **Інтеграція.** Правознавство тісно пов'язане з іншими навчальними предметами, такими як історія, громадянська освіта. Вона дозволяє розглядати правові питання у ширшому соціальному контексті, що сприяє кращому розумінню.
- **Виховання цінностей.** Окрім знань, курс правознавства формує у школярів повагу до верховенства права, демократичних цінностей, соціальної справедливості, прав людини та національної ідентичності [1].

Структура курсу правознавства відповідно до стандарту

У шкільному курсі правознавства визначаються такі основні змістові напрями:

1. **Основи правознавства.** Ознайомлення з правовими поняттями, правовими нормами, принципами законності та правопорядку.
2. **Права людини.** Вивчення прав і свобод людини та механізмів їхнього захисту.
3. **Держава і право.** Розгляд структури державної влади, функцій органів місцевого самоврядування, судової системи.
4. **Соціальне право.** Права у сфері освіти, медицини, праці та соціального захисту.

Курс правознавства інтегрується у програми базової та старшої школи. У 9 класах він має прикладний характер, орієнтуючись на підготовку учнів до життя у суспільстві.

Викладання правознавства має базуватися на сучасних педагогічних підходах, які відповідають Державному стандарту:

- **Ситуативні завдання.** Учні розв'язують правові кейси, аналізують ситуації та шукають рішення на основі законів.
- **Проектна діяльність.** Наприклад, створення правового буклету «Як захистити свої права».
- **Моделювання.** Проведення судових дебатів або рольових ігор (суддя, адвокат, обвинувачений, постраждалий).
- **Робота з документами.** Учні знайомляться з реальними правовими документами (угоди, закони) та навчаються їх аналізувати [3].

Курс правознавства сприяє формуванню у школярів громадянської свідомості. Учні дізнаються про свої права та обов'язки, а також вчаться дотримуватися законів і захищати себе у правовому полі. Зокрема, правознавство виховує:

- відповідальність за свої дії;
- толерантність до інших людей;
- патріотизм і повагу до державних символів та законодавства України [2].

Попри усі переваги, викладання правознавства має й певні проблеми:

1. Недостатня кількість навчальних годин.
2. Потреба в оновленні дидактичних матеріалів відповідно до сучасного законодавства.
3. Необхідність у підвищенні кваліфікації вчителів для роботи з інтерактивними методами.

Водночас інтеграція сучасних технологій та співпраця з правозахисними організаціями відкривають нові можливості для підвищення ефективності викладання.

Ситуативні завдання є одним із найбільш ефективних інструментів для формування правових знань і практичних навичок учнів. Цей метод допомагає учням застосовувати теоретичні знання у реальних життєвих обставинах, сприяє розвитку критичного мислення, а також стимулює інтерес до вивчення правознавства.

Ситуативні завдання – це навчальні вправи, які моделюють конкретні життєві ситуації, пов'язані з правовими питаннями. Учні пропонуються аналізувати ситуацію, обговорювати можливі дії та приймати рішення, спираючись на норми права [4].

Приклади ситуативних завдань:

Юридичний кейс. Учні аналізують реальну або вигадану юридичну ситуацію, наприклад, конфлікт між сусідами, порушення правил дорожнього руху, трудовий спір.

Етична дилема. Наприклад, як учинити у випадку, якщо людина стала свідком правопорушення, однак боїться повідомити про це?

Судова гра. Учні розподіляють ролі (суддя, адвокат, прокурор, підсудний) і розігрують спрощений судовий процес [5].

Під час такого методу, учні вчаться використовувати законодавчі акти та інші правові джерела для розв'язання реальних проблем. Аналізуючи ситуацію, вони оцінюють її з різних сторін, що сприяє формуванню глибокого розуміння правових норм. У процесі обговорення ситуацій учні співпрацюють, дискутують і спільно знаходять найкращі рішення. Цікаві життєві ситуації залучають учнів до активної участі у навчанні.

Для розуміння завдання мають відповідати віку та рівню знань учнів. Наприклад, для старшокласників можна запропонувати складніші кейси, які включають аналіз правових документів. Учні мають зрозуміти суть ситуації, свою роль і очікуваний результат. Використання новин, судових прецедентів або життєвих історій додає завданням актуальності. Учителю повинен спрямовувати дискусію, задавати уточнювальні питання та допомагати учням орієнтуватися у правових нормах. Після виконання завдання важливо обговорити з учнями результати, їхні рішення та можливі альтернативи у вигляді рефлексії [5].

Приклад ситуативного завдання.

Ситуація. У супермаркеті охоронець затримав підлітка за крадіжку шоколадки. Підліток заперечує, стверджуючи, що не порушував закон. У той же час охоронець знайшов шоколадку в кишені підлітка.

Завдання для учнів:

1. Проаналізуйте дії охоронця. Чи мав він право затримувати підлітка?
2. Визначте, які права має підліток у цій ситуації.
3. Розробіть алгоритм дій для охоронця, підлітка та адміністрації магазину.

Очікуваний результат. Учні повинні дійти висновку, що:

- Затримання особи без доказів порушення закону може бути незаконним.
- Підліток має право на юридичну допомогу.
- У разі спору вирішення питання можливе лише у правовому полі.

Ситуативні завдання під час уроків правознавства сприяють не лише засвоєнню теоретичного матеріалу, але й розвитку важливих

навичок: аналізу, комунікації, вирішення конфліктів та прийняття рішень. Такі методи навчання формують свідомих громадян, готових діяти відповідально та законно у будь-яких життєвих обставинах.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти 2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5f7/5e6/b1e/5f75e6b1eeod8989401323.doc> (дата звернення: 15.11.2024).
2. Пометун О. Курс «Практичне право» – новий підхід до правової освіти підлітків. *Шлях освіти*. 2000. №4. С. 5–7.
3. Ремех Т. О. Методика навчання учнів 9-го класу основ правознавства: методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 96 с.
4. Головка Н. І. Методика викладання правознавства: навч. посіб. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 202 с.
5. Пильо Дарія. Вебінар «Вирішення ситуативних завдань на уроках правознавства». URL: <http://naurok.com.ua/webinar/virishennya-situativnih-zavdan-na-urokah-pravoznavstva> (дата звернення: 17.11.2024).

Мороз Ю. С.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Семенюк-Прибатень А. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ТЕОРЕТИЧНА ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПРАВознавства в умовах дистанційного навчання

У тезах дослідниками окреслено основні аспекти практичної та теоретичної діяльності вчителя в умовах дистанційного навчання, зокрема елементи інтерактивних та імітаційних методів, які сприяють формуванню правознавчої компетентності учнів.

Ключові слова: *вчитель правознавства, дистанційне навчання, інтерактивні методи, імітаційне навчання.*

У Законі України «Про освіту» визначено, що сучасний освітній процес вимагає якісно нової ролі вчителя. Школа сьогодні потребує педагога, здатного стати професіоналом у своїй справі, який не лише навчає, а й надихає учнів на активну співпрацю [2]. Такий підхід сприяє соціалізації школярів і допомагає їм легше засвоювати життєво необхідні знання та досвід. Важливо, щоб учитель активно використовував

сучасні методи навчання, що базуються на співпраці: це можуть бути ігри, проекти (соціальні чи дослідницькі), експерименти та групова робота.

Сьогодні педагог перестає бути єдиним джерелом знань чи наставником у класі. Натомість значимість вчителя набуває нового забарвлення. Він стає коучем, фасилітатором чи модератором та допомагає учням будувати власну освітню траєкторію. Як зазначав педагог І. Зязюн, завдання сучасного вчителя – не просто передавати знання, а бути організатором навчального процесу. Вчитель має створювати умови для самостійного пошуку інформації, бути помічником і спрямовувати учнів у їхній взаємодії з матеріалом, один з одним та з самим педагогом [3 с. 56].

Особливо важливою в сучасній школі є практико-орієнтована діяльність, яка базується на інтеграції теоретичних знань із реальними життєвими ситуаціями. Це особливо актуально для уроків правознавства, де учні можуть опановувати предмет через аналіз конкретних правових ситуацій, вирішення реальних завдань і проведення практичних занять. Такий підхід дозволяє старшокласникам не лише вивчати теорію, а й бачити її застосування на практиці, розвивати творчу самостійність та отримувати інтелектуальні стимули для майбутньої професійної реалізації [4 с. 99].

Сучасне суспільство висуває високі вимоги до шкільної освіти. Від навчальних закладів очікують підготовки конкурентоспроможних випускників, які зможуть бути креативними, самостійними, здатними ухвалювати важливі рішення та впевнено діяти в умовах сучасного ринку праці. У цьому контексті практичні заняття стають ключовим інструментом навчання, адже вони дозволяють поєднати теорію з реальними ситуаціями, розвиваючи навички, необхідні для повсякденного життя.

Практичні заняття на уроках правознавства відіграють важливу роль у формуванні в учнів умінь і навичок, які допомагають застосовувати теоретичні знання у реальних ситуаціях. Для того щоб такі заняття були ефективними, вчителю потрібно ретельно їх підготувати. Перш за все, важливо забезпечити учнів належною підготовкою. Вони мають добре засвоїти теоретичний матеріал, який стане основою для виконання практичних завдань, а також ознайомитися з методами та прийомами їх виконання. Окрім цього, педагог повинен забезпечити доступ учнів до інформаційних ресурсів, таких як посібники, довідники, списки надійних інтернет-джерел, які допоможуть їм у виконанні роботи. Під час виконання практичних завдань учитель має контролювати процес, на-

даючи своєчасну підтримку. Важливо допомагати учням у разі труднощів, однак при цьому не обмежувати їхню самостійність та активність. На завершальному етапі заняття потрібно організувати аналіз і оцінювання виконаних завдань, щоб учні могли побачити результати своєї роботи, а також зрозуміти, над чим варто працювати далі.

Попри всі переваги, організація практичних занять в умовах дистанційного навчання ускладнюється низкою викликів. Наприклад, у багатьох підручниках із правознавства відсутні готові практичні завдання, тому вчителям доводиться самостійно розробляти такі уроки. Це включає створення завдань, розробку форм звітності, інструкцій для учнів і методів оцінювання. Водночас, багато педагогів не мають достатнього досвіду проведення таких занять у старших класах, оскільки правознавство тривалий час залишалося переважно теоретичним курсом. Ще однією складністю є недостатня підготовленість самих учнів до практичних занять. Вони часто не мають досвіду самостійної або групової роботи, презентації результатів, а також самооцінювання та взаємооцінювання. Через це педагогам доводиться приділяти більше уваги навчання нових форм діяльності [5 с. 49]

Щоб зробити практичні заняття цікавими й ефективними, доцільно використовувати інтерактивні методи, адаптовані до віку та рівня підготовки учнів. Перед уроком варто дати учням завдання для попередньої підготовки: прочитати матеріал, виконати самостійні завдання або обміркувати питання. На самому уроці важливо забезпечити час для обговорення завдань, звертаючи увагу на їхній зв'язок із раніше вивченим матеріалом. Виконання вправ не повинно бути механічним – учням потрібен час для обдумування завдань.

Під час дистанційного навчання рекомендується використовувати інтерактивні методи, наприклад, методи кооперативного навчання, обговорення дискусійних питань чи моделювання ситуацій. Популярними є методи «Мікрофон», «Прес», «Займи позицію» або «Асоціативний куш». У такому навчанні їх можна застосовувати через платформи Zoom або використовуючи сервіси, як-от Learning Apps, які дозволяють створювати інтерактивні вправи. Також використання відео та мультимедійного змісту. Відео та аудіо матеріали можуть зробити урок більш цікавим та динамічним, а також допомогти учням краще засвоювати матеріал [1 с. 260].

Імітаційне навчання дозволяє учням в групах моделювати реальні ситуації та розв'язувати конкретні питання. Перед його початком учитель має забезпечити учнів необхідною інформацією та пояснити всі інструкції. Під час імітації важливо проводити підсумкове обговорен-

ня, щоб проаналізувати результати та простежити причинно-наслідкові зв'язки. Такі методи, як ділові ігри, судові слухання, прес-конференції чи тематичні змагання, сприяють розвитку критичного мислення, креативності та комунікативних навичок.

Отже, практична та теоретична діяльність сучасного вчителя правознавства в умовах дистанційного навчання є ключовим аспектом ефективного освітнього процесу. Педагог стає не лише передавачем знань, а й організатором навчання, який спрямовує учнів на самостійний пошук інформації та активну взаємодію. Особливий акцент робиться на практичній спрямованості занять, яка дозволяє учням інтегрувати теоретичні знання з реальними життєвими ситуаціями. Це сприяє розвитку критичного мислення, креативності, комунікаційних навичок і самостійності, які є необхідними в сучасному суспільстві. Такі методи, як моделювання ситуацій, інтерактивні вправи та імітаційне навчання, є особливо ефективними у правознавчій освіті. Проте організація таких занять стикається з низкою викликів: відсутність готових матеріалів у підручниках, недостатній досвід учнів і вчителів, а також потреба у додатковій підготовці. Для подолання цих труднощів важливо використовувати інтерактивні платформи, розробляти власні завдання та забезпечувати учнів якісними ресурсами. Тому діяльність вчителя у навчанні правознавства дозволяє не лише покращити засвоєння матеріалу, а й підготувати учнів до успішної інтеграції у суспільство та професійного життя, формуючи нове покоління активних і свідомих громадян.

Список використаних джерел:

1. Батюк О. І. Використання сучасних інноваційних технологій на уроках історії та правознавства у закладах середньої освіти. *The XVII International Scientific and Practical Conference «Modern problems of the environment, youth and the new generation»*, April 29 – May 01. Zagreb, 2024. С. 259–261.
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 24. 11. 2024)
3. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія*. Київ : Віпол, 2000. С. 11–57.
4. Коханова О. Практично зорієнтована робота сучасного вчителя правознавства в умовах дистанційного навчання. *Джерело педагогічних інновацій. Інноваційна діяльність учителя правознавства: від теорії до успіху*. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2023. Вип. 3(43) С. 99–101.

5. Ремех Т. О. Практичні заняття з правознавства: методичний аспект. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 4. С. 43–51.

Павлинський Ю. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Гуцал В. А.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТКООХОРОННОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ В ХХ–ХХІ ст.

У статті аналізуються ключові етапи еволюції правового регулювання археологічної та пам'яткоохоронної діяльності, включаючи законодавчі ініціативи, які з'являлися у різні історичні періоди: УНР, УРСР та новітньої української держави. Автори підкреслили важливість раціонального підходу до збереження пам'яток та необхідність удосконалення чинного законодавства для забезпечення більш ефективного уявлення захисту культурної спадщини.

Ключові слова: *нормативно-правова база, пам'ятки археології, пам'яткоохоронне законодавство, культурна спадщина, охорона.*

В умовах інтенсивного господарського освоєння територій та поширення нелегального скарбушуацтва Україна стрімко почала втрачати унікальну археологічну спадщину, яка формувалася протягом тисячоліть. Проблема збереження археологічних пам'яток набуває дедалі більшої актуальності, оскільки її втрата є невідомною для національної історичної пам'яті й культурної ідентичності, які формують уявлення українців про історичне минуле суспільства.

Правове регулювання археологічної діяльності за свою столітню історію зазнало суттєвих змін. На початку революційних подій 1917 р. в Україні активізувалося створення українських організацій, що увійшли до складу УЦР, яка взяла на себе владу в українських губерніях. Це сприяло зростанню уваги до національної культурної спадщини та необхідності її охорони [7, с. 158-159]. У квітні 1917 р. у Києві було засновано Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва України (ЦКОПСМУ), який налагодив охоронну роботу в регіонах ще до формування там державних органів. Зокрема було засновано місцеві товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, організовано просвітницьку діяльність, започатковано реєстрацію пам'яток,

проведено розкопки, створено музеї та архіви. Ефективність цих заходів залежала від авторитету й активності керівників осередків, їхніх організаційних здібностей та співпраці з владою, земствами, меценатами й колекціонерами, які сприяли заснуванню музеїв і передавали їм свої приватні колекції. Особливо активними були Подільське, Полтавське, Чернігівське товариства. До комітету, з-поміж інших, увійшли такі відомі в наукових та громадських колах діячі, як: М. Біляшівський, М. Василенко, М. Грушевський [12, с. 26].

Однією з ключових тенденцій періоду Української революції 1917–1921 рр. стало зосередження уваги на збереженні національної культурної спадщини та боротьбі за повернення культурних цінностей, що перебували за межами України. Ще до проголошення УНР (7 листопада 1917 р.) питання охорони культурної спадщини та повернення українських культурних надбань, які зберігалися в Росії, набули особливого значення. Зокрема на засіданні Комітету Центральної Ради 17 квітня 1917 р. під головуванням М. Грушевського розглядали питання перевезення частини фондів Ермітажу до Москви та ухвалили рішення про збирання даних про українські культурні цінності, які перебувають у Росії, для використання їх у дипломатичних перемовинах щодо повернення до України [24, с. 74-75].

За короткий час державні структури УНР розробили проект закону про охорону пам'яток, який в квітні 1918 р. був схвалений на спільному засіданні відділу охорони пам'яток та ради ЦКОПСІМУ, але через падіння Центральної Ради він не набув чинності. До того ж проект передбачав заборону ЦКОПСІМУ переміщення культурних цінностей за кордон та повинен був контролювати будь-які роботи на пам'ятках. Проте невирішеними залишалися питання фінансування охоронних заходів та відповідальності за порушення законодавства [12, с. 93-94]. Незважаючи на окремі недоліки та певну декларативність для того часу, цей документ містив важливі положення, спрямовані на захист археологічної спадщини.

За гетьманування П. Скоропадського державна політика, яка стосувалася сфери охорони культурної спадщини, зберегла свою тяглість. Було створено Управління мистецтв і національної культури, а також посилено діяльність відділу охорони пам'яток, який очолив М. Біляшівський. Він розпочав бурхливу роботу з розробки низки законопроектів, організації місцевих комітетів, проведення курсів і з'їздів, які в комплексі були спрямовані на формування відповідних структур. Відділ складався з двох секцій: охорони пам'яток і музеїв, згодом було погоджено створення секцій з охорони археологічних пам'яток та

археологічних експедицій. У своїй записці до міністра освіти М. Василенка, М. Біляшівський аргументуючи цю ініціативу значною кількістю пам'яток та ризиками їх руйнування, охарактеризував стан охоронної роботи та обґрунтував необхідність створення окремої секції, яка б займалася захистом археологічних об'єктів, а для забезпечення об'єктивного дослідження та його якісного документування наполіг на залученні ще не менше 10 фахівців, зокрема й фотографа [8, с. 138-139].

У серпні 1919 р., після успішного наступу військ УНР і ЗУНР та розширення контрольованої республіканськими силами території, було здійснено чергові кроки з правового забезпечення охорони культурної спадщини [8, с. 147]. Водночас при Головному управлінні в справах мистецтв і національної культури Міністерства освіти УНР, розташованому в Кам'янці-Подільському, було створено відділ охорони пам'яток старовини та мистецтв, до складу якого увійшли книжна й архівна секції. На посаду завідувача відділу за рекомендацією ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету І. Огієнка було призначено П. Клименка [2, с. 169]. Відділ розробив проект постанови про охорону пам'яток старовини й мистецтва, що класифікував пам'ятки на архітектурні, археологічні, музейні, архівні, бібліотечні, побутові та інші. Окремі пункти стосувалися заборони їх нищення, псування або вивезення за кордон, за невиконання вимог передбачалися відповідальність у вигляді штрафів і ув'язнення терміном до двох років [8, с. 147-149].

З встановленням більшовицької влади розвиток законодавства у сфері охорони культурної спадщини в Україні був тісно пов'язаний із законодавством РСФРР і СРСР [8, с. 151]. Першим важливим кроком у цьому напрямку став Декрет РНК України від 1 квітня 1919 р. «Про передання історичних та мистецьких цінностей у відання Народного комісаріату освіти», який мусив упорядковувати їх використання [8, с. 152].

З утворенням СРСР охорона культурної спадщини почала регулюватися на загальносоюзному рівні. Визначним документом став Декрет РНК СРСР від 19 лютого 1924 р. «Про спеціальні кошти для забезпечення державної охорони культурних цінностей», який дозволяв народним комісаріатам акумулювати такі фінанси через різні джерела, включаючи кошти від продажу видань та вхідних квитків [23].

В УСРР охоронні заходи здійснювалися через постанови, зокрема прикладом запровадження недоторканності окремо взятого об'єкта може бути Постанова РНК УСРР від 13 вересня 1921 р. «Про охорону залишків старогрецького міста Ольвії» [18]. Однак згодом – 31 травня

1924 р. для ефективнішого контролю була ухвалена нова Постанова РНК УСРР «Про охорону стародавньої грецької колонії «Ольвії», яка встановлювала окрему територію пам'ятки та визначала її як «національне добро» й вимагала спеціального дозволу на розкопки [22].

Положенням від 16 червня 1926 р. «Про пам'ятники культури і природи» закріплювалася їх підвідомча підпорядкованість Народному комісаріату освіти УСРР, а реєстрація та статус визначалися інструкціями Наркомосу. Крім цього, пам'ятки, за спеціальними постановами РНК УСРР або місцевих органів, поділялися на категорії республіканського та місцевого значення [13]. Положення передбачало розробку законопроектів, контроль їх стану, організацію експедицій та археологічних розкопок, реєстрацію, класифікацію, а також видачу дозволів на переміщення, продаж і реставрацію. Комісаріат також займався вирішенням справ про реквізиції та наданням методичної допомоги органам охорони пам'яток [8, с. 160].

В 1926 р. Наркомос створив Інспектуру охорони пам'яток культури Укрнауки, яка відповідала за реєстрацію, класифікацію, охорону, реставрацію та їх наукове дослідження. На місцях під керівництвом відомих учених: Ф. Ернста (Київ), С. Таранушенка (Харків), П. Козара (Дніпропетровськ) та С. Дложевського (Одеса) – були створені чотири крайові інспектури [1, с. 77-78].

Із введенням у 1927 р. Кримінального та Адміністративного кодексів УСРР встановлювалася відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини. Зокрема, ст. 204 Кримінального кодексу передбачала реєстрацію або передачу об'єктів старовини та мистецтва до державних сховищ, а їх приховування каралося [6].

Наступний етап у зміні підходів до охорони історико-культурної спадщини розпочався в післявоєнний період, коли у 1948 р. Рада Міністрів УРСР прийняла Постанову «Про заходи до поліпшення охорони пам'ятників культури на території Української РСР». За нею пам'ятки поділялися на чотири види: архітектурні, мистецькі, археологічні та історичні. Відповідальність за охорону, реставрацію та облік, у залежності від типу пам'ятки, покладалася на різні державні органи, наприклад, комітет у справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР відповідав за управління у справах археології та історії [14].

17 квітня 1950 р. Постановою Ради Міністрів УРСР затверджено Інструкцію щодо обліку, реєстрації та охорони археологічних пам'яток. Археологічні розкопки дозволялося проводити лише фахівцям за спеціальними дозволами, що видавала Академія наук СРСР (для загальносоюзних пам'яток) або УРСР (для республіканських). Контроль за

розкопками здійснювали місцеві представництва Комітету з культурно-освітніх питань [4].

17 жовтня 1955 р. Міністерство культури УРСР видало Наказ № 1708, який вводив, на території Радянського Союзу єдину систему обліку, затверджуючи уніфіковані форми паспортів для пам'яток історії, археології та мистецтва, а також типові форми «Охоронно-орендних договорів», «Охоронних зобов'язань» й актів технічного огляду пам'яток, які оформлювалися для забезпечення нагляду та збереження історичних пам'яток. Вони визначали умови охорони об'єктів, які перебували в користуванні підприємств або організацій, а також вимоги щодо їх ремонту та реставрації для пам'яток, не наданих в оренду [3]. Такі заходи дозволили систематизувати пам'яткоохоронну роботу, а окрема інструкція, затверджена цим наказом – за категоріями пам'яток визначала чіткий перелік об'єктів для паспортизації. За результатами проведеної облікової роботи, у 1965 р. був підготовлений і затверджений Список пам'ятників мистецтва, історії та археології республіканського значення, який включав низку доручень щодо посилення пам'яткоохоронної діяльності, куди війшли 115 пам'яток мистецтва, 117 пам'яток історії та 142 пам'ятки археології [15].

У 1967 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову, що вказувала на проблеми, які існували в галузі охорони археологічних та архітектурних пам'яток, зокрема – відсутність належної охорони стародавніх міст, замків, фортець, монастирів.

Загалом формування сучасної нормативно-правової бази у сфері археологічної науки та охорони історико-культурної спадщини значною мірою базується саме на пам'яткоохоронному законодавстві УРСР та законі 1978 р. Визначальною є стаття 38, яка заклала основи регулювання археологічної діяльності та вплинула на сучасні норми у цій сфері. Вона встановлювала вимоги щодо проведення археологічних робіт, зокрема щодо отримання дозволів на розкопки (відкритих листів). Такий підхід забезпечував державний контроль за археологічними дослідженнями. Виконавці археологічних робіт зобов'язувалися зберігати пам'ятки, звітувати перед Міністерством культури та передавати знайдені артефакти до державних сховищ. Крім того, місцеві ради залучалися до сприяння археологічним дослідженням, що дозволяло забезпечити баланс між охороною культурної спадщини та регіональним розвитком [19, ст. 38].

Ратифікація Мальтійської конвенції 1992 р. стала одним з ключових етапів у становленні правових засад охорони археологічної спадщини України. Документ підкреслює цивілізаційну цінність археологічної

спадщини, обмежує інвазійні розкопки, надає пріоритет неруйнівним методам дослідження та акцентує увагу на загрозах урбанізації, природних стихій та незаконної діяльності [11, с. 176]. Визначальним у конвенції є питання про необхідність розробки комплексної правової бази (стаття 2), яка б включала механізми захисту, збереження та використання археологічних пам'яток, а також упровадження нових методів досліджень і управління спадщиною [21, ст. 2].

8 червня 2000 р. в Україні скасували закон «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» від 1978 р. та ухвалили Закон «Про охорону культурної спадщини», який закріпив основні пам'яткоохоронні положення [20]. Для компенсування дефіциту системного підходу було розроблено низку нормативних актів, як-от: «Порядок визначення категорій пам'яток» і «Методика грошової оцінки пам'яток», проте їх фрагментарність зумовила потребу в інтегрованому законі [11, с. 154].

Редакція Закону України «Про охорону археологічної спадщини» 2004 р. стала важливим кроком у регулюванні охорони та дослідження археологічної спадщини, демонструючи готовність України виконувати міжнародні зобов'язання, зокрема й за Мальтійською конвенцією [17]. Закон усунув дублювання з попередніми нормами, підвищив ефективність охорони пам'яток та заклав основи для подальшого вдосконалення правового регулювання, що відображено в редакціях 2011 і 2014 рр. Проте закон потребує уточнення понять археологічних об'єктів і розмежування нерухомих та рухомих об'єктів, а також удосконалення прав власності на археологічну спадщину та врегулювання колізій із Кримінальним процесуальним кодексом, особливо щодо досліджень поховань жертв політичних репресій [9, с. 312-313].

Аналіз тексту Мальтійської конвенції 1992 р. свідчить про доцільність повного впровадження досвіду провідних країн світу, де археологічна сфера одержавлена та наділена високим пріоритетом. За умови системного й раціонального підходу це дозволить ефективно вирішити окреслені на початку статті проблеми, пов'язані з руйнацією та знищенням археологічних пам'яток, підвищивши їхню значущість і забезпечивши більш дієвий захист [10, с. 174].

Наукове вивчення археологічних пам'яток повинно здійснюватися відповідно до чітко встановлених законом інструкцій та методик, що регулюються чинним законодавством України. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 316 «Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території пам'ятки,

охоронюваній археологічній території, у зонах охорони, в історичних ареалах населених місць, а також досліджень решток життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею, під водою на території України», у пункті 3 зазначено, що археологічні розвідки та розкопки можуть проводити лише наукові працівники з досвідом проведення археологічних робіт [16]. Постанова встановлює порядок видачі найголовнішого документу (дозволу) на проведення археологічних досліджень – відкритого листа [16, п. 5-11]. Урегулювання порядку доступу до проведення археологічних досліджень встановлює певні правила та обов'язковий контроль за земляними роботами, тим самим запобігаючи руйнуванню пам'яток і сприяючи збереженню культурних надбань для подальших досліджень та передачі його наступним поколінням.

9 листопада 2006 р. на засіданні Вченої Ради Інституту археології НАН України був затверджений «Кодекс етики професійного археолога», який став ще одним важливим етапом у формуванні морально-етичних стандартів для археологів України. Кодекс встановлює обов'язки археологів, серед яких заборона на приватне колекціонування археологічних предметів, обов'язок протидіяти незаконному вилученню матеріалів та стимулюванню «чорних археологів», а також сприяння збереженню археологічних пам'яток. Важливе значення має також публікація результатів розкопок, доступність матеріалів для наукового використання та пропаганда археологічних знань серед широкого загалу. У разі порушень етичних норм Кодекс передбачає систему моральної відповідальності, а порушники можуть бути піддані санкціям, включаючи публічний осуд [5].

Отже, в умовах посилення загроз для археологічної спадщини України, вдосконалення правового регулювання у сфері охорони культурного надбання є особливо актуальним. Проведене нами дослідження показало, що формування сучасної нормативно-правової бази значною мірою спирається на законодавство УРСР, тоді як ратифікація Мальтійської конвенції 1992 р. сприяла впровадженню нових європейських стандартів, зокрема пріоритету неруйнівних методів досліджень та комплексного підходу до збереження археологічних пам'яток. Однією з актуальних проблем було усунення дублювання радянських законів шляхом їх модернізації, повного скасування або розробки нових концепцій і методик. Останнє в умовах сучасної України є недостатньо розробленим і становить окремий напрям розвитку археологічної науки. Ухвалення Закону України «Про охорону культурної спадщини» 2000 р. та його оновлених редакцій, зокрема 2004 р., стало важливим етапом

у створенні механізмів захисту археологічних об'єктів, однак вони потребують подальших змін для усунення правових колізій та дублювань. Запровадження чітких інструкцій, контролю над археологічними дослідженнями, удосконалення понятійного апарату археологічного права та інтеграція найкращих світових практик дозволять забезпечити ефективно збереження археологічної спадщини як важливої складової національної історичної пам'яті та культурної ідентичності України.

Список використаних джерел:

1. Акуленко В. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990). Київ : Вища школа, 1991. 274 с.
2. Завальнюк О., Яблонська Д. Українські вчені та політкомісари в історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1921–1930 рр.): персональний вимір : монографія / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Рута, 2022. 405 с.
3. Законодавство про пам'ятники історії та культури (Збірник нормативних актів). Київ : Вид-во політичної літератури України, 1970. 464 с.
4. Інструкція про порядок обліку, реєстрації і тримання археологічних та історичних пам'ятників на території Української РСР: Затверджена Постановою Ради Міністрів УРСР від 17 квітня 1950 р. № 982. Збірник постанов і розпоряджень уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. 1950. № 8. Ст. 18.
5. Кодекс етики професійного археолога. URL: <http://vgosau.kiev.ua/pro-nas/normativno-pravova-baza/155-kodeks-etyku> (дата звернення: 18.12.2024).
6. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. Київ : Держполітвидав, 1950. 168 с.
7. Мазур Т., Мищак І. Державна політика щодо охорони культурної спадщини під час Української революції 1917–1921 років. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2018. № 4. С. 158–163.
8. Мазур Т. Охорона культурної спадщини в Україні: історико й теоретико-правове дослідження: дис... д. ю. н.: 12.00.01. Київ, 2021. 423 с.
9. Малишев О. Мальтійська конвенція і превентивна археологія у Європі й Україні (дослідження та матеріали): 25 років переглянутої Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини. Київ, 2017. 334 с.
10. Малолітнева В., Борисов А., Гурова А., Малишев О. Основні результати наукового проєкту «Правові та організаційні аспекти викори-

стання аерокосмічної зйомки для дослідження й охорони археологічної спадщини України». Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. с. 174-179.

11. Мінаєва Н. Правові аспекти проблеми збереження археологічної спадщини. *Археологія*. Вип. 2. 2004. с. 154-158.

12. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). Київ–Полтава, 1994. 240 с.

13. Положення про пам'ятники культури і природи: Затверджене постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 16 червня 1926 р. *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України*. 1926. № 32–33. Ст. 259.

14. Положення про охорону пам'ятників культури на території Української РСР: Затверджене Постановою Ради Міністрів УРСР від 30 грудня 1948 р. № 3076. *Збірник постанов і розпоряджень уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки*. 1948. № 23–24. Ст. 91.

15. Про затвердження списку пам'ятників мистецтва, історії та археології Української РСР : Постанова Ради Міністрів Укр. Рад. Соціаліст. Респ. від 21.07.1965 № 711 : станом на 14 верес. 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-65-п#Text> (дата звернення: 18.12.2024).

16. Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, в зонах охорони, в історичних ареалах населених місць, а також досліджень решток життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею, під водою на території України : Постанова Каб. Міністрів України від 13.03.2002 № 316 : станом на 5 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-2002-п#Text> (дата звернення: 16.12.2024).

17. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV : станом на 12 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text> (дата звернення: 17.12.2024).

18. Про охорону залишків старогрецького міста Ольвії : Постанова РНК УСРР від 13 вересня 1921 р. *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України*. 1921. № 17. Ст. 512.

19. Про охорону і використання пам'яток історії та культури : Закон Верхов. Ради Укр. Рад. Соціаліст. Респ. від 13.07.1978 № 3600-IX : станом на 12 лип. 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3600-09#Text> (дата звернення: 16.12.2024).

20. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III : станом на 14 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 16.12.2024).

21. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS N 143) : Конвенція Ради Європи від 16.01.1992 № ETS N 143 : станом на 10 груд. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150#Text (дата звернення: 17.12.2024).

22. Про охорону стародавньої грецької колонії «Ольвії» : Постанова РНК УСРР від 31 травня 1924 р. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. 1924. № 11. Ст. 113.

23. Про спеціальні кошти для забезпечення державної охорони культурних цінностей : Декрет РНК СРСР від 19 лютого 1924 р.. Законодавство про пам'ятники історії та культури (Збірник нормативних актів). Київ : Вид-во політичної літератури України, 1970. С. 26.

24. Українські культурні цінності в Росії : Перша спроба повернення, 1917–1918 / Упоряд.: С. Кот, О. Нестуля. Київ : Видавничий дім «Соборна Україна», 1996. 300 с.

Рабцун О. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Глушковецький А. Л.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА РОЗРОБКИ НАОЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У ВИКЛАДАННІ ПРАВОЗНАВСТВА

У статті розглядаються сучасні підходи до викладання правознавства, звертаючи увагу на застосуванні інноваційних технологій і методів. Цифрові технології, інтерактивні засоби та гейміфікація створюють умови для підвищення професійної підготовки як учнів, так і вчителів. Особливу увагу приділено використанню ігрових платформ, мультимедійних ресурсів, інтерактивних матеріалів, візуалізації та засобів доповненої реальності. Наголошується на інтеграції традиційних методів навчання з новітніми технологіями, що сприяє урізноманітненню й підвищенню ефективності освітнього процесу.

Ключові слова: сучасні технології, інноваційні методи, викладання правознавства, інтерактивне навчання, правова освіта, критичне мислення, інноваційні платформи, WordWall, ClassTools, Miro, Nearpod, віртуальна реальність, доповнена реальність, дидактичні ігри.

Сучасні технології, що стрімко розвиваються ставлять перед педагогами виклики впровадження нових та трансформацію старих методів навчання. Значною мірою це стосується правознавства, адже це навчальна дисципліна, що часто охоплює складні поняття і процеси, які потребують детального вивчення та розуміння. Для забезпечення якісного засвоєння правового матеріалу необхідно застосовувати різні інноваційні засоби, що не лише підкріплюють пізнавальний інтерес школярів, але й сприяє активному розвитку критичного мислення.

Законодавство часто змінюється, доповнюється чи оновлюється, що своєю чергою вимагає від здобувачів освіти та педагогів оперативного вивчення матеріалу, використання інноваційних наочних матеріалів робить навчання більш інтерактивним, доступним та ефективним. Крім того, використання цих методів сприяє кращому розумінню правових понять і підвищує мотивацію учнів та ефективність засвоєння навчального матеріалу.

Таким чином, інновації у викладанні права є відповіддю на сучасні освітні виклики, пов'язані з глобалізацією, технологіями та необхідністю виховувати правосвідомих, законослухняних громадян України.

Метою статті є вивчення інноваційних наочних матеріалів, які корисно послугують під час вивчення основ правознавства. Вона має на меті продемонструвати важливість використання інтерактивних методів, візуальних та цифрових технологій для підвищення ефективності засвоєння школярами правових знань та формування практичних навичок. Стаття орієнтована також на висвітлення окремих платформ, ресурсів та розробку матеріалів які можуть бути залучені до навчального процесу.

Застосування інноваційних технологій привернуло увагу як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Зокрема О. Батюк у статті «Використання сучасних інноваційних технологій на уроках історії та правознавства у закладах середньої освіти», звертає увагу на такі важливі аспекти як використання віртуальних класів та екскурсій, інтерактивних карт, фільмів.

Я. Шиманчик у своїй статті аналізує сервіс «classtools», наголошуючи на його сучасності та ефективності. Цікавий підхід пропонує канадський професор юридичних наук Юліан Герміда, який у своїй публікації звернув увагу на використання сучасних фільмів та серіалів. Він пропонує застосовувати фрагменти кіно та виявляти в них різні форми правопорушень.

Разом з тим, М. Міріленко поділилася власним досвідом використання інноваційних технологій, акцентуючи на необхідності їх засто-

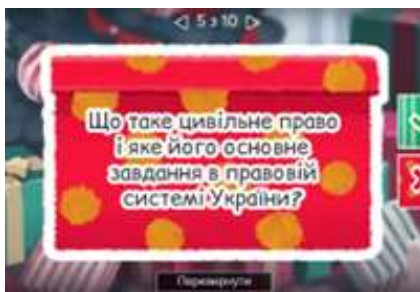

Рис. 1. Завдання «Флеш-карти»

(Рабцун О. Цивільне право України. Wordwall. URL: <https://wordwall.net/uk/resource/83390935/цивільне-право-україни> (дата звернення: 06.12.2024)).

Рис. 2. Завдання «Виграй чи програй»

(yuliaul140691. Обставини, що виключають юридичну відповідальність. Wordwall. URL: <https://wordwall.net/uk/resource/37222423/> (дата звернення: 06.12.2024)).

сування. Дослідники Н. Арістова, О. Малихін та В. Рогова у співавторстві розповіли про використання онлайн-дошки Miro, як інструменту взаємодії вчителя та учнів.

Активне використання сучасних технологій на уроках набуло широкого поширення під час великої пандемії COVID-19 у 2020 році. Пандемія змусила увесь світ миттєво перейти на навчання з використанням дистанційних технологій. Це створили ряд проблем, які ускладнили процес навчання. Коли 24 лютого 2024 року Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення, уже з'явилася достатня кількість нових прийомів викладання, що значно покращило дистанційний освітній процес [2, с. 259].

Важливе місце в цьому контексті посідають інноваційні педагогічні технології, які сприяють підвищенню ефективності навчання, зокрема українська педагогиня І. Дичківська визначає поняття інноваційна педагогічна технологія як «цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів» [4, с. 338-339]. Таке визначення є актуальним в сучасній педагогіці, головним завданнями якої є пошук нових творчих ідей.

Цікавим прикладом використання інноваційних технологій на уроках правознавства є платформа WordWall, вона дозволяє створювати різноманітні дидактичні ігри, що значно підвищують зацікавленість учнів під час уроків. Ця платформа вирізняється зручністю у використанні, простотою організації та мобільністю. Завдяки інтеграції покликань і QR-кодів, легко створювати завдання як для домашньої роботи, так

і для проведення підсумкового контролю. Щобільше, під час колективної роботи всього класу можна формувати рейтинг найкращих результатів. Це сприяє не лише мотивації учнів, а й дозволяє виявляти прогалини у знаннях та своєчасно їх усувати [7].

Платформа WordWall має ряд цікавих шаблонів, що можна використовувати під час викладання правознавства в школі. Одним з таких прикладів є завдання «флеш-карти», який орієнтований на перевірку знань учнів. Проте його також можна використовувати у формі завдання, для актуалізації опорних знань, мотивації навчальної діяльності, або закріплення нового матеріалу. Завдяки своїй гнучкості та простоті флеш-карти можуть забезпечити якісний, а головне ефективний і цікавий процес навчання [8].

Крім того, ця платформа також пропонує цікаве завдання «виграй або програй». Воно дозволяє перевірити знання учнів, але на відміну від флеш-карт дозволяє накопичувати монети та допомагає визначати рівень конкурентності серед школярів. На додаток, ця гра сприяє розвитку когнітивних функцій та формує своєрідну азартність. Учні навчаються робити вибір, усвідомлювати ризики та головне – закріплювати нові знання [3].

Таким чином, WordWall це чудовий ресурс для організації освітнього процесу. Використання на уроках подібних платформ сприятиме кращому запам'ятовуванню, поглибленню інтересу до навчання, розвиватиме критичне мислення. Завдяки приємному оформленню (Рис. 1; Рис. 2) WordWall є незамінним інструментом, який не лише цікавий, але й ефективний на різних етапах уроку, а простота в організації та підключенні, робить процес навчання простішим та ефективним.

Подібною є платформа ClassTools – це ресурс, що дозволяє вчителям створювати завдання та різні дидактичні ігри для будь-якого уроку. Її автор Рассел Тарр, розробив платформу таким чином, щоб будь-хто міг швидко створити завдання на основі шаблонів [9, с. 1147-1148].

Одним із цікавих шаблонів, який пропонує даний ресурс це – «vortex». Він допомагає розробляти завдання відповідно до вивченої теми, та головним чином спрямований на підкріплення інтересу до навчання. Безплатне завдання «закон і етика» (Рис. 3) яскраво демонструє принцип роботи, зокрема учням пропонується визначити категорію, відповідного терміну чи поняття – це не тільки перевіряє знання, а й здатність критично розмірковувати над певними правовими концепціями [9, с. 1449].

Широкого поширення в сучасній педагогіці набули технології повної реальності. Вони внесли значні зміни у типовий процес навчання, створивши нові умови для організації освітнього процесу [12].

Рис. 3. Завдання vortex «Закон і етика»

(Vortex: Create your own sorting games. ClassTools.net: Free Tools for Classroom Teachers and School Students. URL: <https://www.classools.net/vortex/7-lpFel> (дата звернення: 06.12.2024)).

Використання віртуальної реальності більшою мірою стосується юридичної освіти. Віртуальна реальність допомагає створювати моделі справжніх життєвих ситуацій, наприклад відтворення місця злочину або судового процесу. Водночас, дозволяє створювати різні віртуальні середовища, як зали засідання суддів, відділки чи звичайні класні кімнати. Подібні проекти вже успішно реалізуються в іноземних школах і університетах, наприклад, у США, що дозволяє учням та студентам детально аналізувати події, які призвели до порушення закону, і дізнаватися обставини реальних випадків. Це поглибить розуміння правових стандартів і процедур і дозволить застосувати отримані знання на практиці [2, с. 259-260; 12].

В Україні ж використання технологій віртуальної реальності в рамках шкільного курсу «Основи правознавства» поки що не набули широкого використання. Проте існують альтернативні способи залучення доповненої реальності в навчання. Наприклад, учителі можуть застосовувати відео формату 360 градусів, щоб детально аналізувати судові засідання чи правопорушення, а також організовувати 3D-тури державними установами.

Чудовим способом урізноманітнити навчання є використання фільмів та серіалів, адже це допомагає встановлювати зв'язки між теорією та практикою й актуалізувати пізнавальну діяльність. Важливою умовою під час підбору матеріалу є врахування вікових особливостей учнів, теми уроку та сучасності матеріалу. Адже, матеріал має насправді демонструвати правові явища та мати навчально-пізнавальний характер [6, с. 4; 10, с. 158].

Важливо пам'ятати, що використання будь-якого фільму або серіалу має обмеження в часі на уроці, тому слід обирати саме ті фрагменти, які яскраво демонструють правові процеси. Зокрема, під час вивчення кримінального чи адміністративного права можна залучити ряд іноземних матеріалів. Прикладом може бути відомий серіал «Друзі», де є чимало сцен правового характеру, мультсеріал «Сімпсони», який містить чи не найбільше прикладів використання різних галузей права, або фільм «Бeverлі-Гіллз, 90210» тощо [10, с. 158-159].

Яскравим прикладом розгляду правових питань на уроці є використання уривків із сучасного українського телесеріалу «Спіймати Кайдаша». Серіал присвячений таким важливим аспектам, як розподіл спадщини, майнові суперечки, порушення людської гідності та прав людини. Також варто звернути увагу на серіал «І не залишилося жодного», який присвячений принципам справедливості, заснований на романі Агати Крісті. Не менш цікаві для обговорення будуть ролики про Шерлока Холмса та сучасні проєкти, опубліковані на платформі Netflix, такі як «Мертві хлопці детективи» та «Локвуд і Ко». У цих фрагментах зображені різноманітні правопорушення. А також, часто фокусуються на залученні неповнолітніх і тому є особливо актуальним у контексті сучасної правової освіти молоді.

У викладанні правознавства часто використовуються різні методи, що спрямовані на залучення учнів у процес навчання. Серед таких можна виокремити «мікрофон», «мозковий штурм», «рольова гра». Використовуючи ці популярні методи у поєднанні з наочними матеріалами забезпечить якісний процес едукації [5, с. 8].

Використання такого наочного матеріалу як інфографіка, інтерактивні презентації, діаграми, схеми дозволяють комбінувати, узагальнювати та структурувати складні правові поняття. Крім того, залучення цих наочних засобів допомагає розгледіти практичність теоретичних знань та умінь школярів [6, с. 4, 9].

Сьогодні масштабного поширення набули віртуальні дошки, зокрема одним із найефективніших інструментів для організації інтерактивного навчання є платформа Migo. Ця практична та універсальна система, що дозволяє інтегрувати широкий спектр матеріалів у навчальний процес, включаючи тексти, зображення, відео та інші мультимедійні елементи. Можливість використання різних інтерактивних елементів (таких як наклейки та маркери) і віддзеркалення екрана, роблять Migo потужним інструментом для візуалізації та активного навчання [1].

Ця платформа допомагає не лише навчати учнів, але й створює максимально відкрите середовище в класі та демонструє старання

Таким чином, ця платформа є корисною та ефективною, для забезпечення повноцінного виконання поставленої дидактичної мети будь-якого уроку. Завдяки зручному інтерфейсу та гнучкості Nearpod є незамінним інструментом у сучасному інноваційному навчальному середовищі.

Отже, використання інноваційних технологій на уроках правознавства забезпечує якісне засвоєння нового матеріалу, а також ефективне повторення та закріплення. Інноваційні платформи та ресурси підвищують інтерес учнів до процесу навчання, наближує до реального життя та формує відповідні компетентності.

Використовуючи такі платформи, як Miro, ClassTools, Nearpod та WordWall забезпечить інтерактивне навчання, сприятиме формуванню когнітивних функцій. Допоможе зрозуміти складні правові концепції та інтегрувати їх у практичні уміння. Тож, інновації є важливою ланкою сучасної правової освіти. Вони допомагають виховувати правосвідомих громадян та формувати стійку громадську позицію.

Список використаних джерел:

1. Арістова Н., Малихін О., Рогова В. Застосування онлайн-дошки Miro в закладах загальної середньої освіти в умовах змішаного навчання. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 1. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/644/639> (дата звернення: 06.12.2024).

2. Батюк О. І. Використання сучасних інноваційних технологій на уроках історії та правознавства у закладах середньої освіти. *Modern problems of the environment, youth and the new generation*. 2024. С. 259–261. URL: <https://surl.li/ugtrzp> (дата звернення: 02.12.2024).

3. Вікторина «Виграй або програй». *Wordwall. Create better lessons quicker*. URL: <https://wordwall.net/uk/about/template/win-or-lose-quiz> (дата звернення: 04.12.2024).

4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 351 с.

5. Махник А. Використання інтерактивних технологій на уроках історії та правознавства. Сіверськ, 2018. 30 с. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100otco-2945.doc.html> (дата звернення: 02.12.2024).

6. Міріленко М. І. Використання сучасних інноваційних технологій на уроках історії та правознавства. *ВсімОсвіта*. 2023. С. 1–16 URL: <https://surl.li/vnowun> (дата звернення: 02.12.2024).

7. Осіна Н. Інтернет – ресурс для створення інтерактивних вправ і тестових завдань. *Інтернет на користь*. URL: <https://surl.li/hqfwmj> (дата звернення: 04.12.2024).

8. Флеш-картки. Wordwall. Create better lessons quicker. URL: <https://surl.li/lbxsrm> (дата звернення: 04.12.2024).

9. Шиманчик Я. М. Сервіс classtools на уроках історії та правознавства в школі. *Інноваційні практики наукової освіти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2022. С. 1146–1150. URL: <https://surl.li/nhwbd1> (дата звернення: 05.12.2024).

10. Hermida J. Teaching Criminal Law in a Visually and Technology Orientated Culture: A Visual Pedagogy Approach. *Legal Education Review*. 2006. Vol. 16, no. 1. P. 153–163. URL: <https://doi.org/10.53300/001c.6191> (дата звернення: 05.12.2024).

11. Mohamed Ahmed Elhaj Abdelrahman, Atiga Yousif Elmubark. An Investigation into using Nearpod as an Interactive Tool to Aid Students' Achievement and Motivation for Learning Educational Technology. *Research on Humanities and Social Sciences*. 2022. Т. 12, № 4. С. 1–10. URL: <https://iiste.org/Journals/index.php/RHSS/article/view/58294/60186> (дата звернення: 04.12.2024).

12. Persky A. S. How law schools are using virtual reality tools in classrooms. *ISPR – International Society for Telepresence Research*. URL: <https://surl.li/nbpcgs> (дата звернення: 05.12.2024).

Рудницька О. П.

Житомирський державний
університет імені Івана Франка

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті проаналізовано міжнародні та національні нормативно-правові акти щодо захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів. Зроблено висновок, що саме державна політика у сфері захисту прав дітей та національне законодавство є важливими інструментами захисту прав дитини як у зонах бойових дій, так і на деокупованих територіях.

Ключові слова: дитина, права дитини, міжнародне гуманітарне право, захист прав дитини, цивільне населення.

Постановка проблеми. Більш ніж десять років триває збройна агресія Російської Федерації проти нашої держави. Повномасштабне вторгнення в Україну збройних сил країни-агресора 24 лютого 2022 року, захоплення та окупація ними територій, ракетні обстріли, вбивства цивільного населення та інші дії, які порушують норми національного та міжнародного права поставили перед українською владою виклики, що потребують негайного вирішення.

У XXI столітті кількість дітей, які постраждали внаслідок як міжнародних, так і внутрішніх збройних конфліктів, зросла майже удвічі. За даними міжнародних організацій число постраждалих досягло 400 млн. неповнолітніх осіб. У зоні ведення бойових дій фактично перебуває кожна п'ята дитина у світі [6]. За останні роки захист прав дітей під час збройних конфліктів став найважливішим питанням порядку денного світової спільноти. Тому, актуальним є дослідження питання захисту прав дитини в умовах російсько-української війни.

Метою публікації є визначення особливостей механізму захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні та внутрішні збройні конфлікти завжди спричиняють вплив на цивільне населення, а тому проблема захисту мирного населення в міжнародному праві потребує ретельного дослідження. Діти за своєю віковою групою є найнезахищенішою категорією. Бойові дії та окупація ворогом беззаперечно завжди супроводжуються порушенням прав дитини. Статистика визначає, що найчастіше порушуються право на життя; право на безпеку, право на освіту, право на охорону здоров'я та розвиток особистості. Наприклад, в умовах російсько-української війни, окупації частини території нашої держави діти позбавлялися права бути із сім'єю, а також права на турботу і захист з боку держави. Навіть після деокупації території діти потребують тривалої реабілітації.

За заявою Регіональної директорки ЮНІСЕФ у країнах Європи та Центральної Азії та спеціальної координаторки з питань біженців та мігрантів у Європі (цифри, які змогла підтвердити ООН), станом на травень 2024 року в Україні загинуло понад 2000 дітей. Збройними силами країни-агресорки вчинялися не тільки вбивства та завдання фізичної шкоди дітям. Багато українських дітей зазнали втрат і насильства, що завдало їм істотної шкоди, зокрема, їхньому психічному здоров'ю, а також благополуччю. Значна частина підлітків мають проблеми зі сном, а кожен п'ятий має нав'язливі думки та спогади [10].

На сучасному етапі розвитку світової спільноти розроблено міжнародні правові норми і стандарти, які є фундаментом для захисту дітей в умовах збройного конфлікту. Зокрема, це Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року [5]. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року: Протокол I від 8 червня 1977 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [1]; Протокол II від 8 червня 1977 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру [2]. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших

форм дитячої праці N 182 (1999 р.) [4]. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах 2000 р. Крім того, Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН №1261 (1999), №1882 (2009), №1998 (2011) та №2225 (2015).

Хоча міжнародно-правові норми про захист прав дітей в умовах збройного конфлікту мали стати основою світової безпеки, все ж таки права мільйонів дітей продовжують порушуватися. Саме національне законодавство є важливим інструментом захисту дітей у зонах бойових дій. В Україні законодавчими актами, що регулюють ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів є Кодекс цивільного захисту населення [3], Закони України «Про правовий режим воєнного стану» [9], «Про охорону дитинства» [8] тощо.

Так, статтею 1 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, є «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [8].

4 серпня 2021 року розпорядженням КМУ № 898-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл» [7] урядом затверджено план заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл, що створило умови для забезпечення права на освіту та формування безпечного освітнього середовища у період збройного конфлікту на сході України. У зв'язку із повномасштабним вторгненням реалізація даного плану є актуальною по всій території української держави, оскільки останній включає 6 основних блоків щодо запровадження моніторингу нападів на заклади освіти, захист закладів освіти від нападів та їх відновлення у разі пошкодження, забезпечення безперервності навчання, забезпечення системності підходів до захисту освіти в умовах збройного конфлікту та проведення просвітницьких та інформаційних заходів. Проте на сьогодні для дітей, що зростають в умовах російсько-української війни та не підпадають під визначення статті 1 вищезазначеного закону, не передбачено жодних соціально-економічних та правових гарантій, окрім безоплатного гарячого харчування в державних і комунальних закладах освіти.

Висновки. Отже, Російська Федерація грубо порушує норми міжнародного гуманітарного права в Україні, що виражається в непропорційних та невибіркових нападах на цивільне населення, цивільну критичну інфраструктуру, зокрема, лікарні, школи тощо. Ці дії призводять

до страждань цивільного населення і має жахливі наслідки, оскільки призводить до загибелі та каліцтва дітей.

Україна зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту цивільного населення та особливо дітей. Захист та догляд за дітьми, постраждалими внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, возз'єднання їх із членами сім'ї (розшук таких дітей, звільнення їх з полону, повернення в Україну незаконно вивезених за кордон тощо) є пріоритетним завданням нашої влади на сьогодні. Також потребує удосконалення механізму захисту та реабілітації діти на деокупованих територіях.

Список використаних джерел:

1. Додатковий протокол I від 8 червня 1977 року до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 04.12.2024).

2. Додатковий протокол II від 8 червня 1977 року до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://surl.li/bwglkk> (дата звернення: 04.12.2024).

3. Кодекс цивільного захисту населення / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 04.12.2024).

4. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці N 182 (1999 р.) / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://surl.li/rjwewr> (дата звернення: 04.12.2024).

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 04.12.2024).

6. Міжнародна конференція «Захист дітей у збройних конфліктах – наше спільне майбутнє» / Офіційний сайт Офісу генерального прокурора. URL: <https://surl.li/tfcvkg> (дата звернення: 04.12.2024).

7. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл: розпорядженням КМУ № 898-р від 4 серпня 2021 р. / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.12.2024).

8. Про охорону дитинства: Закон України / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 04.12.2024).

9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 04.12.2024).

10. ЮНІСЕФ / Офіційний веб-сайт. URL: <https://surl.li/saetcz> (дата звернення: 04.12.2024).

Семенюк-Прибатень А. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

У матеріалі розглядається трансформація освітнього процесу в умовах воєнного часу, що супроводжується впровадженням цифрових технологій та педагогічних стратегій, спрямованих на підтримку учасників освітнього середовища. Наголошується на важливості психологічної підтримки, формування критичного мислення, стійкості та навичок самостійного навчання для адаптації здобувачів освіти до нових викликів. Підкреслено необхідність інтеграції інноваційних рішень і координації зусиль усіх учасників освітнього процесу для забезпечення якості навчання та стійкості системи.

Ключові слова: трансформація освіти, воєнний час, цифрові технології, педагогічні стратегії, психологічна підтримка, критичне мислення, самостійне навчання.

В умовах воєнного часу освітній процес зазнає суттєвих трансформацій, що зумовлено необхідністю адаптації до нових соціально-політичних і безпекових викликів. Тому зростає потреба у впровадженні педагогічних стратегій та технологій, які забезпечують підтримку учасників освітнього процесу та сприяють збереженню якості навчання.

Варто зауважити, що інтеграція цифрових технологій в освітній процес є дієвим інструментом, який формує освітнє середовище, сприяючи його адаптації до динамічних змін сучасних підходів у педагогічній взаємодії. Використання таких технологій стимулює активну участь здобувачів освіти та трансформує освітній процес у більш гнучкий формат, орієнтований на розвиток навичок самостійного навчання [1, с. 300–301].

Використання цифрових технологій, зокрема платформ для онлайн-навчання, інтерактивних ресурсів та інструментів для комунікації, стає базовим інструментом організації освітньої діяльності. За таких умов педагоги адаптують навчальні програми для синхронного та асинхронного навчання, що дозволяє враховувати індивідуальні потреби здобувачів освіти. Водночас важливим завданням є забезпе-

чення доступності цифрових технологій для всіх учасників освітнього процесу, включаючи тих, хто знаходиться в ізольованих або небезпечних регіонах.

Психологічна складова стає центральним елементом педагогічних стратегій у воєнний час. Постійне відчуття небезпеки, стрес і травматичний досвід можуть значно знижувати ефективність навчання.

Тому підтримка психічного здоров'я здобувачів вищої освіти в умовах війни є одним із ключових національних пріоритетів. Забезпечення безпечного освітнього середовища, надання психологічної допомоги та доступу до необхідної інформації є важливими складовими збереження ментального благополуччя молоді. За умов впливу війни онлайн-консультації виявилися ефективним інструментом підтримки психічного стану здобувачів освіти в таких обставинах, сприяючи зниженню тривожності та стресу, що позитивно впливає на їхню навчальну успішність і загальне емоційне благополуччя. Використання сучасних технологій у поєднанні з адаптивними методами навчання допомагає студентам долати виклики сьогодення та зберегти психологічний комфорт. Однак через постійні зміни ситуації в країні підтримка психічного здоров'я здобувачів освіти мають залишатися гнучкими, оперативно реагуючи на нові виклики [2, с. 741–742].

У зв'язку з цим педагоги інтегрують в освітній процес елементи психологічної підтримки, спрямовані на зниження стресу та формування емоційної стійкості. Це включає використання методик арттерапії, створення позитивного освітнього середовища та впровадження практик, які сприяють розвитку навичок емоційного самоконтролю.

Слід відзначити, що педагогічні стратегії у таких умовах повинні ґрунтуватися на принципах індивідуалізації, гнучкості та інтеграції інноваційних технологій, що дозволяють максимально адаптувати навчання до потреб і можливостей кожного здобувача освіти. Водночас, важливим є формування у здобувачів стійкості, навичок критичного мислення та здатності до самостійного навчання, що сприятиме їхній адаптації до мінливих обставин.

Так, розвиток навичок критичного мислення стає ключовим для аналізу інформації в умовах інформаційного перевантаження та протидії дезінформації, що поширюється під час війни [3, с. 134]. Водночас здатність до самостійного навчання, включаючи ефективну організацію власного часу, пошук і критичну оцінку ресурсів, сприяє забезпеченню стабільності освітнього процесу навіть за відсутності безпосереднього педагогічного супроводу.

Ефективне впровадження зазначених стратегій можливе лише за умови тісної співпраці педагогів, управлінців у сфері освіти, батьків і самих здобувачів. Така співпраця має включати координацію зусиль щодо забезпечення доступу до ресурсів, проведення тренінгів для педагогів щодо роботи в умовах кризи та залучення батьків до створення сприятливого освітнього середовища вдома. Лише інтеграція цих зусиль створить синергетичний ефект, сприятиме підвищенню стійкості освітньої системи в умовах кризових ситуацій та забезпечить її здатність відповідати на виклики сучасності.

Підсумовуючи, зауважимо, що трансформація освітнього процесу в умовах воєнного часу є сучасним викликом, який потребує комплексного підходу. Використання цифрових технологій, спрямованих на забезпечення безперервності освіти, поєднується з необхідністю впровадження педагогічних стратегій, які враховують психологічний стан учасників освітнього процесу та їх індивідуальні потреби. Формування критичного мислення, стійкості та здатності до самостійного навчання є ключовими завданнями, що забезпечують адаптацію здобувачів освіти до мінливих обставин. Отримані висновки підкреслюють важливість інтеграції інноваційних технологій, психологічної підтримки та координації зусиль для ефективного подолання кризових викликів та забезпечення якості освіти в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Стойка О. Я., Матейчук Д. Сучасні підходи до впровадження цифрових технологій в освітній процес ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 62, том 2. С. 297–301.
2. Ширококов Ю. М., Ляска О. П, Лунченко Н. В. Ефективність онлайн-консультацій у підтримці психічного здоров'я здобувачів освіти під час війни. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 9 (43). С. 731–743.
3. Зінченко О. В. Аналіз умов формування критичного мислення здобувачів вищої освіти. *Габітус*. 2022. Вип. 43. С. 131–135.

Стоцька Д. С.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Семенюк-Прибатько А. В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

У статті розглянуто питання вдосконалення методики викладання дисципліни «Кримінальне право» в контексті реформаційних змін у сфері освіти в державі. Також висвітлено приклади застосування окремих методів та прийомів навчання, які здатні позитивно вплинути на якість освіти студентів та допомогти викладачам сформувати в здобувачів освіти правосвідомість та правову культуру.

Ключові слова: кримінальне право, освітній процес, студенти.

В Україні існує чимала кількість закладів вищої освіти, де студенти мають можливість ознайомитися з курсом «Кримінальне право». При розгляді даної галузі правової науки, з погляду освітнього процесу, кримінальне право постає як спеціальна юридична дисципліна, в якій органічно систематизована інформація про теоретичні засади кримінального законодавства. Відтак, перед викладачами природньо утворюються питання про те, яким чином слід організувати освітню діяльність, результатами якої має бути сформована у студентів система «теоретичних знань і практичних навичок, що базуються на чинному законодавстві, узагальненнях судової, прокурорської та слідчої практики» [4, с. 19].

При цьому, Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту» наголошують на активізації процесів «запровадження демократичних засад» та «розбудови громадянського суспільства» під час навчання, які відповідають впровадженні в країні євроінтеграційного курсу [6, с. 362]. Зважаючи на дані нормативно-правові акти та дійсний Кримінальний кодекс України, який «загалом є законодавчим актом європейської орієнтації», при викладанні кримінального права слід також приділяти значну увагу формуванню особливого освітнього середовища [7, с. 150]. Таким чином, воно повинне орієнтуватися не тільки на реальну ситуацію в сфері освіти України, а й на практиці залучати до себе європейські досвід та цінності. Тому, як влучно зазначають українські дослідники, процеси реформування у закладах вищої освіти мають характеризуватися «пошуком оптимального співвідношення між традиціями, що склалися у вітчизняній освіті, і новітніми напрямками, пов'язаними з входженням до світового освітнього простору» [6, с. 362].

Зважаючи на такі тенденції не видаються дивними зміни у теоретико-методологічних аспектах викладання кримінального права. Зокрема, виділяють такі сучасні принципи побудови освітнього процесу як: «особистісно-орієнтований підхід», який надає кожному зі здобувачів освіти належну кількість уваги під час навчання; побудова системи «активізації пізнавальної діяльності», яка стимулює студентів до само-

стійної діяльності у процесах вивчення та засвоєння нового матеріалу; запровадження в освітньому середовищі можливостей для «використання сучасних методів правового навчання», серед яких є інформаційно-комунікаційні технології та методи інтерактивного навчання [1, с. 266–267]. Загалом вказані засади сприяють поліпшенню якості освіти в студентів та допомагають краще засвоїти курс кримінального права. Однак не завжди цей процес може проходити без труднощів. Відтак, однією з найбільш поширених проблем є несумісність «змісту юридичних дисциплін у сучасних правничих школах» з поставленими перед ними завданнями [7, с. 150]. До того ж, провідні фахівці у цій сфері зауважують, що чималої уваги потребує питання ліквідації, вже давно застарілої, «радянської парадигми права», метою якої була орієнтація майбутніх спеціалістів «служінню державі, а не охороні і захисту прав людини» [7, с. 150].

Така ситуація аж ніяк не сприятиме вдосконаленню освітнього процесу на засадах європейської орієнтації, і здатна лише гальмувати розвиток правосвідомості та правової культури в здобувачів освіти й суспільстві загалом. Тому, чимало фахівців з правової освіти наголошують, що курс кримінального права «не можна викладати як звід правил», також не варто «постатейно переказувати положення національного Кримінального кодексу», а навчальні посібники для студентів «з кримінального права не повинні ані нагадувати коментарі до згаданого Кодексу, ані залякувати студентів надскладними проблемами» [2, с. 15]. З огляду на це, слід звернути увагу на принципи й методи поліпшення якості освітнього процесу, які пропонує викладачам сучасна методологія. Серед найбільш традиційних та дієвих можна виділити «застосування дидактичного принципу систематичності та послідовності», який сприяє «виробленню у студентів цілісного та системного сприйняття кримінального права» [3, с. 539].

Звісно ж використання на практиці однієї лише засади не принесе бажаного результату. Крім того, варто зважати на можливості вдосконалення процесу викладання, які пропонує нам сучасний світ. Зокрема, завдяки наявності у більшості закладів вищої освіти, а подекуди і в освітян, технічних засобів навчання та інформаційно-комунікаційних технологій можна регулярно використовувати ілюстрації для кращого візуального сприйняття матеріалу. Приміром, під час лекції з відповідної теми кримінального права здобувачам освіти доречно було б показати зображення, які показують «приклади з історії кримінального права, із судової практики, у т. ч. практики Європейського суду з прав людини, практики протидії злочинності в інших державах, статистичні

дані» [2, с. 15]. Ще одним варіантом, який передбачає збільшення візуальної інформації під час навчання, є рекомендації «подивитись художні й документальні фільми» тематичного характеру, чи навіть прочитати «відповідні твори класичної художньої літератури», які можуть висвітлити практичні аспекти кримінального законодавства [2, с. 15]. Водночас необхідно зважати, що пропонувати перегляд таких матеріалів слід не під час занять, а радше як самостійне опрацювання вдома.

Разом із тим, вагоме значення у навчанні майбутніх спеціалістів мають практичні та семінарські заняття, де здобувачі освіти працюють більш активно. Відтак, науково-педагогічному працівнику потрібно організувати освітню діяльність таким чином, аби допомогти студентам успішно засвоїти інформацію з конкретної теми. Зважаючи на те, що курс кримінального права є досить великим за обсягом, доцільним є використання різноманітних технологій інтерактивного навчання, які дозволяють залучити до спільної роботи групу освітян. Зокрема, є можливість застосувати під час вивчення кримінального права, прийом «Мозковий штурм», який здатен «зібрати думки студентів з конкретного питання упродовж обмеженого часу» [5, с. 132]. Приміром, на заняттях він може знадобитися в момент, коли освітянам необхідно буде розв'язати правову задачу.

Існує й інший спосіб, який поєднує спільну роботу здобувачів освіти та їхню активну навчально-пізнавальну діяльність – дискусія. Однією з найкращих рис даного методу є те, що він допомагає освітянам «формулювати власну позицію спираючись на вдало підібрані аргументи і факти» [5, с. 134]. Крім того, його очевидною перевагою для майбутніх спеціалістів з права може бути формування відповідних умінь та навичок «обміну знаннями, прояву лідерських якостей, поглиблення розуміння права та навичок його тлумачення», а також «бачення закону в русі» [4, с. 23]. Водночас, для подальшої успішної реалізації даного методу викладачу слід вміло підібрати тему для дискусії адже вона мусить бути актуальною й цікавою для студентів, і разом із тим не повинна провокувати чвари в ході заняття. Приміром, можна поставити перед здобувачами освіти ціль дискусії – розглянути традиційну тезу про те, що «метою доведення у кримінальному процесі є встановлення об'єктивної істини» [7, с. 152–153]. В процесі розгляду даного твердження метою однієї частини освітян буде навести конкретні факти, які б наголошували на позитивних рисах такої тези, а завданням іншої – спростувати її та визнати як «ідеологічний штамп – залишок радянського кримінального процесу» [7, с. 152–153]. Таким чином, дискусія набуває деяких ознак проблемного навчання, оскільки

ки студенти повинні розглянути конкретне питання з різних сторін та зробити власні висновки в ситуації «коли викладач не дає знання у готовому вигляді, а ставить перед студентом проблемні завдання, що примушує їх шукати шляхи і засоби для їх вирішення» [6, с. 365].

У підсумку зауважимо, що сучасний стан освіти в Україні перебуває у стані реформаційних перевтілень, пов'язаних з процесами євроінтеграції в країні. Відтак, викладачі правничих дисциплін та фахівці з галузі звертають увагу на необхідність зміни деяких застарілих підходів у викладанні, зокрема у кримінальному праві. Така потреба пояснюється також бажанням підвищити рівень правосвідомості та правової культури серед спільноти освітян, чи навіть суспільства загалом. Для отримання успішного результату варто змінювати та вдосконалювати деякі методи та прийоми в освітньому процесі. Зокрема, слід зважати на можливості використання ілюстративних матеріалів, застосовувати під час занять активні методи роботи, включати елементи проблемного навчання задля активізації пізнавальної активності у студентів.

Список використаних джерел:

1. Бабкова В. А. Загальнонаукова методологія викладання та вивчення кримінально-правових дисциплін. *Національний авіаційний університет*, 2015 р., С. 265–267. URL: <http://surl.li/mpchsd> (дата звернення: 20.11.24).
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 944 с. URL: <http://surl.li/jsrzjj> (дата звернення: 20.11.24).
3. Задоя К. П. Застосування дидактичного принципу систематичності та послідовності при викладанні нормативного курсу «Кримінальне право. Особлива частина» (на прикладі теми «Злочини проти основ національної безпеки»). *Держава і право. Серія «Юридичні і політичні науки»*, 2011. Вип. 51. С. 536–539. URL: <http://surl.li/znmcdd> (дата звернення: 20.11.24).
4. Поляков А. О. Порівняльний аналіз правового регулювання методики викладання кримінально-правових дисциплін у Європейському союзі. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право»*. 2023. Вип. 38. С. 18–26. URL: <http://surl.li/ljaiua> (дата звернення: 20.11.24).
5. Стеценко-Баранова О. І. Використання інтерактивних технологій навчання у роботі зі студентами під час викладання кримінального права у межах традиційної системи освіти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2024. Т. 35 (74). № 4. С. 130–135. URL: <http://surl.li/scmwsm> (дата звернення: 20.11.24).

6. Чугаєвська А. В. Інновації викладання деяких положень Загальної частини Кримінального права (на прикладі інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням). *Методичні та практичні аспекти застосування та розвитку системи контролю знань в університеті*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., 26 січ. – 3 лют. 2004 р. С. 362–366. URL: <http://surl.li/honjot> (дата звернення: 20.11.24).

7. Шумило М. Є. Викладання кримінального процесу: чи не час прощатися із методологічною спадщиною кримінального процесу тоталітарної доби? *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 149–155. URL: <http://surl.li/vbxjzo> (дата звернення: 20.11.24).

Ткач С. А.

КЗЗСО «Лицей № 6 імені

Назара Макаренка

Хмельницької міської ради»

Вавшко О. А.

Кам'янець-Подільський національний

університет імені Івана Огієнка

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО РІВНЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ / УЧЕНИЦЬ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З «ОСНОВ ПРАВОЗНАВСТВА»

У статті описано основні методи активізації творчого рівня пізнавальної діяльності учнів / учениць на практичних заняттях з «Основ правознавства», спрямовані на розвиток самостійності, аналітичного мислення, формування правової свідомості школярів.

Ключові слова: рольова гра, метод дискусії і дебатів, рефлексія, метод самостійного дослідження.

Активізація творчого рівня пізнавальної діяльності учнів / учениць є важливим компонентом для успішного формування у них практичних умінь, навичок, самостійності та критичного мислення на уроках з «Основ правознавства». Досягненню цієї мети сприяє використання різноманітних методів, що дозволить здобувачам освіти набути досвіду використання правових знань.

Дана проблематика активно вивчається науковцями, методистами, педагогами-практиками, зокрема О. Пометун [3], Л. Пироженко [3], Т. Ремех [5], Г. Яковенко [6].

Мета статті полягає в тому, щоб на основі досягнень сучасних досліджень окреслити методичний інструментарій активізації творчого

рівня пізнавальної діяльності учнів / учениць на практичних заняттях з «Основ правознавства».

З метою набуття предметно-правової компетентності відповідно до державних вимог загальноосвітньої підготовки учнів / учениць окремим структурним складником навчальної програми з «Основ правознавства» є практичні заняття.

Такі заняття є розширенням знань, застосування і вдосконалення вмінь і навичок учнів / учениць. Вони передбачають їхню індивідуальну / парну / групову роботу над певними аспектами змісту теми з використанням різноманітних джерел (підручників, посібників, довідкового матеріалу, Інтернет-ресурсів тощо).

На практичних заняттях педагоги виконують роль консультанта-організатора самостійної дослідницької, творчої діяльності здобувачів освіти, надаючи допомогу відповідно до їхніх пізнавальних можливостей і потреб [1, ст. 6; 2, ст. 122–126].

Один із найулюбленіших та найпопулярніших методів серед учнів / учениць та педагогів є рольова гра. Суть даного методу полягає в тому, що учасники освітнього процесу розігрують у ролях певну проблему, або ситуацію, що неабияк сприяє розвитку уяви, здатності відшукувати та розглядати альтернативні варіанти дій тощо [5, ст. 30].

Її часто використовують на уроках на тему «Якщо юрист це професія». Це дозволяє учням / ученицям спробувати себе в одній із ролей працівника судових та правоохоронних органів, визначити їх проблеми, перспективи, спростувати певні стереотипи, що існують в умовах сучасності. Тут потрібно визначити чіткий алгоритм роботи: регламент залежно від кількісного обсягу учнівської групи, рівень залучення інших здобувачів освіти під час доповіді (гарним прикладом може бути опитувальник, рецензування чи фронтальні запитання від учнів / учениць) [3, с. 45].

Метод дискусії та дебатів ґрунтується на постановці вчителем проблемного запитання, де учні / учениці мають розділитися на прихильників та опонентів [3, с. 55]. Все необхідно організувати так, щоб залучити більшість здобувачів освіти. Для обговорення слід обрати питання ретельно – щоб це було актуально в умовах сучасного світу та відповідало віковим особливостям та інтересам школярів. Проблемне запитання може звучати так: «Чи потрібна Україні смертна кара?», «Умови перебування в Україні російських військовополонених: марна трата коштів чи основа суспільної гуманності?», «Одностатеві шлюби: зрада традиційних цінностей чи норма сучасності?».

Дещо відмінним є метод дискусії з елементами рефлексії, який полягає в обговоренні правових проблем, а наприкінці уроку учні / учениці розмірковують висловлюючи власну точку зору, у вигляді усної відповіді чи есе. До прикладу проблемне запитання «Конституція проголошує Україну демократичною, соціальною, правовою державою. Розкрийте зміст цих понять. Які недоліки та суперечності, на вашу думку, існують в нашій державі щодо проголошення й дотримання цих принципів?» [4, с. 72].

Тут здобувачі освіти, мають визначити значення термінів «демократична держава», «соціальна держава», «правова держава» їхні особливості та складові, висловити власну думку стосовно їх дотримання. Використання цього методу сприяє усвідомленню власної правової позиції та рефлексувати попереднє обговорення поставленої проблематики.

Доречно використовувати також метод самостійного дослідження, попередньо врахувавши психолого-педагогічні знання щодо учнів / учениць. Вчитель задає проблемне завдання, виконання якого є неможливим без активної мисленнєвої та пошукової діяльності здобувачів освіти [6, с. 112–113]. Вони мають задіювати навички аналізу, синтезу, системності та вміння робити загальні висновки до проблеми поставленої вчителем.

Більш доречно використовувати цей метод для класів із профільним вивченням курсу. Теми дослідження можуть бути поставлені таким чином: «Які міжнародно-правові акти визначають права дитини та яким чином?», «Законодавство протидії булінгу: проблеми і перспективи», «Кібербулінг: механізм протидії та захист прав постраждалих». Використання цього методу потребує тісної співпраці між учасниками освітнього процесу.

Отже, для активізації творчого рівня пізнавальної діяльності учнів / учениць можна використати такі методи: рольова гра, метод дискусії та дебатів, метод дискусії з елементами рефлексії, метод самостійного дослідження. Звісно даний перелік не є вичерпним, оскільки методи, педагоги-практики та науковці вводять в освітній процес нові шляхи навчально-пізнавальної діяльності учнів / учениць до результатів, визначених завданнями навчання.

Список використаних джерел:

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтерактивних курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році : лист МОН України від 30.08.2024. № 1.1/15776-24. 194 с.

2. Основи правознавства. 9 клас : Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2022. 12 с.

3. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : навч.-метод. посібник. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

4. Ратушняк С. П. Основи правознавства: підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2017. 272 с.

5. Ремех Т. О. Методика навчання учнів 9-го класу основ правознавства: метод. посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.

6. Яковенко Г. Г. Методика навчання суспільствознавчих дисциплін: навчально-методичний посібник. Харків : ХНАДУ, 2017. 164 с.

Фаріон А. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Семенюк-Прибатень А. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПРАВОЗНАВСТВА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються основні аспекти підготовки вчителя правознавства у закладах вищої освіти. Акцентується увага на формуванні професійних компетентностей майбутніх педагогів, які забезпечують ефективне викладання правознавчих дисциплін у школах. Окремо висвітлено роль практичної підготовки, стажування та міждисциплінарного підходу у професійній діяльності вчителя правознавства. Підкреслюється важливість оновлення змісту освітніх програм відповідно до сучасних викликів у сфері правової освіти.

Ключові слова: підготовка вчителя, правознавство, заклади вищої освіти, професійна компетентність.

Освіта з педагогіки та професійна підготовка вчителів історії та правознавства – це комплексна багатопрофільна система, покликана забезпечити умови для здобуття та вдосконалення освітніх і професійних стандартів вчителями суміжних дисциплін. У широкому сенсі вона розглядається як макросистема, а частина створення системи визначається як низка нормативно-правових актів, які закладають правову основу для її функціонування, а також нормативних документів, які культивують на цій основі спеціалізовані кадри високого рівня освіти [4].

Недостатній рівень розробленості теоретичних засад практичної підготовки вчителя викликає потребу у відслідковуванні тенденцій розвитку та взаємодії системи професійної підготовки вчителів суспільно-політичної сфери та структурних функцій шкільної освіти. Дослідження підтвердили необхідність створення оптимальної теоретичної основи інтеграції та взаємодоповнення системи профпідготовки вчителів історії, права, суспільствознавства та системи шкільної освіти та її функціонування на окремих етапах національного розвитку, що підтверджується дослідженнями не тільки в гуманітарній галузі методики викладання соціопеведінкових дисциплін [1].

Викладання з предмета педагогіка відбувається в процесі професійної підготовки вчителя. Вона означає отримання кваліфікації в певній галузі знань або досвіду. Вища професійна освіта може бути здобута на основі середньої (повної) загальної освіти або середньої професійної освіти у закладі. Що стосується системи вищої освіти, видано законодавчі документи щодо стандартизації вимог до системи вищої освіти та рівнів підготовки вищої освіти [2].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) заклад вищої освіти – це заклад самостійного типу, юридична особа приватного або публічного права, яка провадить певний рівень освітньої діяльності відповідно до ліцензії, виданої вищою освітою, наукова та науково-технічна, інноваційна та/або структурована діяльність, що забезпечує організацію освітнього процесу та здобуття кадрів вищої освіти післядипломною освітою з урахуванням їх кар'єри, інтересів та здібностей [2].

Професійна підготовка в коледжах і ЗВО має свої змістові, процесуальні та мотиваційні характеристики, які визначають специфіку навчального процесу. Тому для його успішної організації та проведення необхідно враховувати такі характеристики вищої професійної підготовки [2]:

- зосередженість на отриманні кваліфікації;
- здійснювати вищу загальноосвітню, культурно-професійну підготовку одночасно;
- загальний рівень і зміст освіти відповідають обсягу і складності професійних завдань і обов'язків майбутнього фахівця;
- забезпечувати високий рівень наукового змісту навчальних предметів і відображати найсучасніші наукові результати;
- наявність навчальної та виробничої практики, яка супроводжує навчальний процес і доповнює теоретичну підготовку;

- особлива організація освітнього процесу у вищих навчальних закладах, що називається лекційною практикою.

Виховання фахівців-юристів передбачає набуття правових знань, практичних навичок та формування юридичних умінь. Адже поняття юридичної компетентності – це здатність експерта законними засобами ефективно вирішувати проблеми, які можуть виникнути в суспільстві. Дослідник І. Огороднічук вважає, що правові здібності, які формуються шляхом виховання учнів і громадянина країни, – це знання про соціальні норми і правила поведінки громадянина, які встановлені й унормовані на рівні суверенної держави. Рівень дієздатності залежить від політико-правових подій і ситуації в суспільстві в цілому [3].

Враховуючи специфіку дослідження, необхідно визначити складові дієздатності. З точки зору І. Галдецької правова спроможність вчителів полягає у високому володінні системою правових знань у професійно-педагогічній діяльності, формуванні професійно-правових умінь і практичних навичок їх застосування, спрямованих на навчання та виховання права школярів шляхом педагогічного впливу. Як основну частину освітніх правовідносин правові здібності майбутнього вчителя складають мотиваційна цінність, пізнання, спілкування та діяльнісна рефлексія [3].

Освітня програма першого рівня вищої освіти Середня освіта (Історія та правознавство) містить підготовку майбутніх учителів правознавства. Загальні компетентності цієї освітньої програми готують майбутніх спеціалістів до вирішення складних професійних завдань у сфері загальної середньої освіти, вміти застосовувати сучасні результати права, оволодівати правовими методиками викладання, навчати школярів в умовах організованого освітнього процесу загальної середньої освіти. Освітній процес здійснюється через використання формальної/неформальної освіти, орієнтуючись на здатність поглиблювати та створювати нові знання, безперервне навчання відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії. Безпосередньо впровадження діяльнісних, компетентнісних, проблемно-орієнтованих підходів через дослідження, засноване на навчанні, моделюванні та розв'язанні проблемних задач у навчальній і виробничій практиці та навчальних програмах [3].

Готовність не тільки будувати модель навчального процесу, а й керувати нею - важлива умова професійної підготовки вчителя. Іншими словами, ознакою професіоналізму вчителя є теоретична підготовленість учителя до управління навчально-виховним процесом. Від умінь майбутнього педагога робити певні корективи в навчальній ді-

яльності учнів та вміння керувати навчальним процесом у цілому, залежить ефективність його роботи, рівня знань, умінь і навичок учнів. Історико-педагогічний аналіз професійної підготовки вчителів суспільних предметів, заснований на вивченні досвіду роботи педагогічних ЗВО, показує, що на конкретних етапах суспільного розвитку вищої школи за рівнем професійної підготовки майбутніх учителів, забезпечувалося соціальне замовлення, яке покладалося перед нею [1].

Таким чином підготовка вчителя правознавства у закладах вищої освіти є багатограним процесом, який поєднує теоретичне навчання, практичну діяльність та розвиток професійних компетентностей. Модернізація підходів до підготовки вчителів правознавства є важливою умовою для формування конкурентоспроможних фахівців, здатних відповідати сучасним викликам у сфері освіти та правової культури.

Список використаних джерел:

1. Гаращук М. В. Практична підготовка вчителя історії та правознавство у внз. *Вісник психології і педагогіки*. URL: https://www.psych.kiev.ua/Практична_підготовка_вчителя_історії_та_правознавства_у_внз (дата звернення 29.11.2024).

2. Зміст фахової підготовки педагога у закладі вищої освіти. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://moodle.znu.edu.ua/mod/resource/view.php%3Fid%3D398667&ved=2ahUKEwj7Zv7qYKKAxXdKBAIHbfLAKMQFnoECBYQAQ&usg=AOvVaw1TO64otBzJ6bo-ayrrS94V> (дата звернення 29.11.2024).

3. Подобедова О. Етапи формування правової культури у здобувачів закладів вищої освіти. *Збірник наукових праць. Проблеми підготовки сучасного вчителя. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*. 2023. Вип. 1 (27). С. 68-74. URL: <http://psv.udpu.edu.ua/article/download/278734/9.pdf> (дата звернення 29.11.2024).

4. Рябовол Л. Професійна підготовка вчителя історії та правознавства в системі педагогічної освіти: модернізації у контексті інтеграції України у світовий та європейський освітній простір. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: педагогіка. 2018. № 1. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/pedagogy/article/view/807> (дата звернення 29.11.2024).

Федьков О. М.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Маховський Т. В.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ ПРАВознавства та історії: сучасність та перспективи

У тезах проаналізовано значення міжпредметних зв'язків у сучасній системі шкільної історичної та правознавчої освіти. Розглядаються перспективи впровадження інтегрованих курсів як форми реалізації міжпредметних зв'язків.

Ключові слова: *правознавство, історія, міжпредметні зв'язки, інтегровані курси.*

Процеси інформатизації, глобалізації та євроінтеграції української загальної середньої освіти, свідченням чого є перехід до навчальної концепції «Нової української школи», ставлять перед педагогами нові завдання. Одним із найважливіших, на нашу думку, є реалізація компетентнісного підходу, спрямованого на формування в учнів не тільки знань, умінь і навичок, а й створення цілісної системи уявлень про світ, людину, суспільство тощо. Враховуючи такі освітні цілі, використання міжпредметних зв'язків видається ефективним засобом для їхнього досягнення.

Питання реалізації міжпредметних зв'язків не нове у сучасній науці. Окремі аспекти застосування міждисциплінарного підходу в шкільній системі освіти розглядали О. Барановська, О. Горбатюк, Т. Мантула, О. Пометун, Т. Ремех, Н. Самойленко, Л. Яковенко та ін. Попри те, відсутність наукових розвідок, які б повно та системно висвітлювали перспективи застосування міжпредметних зв'язків на уроках правознавства та історії в ЗЗСО потребує подальших досліджень.

У сучасній педагогічній науці відсутнє єдине загальноприйняте визначення міжпредметних зв'язків, через що дослідники інтерпретують це явище по-різному. Наприклад, В. Нелуп трактує міжпредметні зв'язки як логічну взаємодію між окремими навчальними дисциплінами, що сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про окремі явища, процеси, факти [7, с. 122]. Схожу думку висловлює А. Ткач, наголошуючи, що застосування міжпредметних зв'язків уможливорює враховувати не лише внутрішній зміст окремих шкільних предметів, а й створює можливості для їхньої взаємодії з іншими навчальними

дисциплінами. До того ж реалізація міжпредметних зв'язків сприяє розвитку критичного мислення, відкриває шлях для всебічного розвитку особистості, формує розуміння світу та сприяє адаптації учня у суспільстві [8, с. 204].

Досліджуючи особливості реалізації міжпредметних зв'язків у галузях історії та правознавства, Ю. Малієнко звертає увагу на те, що предметом вивчення історії в школі є елементи політичного та соціально-економічного характеру, повсякденності, історичного краєзнавства тощо. Дослідниця стверджує, що всебічність історії спрямовується отримання інтегративних знань, формування яких неможливо без використання міжпредметних зв'язків історії з правознавством, географією, громадянською освітою, мистецтвом тощо [3, с. 186].

Застосування міжпредметних зв'язків на уроках правознавства може реалізуватися різними шляхами. З-поміж можливих у сучасних умовах є проведення міжпредметних уроків за суміжними темами. Зокрема, навчальна програма з «Основ правознавства» для здобувачів освіти ЗЗСО в 9-му класі передбачає вивчення теми «Основи теорії права та держави» [6]. Школярам пропонується ознайомлення з такими поняттями, як: «державна», «право», «соціальні норми», а також вивчення основних форм державного устрою, інститутів демократичного суспільства, їхнього розвитку та еволюції. Водночас модельна навчальна програма «Україна і світ» на уроках історії пропонує вивчення дев'ятикласниками держав модерного часу, їхніх форм правління, обмеження прав людини за умов монархії, деспотизму тощо [5]. Таким чином, аби зрозуміти певні теми соціально-політичного характеру з історії учням необхідно мати базові знання з правознавства, як і навпаки. Завдання учителя полягає в тому, щоб спрямувати пізнавальну діяльність у потрібному руслі.

Іншою перспективною формою реалізації міжпредметних зв'язків історії та правознавства можуть слугувати інтегровані курси. Як зазначає О. Горбатюк, вони мають чималий дидактичний потенціал (уже випробуваний «Новою українською школою»), оскільки сприяють об'єднанню елементів освітнього процесу в єдине ціле та слугують способом побудови міжпредметних зв'язків, вирішення внутрішньо-предметних проблем і питань. На думку дослідниці, інтегрований підхід до освіти дозволяє змінити структуру окремого навчального предмету, окремої галузі та сформувати нову дидактичну модель. Така модель має ґрунтуватись на поєднанні елементів різних навчальних дисциплін із використанням інтегрованого підходу під час проведення та організації навчальних занять [1, с. 144].

Фахівчиня з проблем педагогіки Т. Мантула також вказує на важливість реалізації інтегрованого підходу в сучасній освіті. Вона зазначає, що лише так можна забезпечити системність як у навчанні та знаннях учнів, так і в системі загальноосвітніх навчально-виховних завдань (йдеться про формування міжпредметних умінь, навичок, компетентностей; наукового світогляду тощо) [4, с. 98].

Варто зауважити, що сьогодні МОН України не передбачило жодної інтегрованої навчальної програми з історії та правознавства, що, безперечно, негативно впливає на ефективний розвиток правової, історичної та громадянської компетентностей учнів.

На думку В. Ільницького та Ю. Стецика, існують три варіанти вирішення означеної проблеми, як-от: створення систематичного курсу в системі Нової української школи на допрофільному та профільному рівнях (пропонується обов'язковий курс для учнів 8-9 класів з подальшим вивченням у 10-12 класах для тих, хто обрав правничу профільну освіту); вивчення правознавства модульним курсом разом із іншими соціально-гуманітарними дисциплінами (наприклад, історія та громадянська освіта); створення інтегрованого курсу правознавства та суспільствознавства [2, с. 31].

Таким чином, реалізація міжпредметних зв'язків на уроках правознавства та історії слугує ефективним засобом формування загальнопредметних компетентностей учнів «Нової української школи». Сучасний стан освіти в Україні передбачає створення міжпредметних зв'язків історії та правознавства шляхом проведення інтегрованих уроків під час вивчення дотичних до обох дисциплін тем. Інтегровані курси можуть стати дієвою перспективою розвитку міжпредметних зв'язків на уроках правознавства та історії, що забезпечить не тільки формування цілісних знань, умінь та навичок учнів, а й сприятиме становленню національної, громадянської, правової свідомості молодого покоління.

Список використаних джерел:

1. Горбатюк О. В. Інтегроване навчання в сучасній школі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 21. С. 144–145.

2. Ільницький В., Стецик Ю. Методичні підходи до використання міжпредметних зв'язків на уроках правознавства. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих*

вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 23. Том 1. С. 30–34.

3. Малієнко Ю. Б. Інтегративний підхід до навчання історії в закладах загальної середньої освіти. *Шості Геретівські читання : наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, Україна, 03 червня 2022 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль : ТОКІППО, 2022. С. 185–187.

4. Мантула Т. І. Інтегроване викладання та міжпредметні зв'язки в історичному аспекті та сьогоденні. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. 2005. № 21. С. 95–99.

5. Модельна навчальна програма «Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 1). 85 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/Istoriya-Ukr.i.svit.7-9-intehr.kurs-variant.1-Sekyrynskyu.ta.in.13.09.2023.pdf> (дата звернення 02.12.2024).

6. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти з предмету «Основи правознавства. 9 клас». 12 с. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.osnovy.pravoznavstva-9.pdf> (дата звернення 02.12.2024).

7. Нелуп В., Гетманець О. міжпредметні зв'язки при навчанні у профільній школі. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. October 28, 2022. Kraków, Poland, 2022. С. 121–123.

8. Ткач А. В. Міжпредметні зв'язки в сучасній освітній парадигмі. *Збірник наукових праць здобувачів вищої освіти та молодих учених Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»*. Рівне : О. Зень, 2024. Вип. 1. С. 203–208.

Хоптяр Ю. А.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Ярема О. О.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ТЕМАТИКА ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА УРОКАХ ШКІЛЬНОГО КУРСУ «ОСНОВИ ПРАВОВИЗНАВСТВА»

У статті робиться спроба розглянути використання тематики правової системи України на уроках шкільного курсу «Основи правознавства». В ході уроку пропонується звернути особливу увагу на основні елементи правової системи України, висвітлити її основні принципи, структуру та взаємозв'язки між різними галузями права, а також виявити особливості розвитку правової системи в умовах незалежності та європейської інтеграції.

Ключові слова: національна правова система, правові відносини, правові норми і принципи, правова поведінка, режим функціонування, суб'єкти права, юридична практика.

«Основи правознавства» як навчальний предмет сприяє становленню особистості, розвитку критичного мислення й логіки, здатності розуміти й оцінювати правові явища та процеси, аналізувати різноманітні життєві ситуації відповідно до дії правових норм; спонукає ставити запитання та шукати відповіді щодо ролі права, значення прав людини у житті суспільства і держави. Опанування основами правознавства спрямоване на формування системи цінностей, правосвідомості, правової культури у вихованців, пробудження їхнього інтересу до права, заохочення до свідомої реалізації, застосування й дотримання правових норм.

Аналізуючи систему права України на уроці з «Основ правознавства» у школі, важливо звернути увагу на її багатогранність та динамічність. Не менш значущими елементами виступають права людини, конституційні принципи та новітні реформи, що сприяють вдосконаленню правового порядку в країні. У вітчизняній правовій традиції питання про систему права розглядається як питання його структури. Категорія системи підкреслює, що право складається з окремих елементів, які взаємопов'язані між собою, і їх взаємодія створює нові, інтеграційні властивості. Лише в сукупності ці елементи здатні забезпечити виконання основних функцій права – підтримання правопорядку та гарантування свобод.

Запропонована тема уроку розвивалася протягом тривалого історичного періоду, зокрема, після проголошення у 1991 р. незалежності України. Однак її корені та історія правових традицій сягають ще у часи Київської Русі, а також періодів Литовської доби, Гетьманщини, а згодом – перебування в складі різних імперій.

Над зазначеною тематикою працювали дослідники: М. Козюбра [1], Р. Тополевський, Н. Федіна [2], С. Гусарев, В. Власенко, О. Колодій,

Ю. Кривицький, О. Лапка, Т. Пікуля, М. Пендюра, О. Старицька, Д. Тихомиров, Н. Харченко [3], Н. Крестовська, Л. Матвєєва, Я. Тицька, Н. Атаманова, Н. Арабаджи [4], М.Бурдін, І. Логвиненко, В. Лазарєв, О. Гавриленко, Ю. Холод [5], О. Бандурка, О. Головка, О. Передерій [6], М. Хаустова [7].

Категорія «правова система» є основою для системного вивчення правової дійсності. Інтегруючи різноманітні варіації визначення «правова система», вона може бути представлена як упорядкована сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих правових явищ та юридичних процесів, об'єктивно зумовлена закономірностями та особливостями (в тому числі культурними, історичними, географічними) розвитку певного об'єднання людей (громади, суспільства, держави, етносу), яка має внутрішню цілісність, відносну самостійність і циклічність функціонування [3, с. 432-433].

Правова система – це сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку суспільства сукупність усіх його правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами. Структура являє собою стійку єдність компонентів правової системи та сукупність усіх прямих і зворотних постійних зв'язків між ними, що забезпечують їй правову цілісність [5, с. 99].

На думку учителя-методиста О. Скакун доцільно виокремити такі елементи правової системи суспільства: суб'єкти права; правові норми і принципи; правові відносини, правова поведінка, юридична практика, режим функціонування правової системи; правова ідеологія, правова свідомість, правові погляди, правова культура; зв'язки між названими елементами, що визначають результат їх взаємодії – законність та правопорядок [2, с. 174].

Правову систему зі всіма її особливостями, яка функціонує в тій чи іншій країні, прийнято називати «національною правовою системою». Це своєрідна «внутрішня правова карта» конкретної країни, що відображає її соціально-економічні, політичні, культурні, правові та інші особливості. Вона є явищем унікальним, неповторним або ж, висловлюючись категоріями діалектики, – одиничним. Нині у світі налічується понад 200 національних правових систем [1, с. 317].

Історичне минуле суттєво вплинуло на формування правової системи України. Її розвиток бере початок з епохи Київської Русі, а сучасну форму вона набула після проголошення незалежності України. Однією з найважливіших пам'яток права є «Руська Правда», яка заклала основи для подальшого розвитку різних галузей права, зокрема цивільного, кримінального, сімейного та процесуального. Під впливом

«Руської Правди» формувалися правові системи Великого Князівства Литовського та Польщі, до складу яких входили більшість українських земель. Литовські Статути та правова система Великого Князівства Литовського також мали значний вплив на вітчизняну правову думку. У той час основними джерелами права були норми звичаєвого права. У середині XIV ст. в Україні почався процес запозичення європейського досвіду міського самоврядування, зокрема Магдебурзького права. Це право було отримано рядом міст, таких як Львів, Київ, Луцьк, Кам'янець-Подільський та інші, де сформувалися магістрати – органи місцевого самоврядування, що функціонували незалежно від юрисдикції місцевої адміністрації. У 1648 р. розпочалася національна революція, що призвела до створення Української козацької держави. Це було супроводжено скасуванням багатьох норм Речі Посполитої та початком формування власної правової системи, зокрема «козацького права», яке включало норми звичаєвого права, рішення генеральних рад і гетьманських універсалів. Важливою подією стало укладання у 1710 р. Конституції Пилипа Орлика, що визначала права та обов'язки козацтва. Впродовж XIX–XX ст. Україна зазнавала впливу правових систем різних країн, зокрема Австро-Угорщини, Польщі, російської імперії та інше. Понад 70 років Україна була частиною радянської імперії, де діяла соціалістична правова система, яка формально мала схожість з романо-германським правом, але була фіктивною, тобто підпорядкована ідеологічним принципам соціалізму [7].

Правова система незалежної України за своїми формальними характеристиками наближається до романо-германської правової сім'ї, тому її основним принципом є верховенство права. Вказана правова сім'я або сім'я континентального права – найстародавніша і чи не найпоширеніша у світі. Вона охоплює майже всі країни континентальної Європи (звідси походить її друга назва – «сім'я континентального права»), країни Латинської Америки, деякі країни Африки, Близького Сходу. У зазначений період в Україні остаточно сформувались визначальні для романо-германської правової сім'ї риси: наявність писаної конституції, норми якої мають найвищу юридичну силу і складають серцевину правових систем, що належать до цієї сім'ї; пріоритет закону над іншими джерелами права – доктриною, прецедентом, звичаєм; досконалість процедури, за якою ухвалюються закони, що дістала назву «законодавчий процес»; яскраво виражений кодифікаційний характер норм права; ємкість системи законодавства з чіткою ієрархією нормативних актів; наявність особливої європейської моделі судового контролю за конституційністю законів та інших нормативних актів,

який здійснюється, на відміну від інших правових сімей, спеціалізованими органами – конституційними судами, конституційною радою, конституційним трибуналом; поділ права на приватне і публічне, що є стрижнем всіх правових систем сім'ї континентального права; розвинута галузева диференціація права, поділ його на галузі, підгалузі, інститути, серед яких одним з визначальних є інститут зобов'язального права; дотримання принципу спеціалізації в судовій системі; своєрідність стилю юридичного мислення, побудованого переважно на дедукції, який дістає прояв як в наукових публікаціях, так і, особливо, в судовій аргументації [1, с. 322-323].

Наявність спільних рис у правових системах, що належать до континентальної правової сім'ї, не свідчить про їх повну уніфікацію. У середині цієї правової сім'ї може бути додатковий поділ на окремі групи або підсистеми, кожна з яких має свої особливості, що визначають їх відносну автономність у межах єдиної правової сім'ї.

Одночасно нині правові системи, що належать до романо-германського типу, запозичують деякі риси англо-американського права. Зокрема, підвищується роль процесуального права, ширше використовуються судова практика і юридичні прецеденти [4, с. 190].

Правова система завжди є системою норм, що означає існування певного порядку. Без відповідного впорядкування неможливо було б користуватись нормами права. Система – це внутрішньо організована цілісність. Якщо об'єкт розглядають як систему, то обов'язково звертають увагу на такі ключові аспекти: цілісність, елемент, зв'язок. Безумовно, категорія системи нерозривно пов'язана з категорією структури. Система, відносно права, вказує на його динаміку, розвиток, постійний процес додавання, зміни або зникнення його складових. Структура характеризує нерухомий об'єкт із чітким, стійким розташуванням складових його елементів і передбачає розгляд будови права у певній точці його історичного розвитку. Система права – це залежна від розвитку суспільних відносин цілісна, упорядкована єдність норм права з її розподілом на галузі, підгалузі та інститути [6, с. 199-200].

В умовах формування в Україні громадянського суспільства та розбудови правової держави, що супроводжуються суттєвими змінами в національному праві, виникла потреба в науковій оцінці цих процесів та внесенні коректив у системні основи організації українського права. В українському законодавстві кожна галузь регулює певні правовідносини. Так, наприклад, у конституційному праві предметом правового регулювання є основи суспільного і державного ладу, форми правління і державного устрою, механізм здійснення державної

влади, правовий статус особи. У адміністративному праві предметом правового регулювання є управлінські відносини у сфері здійснення виконавчої влади, розпорядчої діяльності державного апарату, взаємодія між особою і державою. У цивільному праві майнові і особисті немайнові відносини. Особливу галузь права становить міжнародне право [2, с. 171-172].

Як відомо, Україна обрала євроінтеграційний шлях розвитку, що призводить до зближення національного права з європейським. Після вступу України до Ради Європи в 1995 р. країна взяла на себе зобов'язання реформувати свою правову систему та інтегрувати європейські стандарти, зокрема в галузі прав людини та верховенства права. Це реалізується через приєднання до конвенцій, що є частиною договірної бази Ради Європи. Пріоритетними напрямками співпраці України з РЄ залишаються адаптація чинного законодавства та розробка нового, відповідно до стандартів Ради Європи, з акцентом на верховенство права та захист прав людини; створення толерантного, демократичного суспільства, яке відповідає європейським стандартам, зокрема щодо соціальних прав, прав національних меншин, рівності прав жінок і чоловіків, захисту прав дітей; посилення боротьби з корупцією, відмиванням грошей та тероризмом; а також активна співпраця з Європейським Союзом і Радою Європи для вирішення важливих питань, таких як забезпечення свободи пересування, боротьба з торгівлею людьми та інші.

У 2014 р. Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС [8]. У ній значно розширено обсяги співпраці України з ЄС та передбачено різноманітні механізми гармонізації національного і європейського законодавства. Зокрема, в галузі технічних регламентів Україна зобов'язується вжити необхідних заходів для поступового приведення свого законодавства у відповідність до європейських стандартів, а також дотримуватись принципів та практик, визначених відповідними рішеннями та регламентами ЄС. У сфері захисту прав інтелектуальної власності, окрім приєднання до міжнародних конвенцій та їх імплементації, Україна має вдосконалити національний правовий механізм, щоб забезпечити ефективний захист інтелектуальної власності на національному рівні. На національну правову систему також значно впливає діяльність Європейського суду з прав людини.

На завершення уроку робиться висновок про те, що правова система України за формально-юридичними ознаками тяжіє до романо-германського права, оскільки її основний принцип базується на верховенстві права, однак наразі перебуває в перехідному стані з

певними залишками соціалістичної системи, які проявляються у певних елементах централізованого планування у сфері економічних і соціальних відносин. На сучасному етапі правова система України знаходиться під впливом глобалізаційних процесів і потребує подальшої оптимізації. Основні тенденції її розвитку включають впровадження принципу верховенства права, пріоритет прав людини, посилення ролі нормативно-правових актів, кодифікацію законодавства, розвиток нових галузей права, а також зближення публічного і приватного права. Важливим напрямом реформування системи права є інтеграція європейських правових стандартів у національну нормотворчу і правозастосовну практику. Активне реформування правової системи України сприятиме її якісному вдосконаленню та дотриманню євроінтеграційного курсу, що забезпечить відповідність міжнародним правовим нормам і принципам.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М. Загальна теорія права. Підручник. Київ : Освіта, 2015. 392 с.
2. Тополевський Р., Федіна Н. Теорія держави і права: навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
3. Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.
4. Теорія держави і права : навч. посіб. / Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Тицька Я. О., Атаманова Н. В., Арабаджи Н. Б. Київ : Міжнародний гуманітарний ун-т., 2021. 193 с.
5. Бурдін М., Логвиненко І., Лазарєв В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах. Довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.
6. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки. Харків : нац. ун-т. внутр. справ, 2018. 416 с.
7. Хаустова М. Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. №21. С. 65–75.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. : станом на 30 листопада 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 26.11.2024).

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ СТУДЕНТАМИ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена опису стану формування та дотримання норм і принципів академічної доброчесності як одного із важливих аспектів сучасного освітньо-наукового процесу у здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей.

Ключові слова: академічна доброчесність, принципи академічної доброчесності, здобувач вищої освіти, плагіат.

Академічна доброчесність є важливим складником освітнього процесу є доброчесність, оскільки формує академічну культуру, етику поведінки здобувача вищої освіти не лише в період навчання, але і в подальшій професійній кар'єрі.

Питання академічної доброчесності є пріоритетним напрямом діяльності Міністерства освіти і науки України, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, Проєкту сприяння академічної доброчесності в Україні (SAIUP), проєкту «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти (Academic Integrity and Quality Initiative)». Низка нормативних документів, глосаріїв, рекомендацій щодо впровадження системи академічної доброчесності в закладах вищої освіти спрямовані на запобігання академічної недоброчесності шляхом створення сприятливого академічного середовища у ЗВО. Формування доброчесного академічного середовища передбачає дотримання етичних принципів і правил корпоративної етики, створення сприятливого мікроклімату з-поміж учасників освітнього процесу під час провадження освітньої, наукової та іншої діяльності в закладах вищої освіти. На законодавчому рівні поняття «академічна доброчесність» визначено ст. 42 Закону України «Про освіту»: «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» (Закон України «Про освіту»). Найповніше сутність цього поняття розкрито в «Декларації з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні», яку прийняли в Бухаресті (2004 р.) за результатами проведення Міжнародної конференції з цієї проблематики. У розділі «Цінності та принципи» Декларації були чітко визначені роль академічної етики,

культури та спільноти (academic ethos, culture and community), академічна доброчесність в процесах викладання та навчання (academic integrity in the teaching and learning processes), демократичне та етичне керівництво та управління (democratic and ethical governance and management), дослідження, що базуються на академічній доброчесності та соціальній відповідальності (research based on academic integrity and social responsiveness) [1].

Академічна чесність в освітній та науковій діяльності – проблема, яка цікавить багатьох політологів, юристів, філологів, істориків, педагогів. На сьогодні є низка розвідок компетентних українських фахівців (А. Артюхов, В. Бахрушин, Є. Ніколаєв, Д. Сопова, Є. Стадний, Т. Фініков, В. Хмарський, Н. Шліхта та ін.), які аналізували сутність поняття «академічна доброчесність» у науковій літературі та виокремлювали основні підходи до трактування цього феномена.

В освітньому процесі здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей інформація відіграє важливу роль, але виникають випадки недоброчесної поведінки у навчанні через зловживання інформаційним простором, використання чужої роботи, плагіат. Відтак задля популяризації принципів академічної доброчесності в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка систематично проходять зустрічі (майстеркласи, відкриті бесіди, панельні обговорення тощо) з метою інформування про нормативну базу (Кодекс академічної доброчесності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція), Положення про дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція), Порядок перевірки рукописів монографій, підручників, навчальних посібників на рівень унікальності, Положення про врегулювання конфліктних ситуацій у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Методичні рекомендації з перевірки курсових, дипломних/кваліфікаційних робіт (проектів), дисертацій здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на рівень унікальності (нова редакція), діяльність комісії з питань академічної доброчесності.

Освітній процес здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка ґрунтується на взаємоповазі між здобувачем освіти і викладачем, реалізації вільного вибору дисциплін у межах освітньої програми. Прозорість, поінформованість щодо освітнього процесу, як

одного із принципів доброчесного навчання, відкритість, сприяють взаємоповазі між учасниками та формують у студентів застосування такої ж поведінки у подальшій професійній кар'єрі.

Принцип справедливості, чесного оцінювання якості знань здобувачів вищої освіти винятково на підставі їх знань і вмінь, викладено в Положенні про організацію освітнього процесу в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (нова редакція), Положенні про дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція). На першому занятті викладачі К-ПНУ ознайомлюють студентів з особливостями опанування навчальної дисципліни, змістом, структурою, графіками модульних, підсумкових контролів, вимогами до оцінювання знань.

Під час оцінки знань і вмінь студентів, дотримані принципи академічної доброчесності: законності, соціальної справедливості, науковості, професіоналізму, відкритості, які є і фундаментальним цінностям доброчесної людини: чесність, довіра, справедливість, відповідальність.

Формування академічної доброчесності у здобувачів філологічних спеціальностей відбувається і через опанування фахових та загальних компетентностей: здатності реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні, здатності вчитися й оволодівати сучасними знаннями, діяти на основі етичних міркувань (мотивів), а також опанувати навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

У К-ПНУ створена комісія з питань академічної доброчесності – колегіальний орган, який здійснює загальний моніторинг та контроль за дотриманням учасниками освітнього процесу норм і принципів Кодексу академічної доброчесності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. До складу комісії входять також виборні представники з-поміж здобувачів вищої освіти, що дає змогу колегіально та із залученням представників академічної спільноти різних рівнів обговорювати актуальні питання академічної доброчесності та розглядати звернення щодо порушень доброчесності.

Крім того, у К-ПНУ функціонує процедура пошуку і виявлення академічного плагіату в кваліфікаційних/дипломних роботах науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти. Такий метод знач-

но сприяє підвищенню рівня наукових робіт, активізують студентів до ґрунтовного опрацювання наукової літератури, її правильного оформлення і, як наслідок, представлення якісного наукового продукту в кінцевому підсумку.

Чудовим способом популяризації доброчесності серед здобувачів вищої освіти є опанування ними навчальної дисципліни «Академічна доброчесність», мета якої: забезпечити реалізацію основних принципів академічної доброчесності та академічної культури здобувачів вищої освіти під час провадження освітньої та наукової діяльності; удосконалити навички усного і писемного наукового мовлення, необхідні для успішного навчання та майбутньої професійної діяльності, зокрема в закладах загальної середньої освіти [2].

Спільна доброчесна поведінка всіх учасників освітнього процесу сприяє дотриманню засад академічної доброчесності та запровадження у подальшій практичній роботі майбутніх висококваліфікованих спеціалістів філологічної галузі.

Список використаних джерел:

1. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922?journalCode=chee20> (дата звернення: 26.11.2024).

2. Академічна доброчесність. Силабус. URL: https://drive.google.com/file/d/19DJ2ix_JlymRQxJHsWoB4hQTiokuQM4q/view (дата звернення: 26.11.2024).

3. Кодекс академічної доброчесності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція). URL: <https://drive.google.com/file/d/1LIOReajanExMEnG2DvgdaFNACYWUooUL/view> (дата звернення: 26.11.2024).

4. Методичні рекомендації з перевірки курсових, дипломних/кваліфікаційних робіт (проектів), дисертацій здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на рівень унікальності (нова редакція). URL: https://drive.google.com/file/d/1_-7jI3UaRr8EO9TN95FkegcmPECFJSn2/view (дата звернення: 26.11.2024).

5. Положення про врегулювання конфліктних ситуацій у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. URL: <https://drive.google.com/file/d/1МозаUF-zZggorxCOEWfEnWgvx-qHPWdDQ/view> (дата звернення: 26.11.2024).

6. Положення про дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобу-

вачами вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (нова редакція). URL: https://drive.google.com/file/d/oB_EBvdN4dQSIMUozdmc2TioxY3MzMS1hbjlXLVVQSDZmNjU4/view?resourcekey=o-WAE6ceQZqhHelYoJoPZ3Kg (дата звернення: 26.11.2024).

7. Порядок перевірки рукописів монографій, підручників, навчальних посібників на рівень унікальності. URL: <https://surl.li/lhmuyi> (дата звернення: 26.11.2024).

8. Сопова Д. Академічна доброчесність у системі професійної підготовки майбутнього педагога. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (серія: педагогічні науки). 2008. Вип. 3. С. 52–56.

Шендерук І. О.

Дунаєвецький ліцей №1

Дунаєвецької міської ради

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

Якщо хочеш змінити світ, почни з себе

Конфуцій

Стаття присвячена аналізу впливу останніх законодавчих змін на процес формування громадянської компетентності здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти. Дослідження виявляє, що збільшення годин на вивчення громадянської та історичної освітньої галузі створює нові можливості для розвитку в учнів активної громадянської позиції.

Ключові слова: соціальна активність, професійна компетентність, громадянська компетентність, ціннісні орієнтири, громадянська освіта, громадянознавчий компонент, очікувані результати навчання.

Одним із завдань сучасної освіти є створення умов для формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів, виховання громадянина України як освіченої, творчої особистості, в якій органічно поєднуються високі моральні риси, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, потреба у самовдосконаленні. На освіту покладається завдання розвитку в особистості таких якостей, як соціальна активність, відповідальність, повага до прав людини, до інших культур, підготовка молоді для відкритого демократичного суспільства.

У Концепції Нової української школи, якою окреслено діяльнісний підхід в освіті (тобто спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці), виокремлено громадянську компетентність – виховання громадянина, який цінує та готовий відстоювати ідеали свободи, демократичні цінності і права людини. Разом із тим, «канва» усіх компетентностей, є сприятливою основою для успішної самореалізації учня – як особистості, громадянина і фахівця.

Громадянська компетентність є надзвичайно важливим елементом сучасної освіти, особливо в контексті викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі. Під громадянською компетентністю розуміємо здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства. Громадянська компетентність – інструмент для розширення можливостей розвитку особистості в суспільстві, стимулювання її мотивації, автономії та відповідальності. Отже, її можна розглядати як одну з ключових компетентностей людини для розвитку в неї таких якостей, як соціальна активність, відповідальність, повага до прав людини, до інших культур, підготовка молоді до ролі громадян відкритого демократичного суспільства.

Шкільна громадянська освіта – фундамент формування базових громадянських компетентностей, який складається з навчальних дисциплін, під час вивчення яких відбувається поетапне накопичення знань, розвиток вмінь та навичок учнів. Варто підкреслити, що вчителі суспільних дисциплін мають досвід викладання інтегрованих курсів, починаючи з 5 класу (пропедевтичний курс «Вступ до історії України та громадянської освіти») та Громадянської освіти у 10 класі, володіють методикою здійснення міжпредметних зв'язків. Це є гарною основою для реалізації завдань громадянської та історичної освітньої галузі нового Державного стандарту базової середньої освіти [1, с. 62].

У 2024/2025 навчальному році українська освіта продовжує свій курс на модернізацію. Освітні виклики вимагають від навчальних закладів не лише адаптуватися, а й випереджати тенденції, формуючи нові стандарти навчання.

Ураховуючи виклики у сфері освіти, наказом Міністерства освіти і науки України № 1120-24 від 09.08.2024 було затверджено Типову освітню програму для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти у новій редакції [2]. Відповідно до неї, години навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами рекомендовано

використовувати для збільшення кількості годин на вивчення громадянської та історичної освітньої галузі.

На відміну від Типової освітньої програми 2021 року, типовим навчальним планом передбачено вивчення у 6-7 класах НУШ курсу громадянської освіти.

Виходячи з того, що законодавчі зміни не були відображені у модельних навчальних програмах для 6-7 класів, компонент громадянської освіти було реалізовано в освітній процес через інтеграцію в курс історії України. Оскільки завдання громадянської освіти (соціалізація особистості, формування активної громадянської позиції, загальної культури, світогляду, критичного мислення, творчих і дослідницьких навичок) цілком і органічно реалізується через вивчення історії процесів державотворення, розвитку людських спільнот, суспільних відносин, формування і трансформації важливих явищ суспільного життя, що відображено через систему відповідних очікуваних результатів навчання із зазначенням індексів орієнтирів для оцінювання/конкретних результатів навчання (за додатком 18 до Державного стандарту «Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у громадянській та історичній освітній галузі») [3].

Авторами оновлених навчальних програм громадянськознавчий компонент було втілено шляхом виокремлення як окремих змістових ліній, так і питань, що пропонуються до розгляду в контексті історичних процесів і явищ наскрізно.

У цьому навчальному році, за відсутності модельних навчальних програм, питання громадянської освіти, які можна інтегрувати в курс історії України було наведено у Додатку 7.1 до листа МОН № 1.1/15776-24 від 30.08.2024 р. [4]. Тематики для інтегрування були виокремлені з рекомендованих модельних навчальних програм інтегрованих курсів і оформлені відповідно до вимог до структури МНП.

Водночас, запропоновані питання громадянської освіти ґрунтуються на таких ціннісних орієнтирах, як гідність і повага до особистості, активна громадянська позиція. Для реалізації очікуваних результатів навчання автори пропонують застосовувати дослідницькі, проєктні, інтерактивні, дискусійні методи організації освітнього процесу. У Додатку 7.1 також наводяться приклади видів навчальної діяльності для досягнення очікуваних результатів навчання учнів.

Тематика уроків, відповідно до запропонованих навчальних програм, сприятиме формуванню фундаментальних цінностей сучасного світу, а саме – демократії, свободи, поваги до прав людини. Для реалізації завдань, передбачених модельними навчальними програмами,

учителю у 5-7 класах необхідно обирати ефективні методи та прийоми, які скеровують пізнавальну діяльність учнів, формують громадянські цінності та компетентності. Обираючи методи навчання, педагогу варто враховувати: мету уроку та його частини; розвивальні завдання уроку, які вимагають активізації мислення та творчості; життєвий досвід та набуті знання учнів.

Для формування громадянських компетентностей на сучасному уроці необхідно посилити особистісно-орієнтований (індивідуальний) підхід до кожного здобувача освіти [1, с. 69].

Незважаючи на те, що інноваційні уроки потребують масштабної попередньої підготовки, вони дозволяють не тільки засвоїти матеріал в ігровій формі, але й розвиватимуть в учнів комунікативні здібності, розкриватимуть зв'язки між минулим і сучасністю на прикладах трансформації найважливіших явищ і процесів суспільного життя.

Також сприятимуть якісному засвоєнню навчального матеріалу з громадянської та історичної освітньої галузі технології ситуативного моделювання, до яких відносять імітаційні та рольові ігри. Їх варто практикувати на уроках у 5-7 класах. Саме ці технології розвивають уяву та навички критичного мислення, формують спроможність знаходити та розглядати альтернативні варіанти дій.

Метою проведення зазначеної форми уроків є навчання учнів аналізувати суспільні явища, розвиток вмінь давати їм особисту оцінку, опираючись на одержані у ході самостійної роботи знання. Та і власне, такі форми проведення уроку зацікавлюють учнів, спонукають до більш відповідального опрацювання навчального матеріалу.

Підсумовуючи вищевикладене, варто підкреслити, що задля реалізації завдань громадянської освіти у контексті завдань Концепції Нової української школи, Державного стандарту базової середньої освіти необхідно обґрунтовано обрати модельну програму громадянської та історичної освітньої галузі, яка дасть змогу формувати на відповідному віковому рівні здобувачів освіти ключові громадянські та соціальні компетентності, широко впроваджуючи при цьому інтерактивні методи, прийоми, технології навчання, практикуючи інноваційні форми проведення уроків, організовуючи заходи позакласної та позашкільної освіти.

Формування громадянської компетентності – це тривалий і багатогранний процес, який вимагає спільних зусиль освітян, батьків та держави. Законодавчі зміни створюють нові можливості для розвитку громадянської освіти, однак їх реалізація залежить від готовності освітньої системи до змін та від готовності вчителів впроваджувати ці зміни на практиці.

Список використаних джерел:

1. Громадянська освіта в умовах безпекових викликів і загроз: навчальний посібник / за ред. А. М. Круглашова, Н. Ю. Ротар, І. В. Цікул. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2022. С. 62, 69.
2. Про внесення змін до типової освітньої програми для 5 – 9 класів закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/npa/provnesennia-zmin-do-typovoi-osvitnoi-prohramy-dlia-5-9-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 27.09.2024).
3. Державний стандарт базової середньої освіти. Кабінет Міністрів України. 30 вересня 2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення: 27.09.2024).
4. Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66d/ffe/c4c/66dffec4c92d2958213439.pdf> (дата звернення: 01.10.2024).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Адамовський Володимир Іванович, доцент кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат історичних наук, доцент.

Боровець Іван Іванович, доцент кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат історичних наук, доцент.

Булдакова Яна Сергіївна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми 014 Середня освіта (Історія та правознавство) 4 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Вавшко Оксана Анатоліївна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми 014 Середня освіта (Історія та правознавство) 4 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Глушковецький Анатолій Леонідович, декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат історичних наук, доцент.

Грубі Тетяна Вікторівна, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат соціологічних наук, доцент (м. Хмельницький)

Гуцал Віталій Анатолійович, доцент кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат історичних наук, доцент.

Дубінський Володимир Анатолійович, перший проректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат історичних наук, доцент

Єремєєк Максим Ігорович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми 014 Середня освіта (Історія та правознавство) 3 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Камбалова Яніна Миколаївна, доцент кафедри методології та методики суспільних дисциплін Українського Державного університету імені Михайла Драгоманова, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Київ).

Коляда Ігор Анатолійович, заслужений працівник освіти України, професор кафедри методології та методики суспільних дисциплін Українського Державного університету імені Михайла Драгоманова, доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Луцик Інна Степанівна, вчитель історії та правознавства Кам'янець-Подільського ліцею № 15 Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області.

Магась-Демидас Юлія Іванівна, доцент кафедри права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук, доцент (м. Житомир).

Маховський Тарас Володимирович, здобувач освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми 014 Середня освіта (Історія та правознавство) 4 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Мельник Ольга Анатоліївна, вчитель історії та правознавства Кам'янець-Подільського ліцею № 3 Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області.

Мороз Юлія Сергіївна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми 014 Середня освіта (Історія та правознавства) 4 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Павлинський Юрій Васильович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу історичного факультету, лаборант навчальної лабораторії археології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Пігович Ірина Олексіївна, асистент кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Рабцун Олександр Віталійович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми 014 Середня освіта (Історія та правознавство) 4 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Рудницька Ольга Павлівна, завідувач кафедри права Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент (м. Житомир).

Семенюк-Прибатьє Анна Вікторівна старший викладач кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат юридичних наук.

Стоцька Дарина Сергіївна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми 014 Середня освіта (Історія та правознавство) з курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ткач Сергій Анатолійович, вчитель історії та правознавства комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 6 імені Назара Макаренка Хмельницької міської ради», кандидат історичних наук (м. Хмельницький).

Фаріон Анастасія Віталіївна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми 014 Середня освіта (Історія та правознавство) 4 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Федьков Олександр Миколайович, завідувач кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, доктор історичних наук, професор.

Хоптяр Юрій Анатолійович доцент кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, голова Кам'янець-Подільської територіальної організації НСКУ, кандидат історичних наук, доцент.

Шевчук Зореслава Сергіївна, старший викладач кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат філологічних наук

Шендерук Ірина Олегівна, вчитель історії та правознавства Дунаєвецького ліцею №1 Дунаєвецької міської ради (м. Дунаївці).

Ярема Олена Олегівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми 014 Середня освіта (Історія та правознавство) 1 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.